TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESER ÇALIŞMASI

ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARI VE ŞİİRLERİNDE HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI

MERVE AKINCI ALMAZ
13723002

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YAKUP ÇELİK

İSTANBUL
2016

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESER ÇALIŞMASI

ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARI VE ŞİİRLERİNDE HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI

MERVE AKINCI ALMAZ
13723002

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YAKUP ÇELİK

İSTANBUL
2016

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESER ÇALIŞMASI

ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARI VE ŞİİRLERİNDE HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI

MERVE AKINCI ALMAZ
13723002

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 25.01.2016

Tez oy birliği ile / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan	Ad-Soyad	İmza
Tez Danışmanı:	Prof. Dr.	Yakup ÇELİK	
Jüri Üyeleri:	Doç. Dr.	Nihayet ARSLAN	
	Yrd. Doç. Dr.	Bahtiyar ASLAN	

İSTANBUL
2016

ÖZ

ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARI VE ŞİİRLERİNDE HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI

MERVE AKINCI ALMAZ

OCAK, 2016

Edebi eserler, içinde üretildiği toplumun ve dönemin olaylarını ve önemli toplumsal süreçlerini hem topluma hem de gelecek nesillere aktaran birer belge niteliği taşımaktadır. Yazarlar ve şairler, eserlerinde, içinde bulundukları dönemin olaylarını ve bu olayların toplum üzerindeki etkileri ve yankılarını da gözlemleyerek, bir eleştiri süzgecinden geçirip metinlerine yansıtır. Türk edebiyatının önemli aydın ve düşünürlerinden olan Attilâ İlhan da, Türkiye'nin yakın tarihinin önemli olaylarını ele almış, bunları toplum ve birey üzerinden anlatma yoluna gitmiştir. Yakın tarihin II. Dünya Savaşı'ndan 12 Mart Muhtırası'na kadarki dönemlerini anlattığı eserlerinde, bu zorlu ve baskıcı dönemlerde bireylerin ruh hâllerini ve yaşantılarını gözlemleyerek, onların korku ve gerilimlerini kaleme almıştır. Attilâ İlhan'ın ele aldığı dönemler göz önünde bulundurulduğunda; toplumun ve bireyin karşılaşabileceği en ağır durumların, psikolojik baskıların ve korkuların anlatıldığı görülmektedir. Bu dönemlerin otoriter ve baskıcı yönetimlerinin ve eylemlerinin bir sonucu olarak, karakterler, hapishane ve tutukluluk korkusu içinde yaşayan bireyler arasından seçilmiştir. Baskı ve korkunun kol gezdiği bu dönemleri anlatma konusunda hapishane ve tutukluluk olgusunun etkin rolünden faydalanan Attilâ İlhan, oluşturduğu derinlikli karakterlerinin hapishane ve tutukluluk hâllerini, bu ihtimallerin yarattığı gerilimleri ya da hapishane ve tutukluluk tecrübesi yaşamış kişileri ele almıştır. Bu çalışmada, Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirlerinde hapishane ve tutukluluk teması irdelenmiş, bu temalar beş farklı başlık altında incelenmiştir: Kaçış ve Gizlenme, Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane, Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu, Mekân Olarak Hapishane, Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk.

Anahtar Kelimeler: Attilâ İlhan, Hapishane, Tutukluluk, Tema.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF PRISON AND IMPRISONMENT IN THE NOVELS AND POEMS OF ATTILA ILHAN

MERVE AKINCI ALMAZ
OCAK, 2016

Literary works are regarded as documents which hand generally down the indicents of its time, and of the society in which it was born, along with the important social process not only to society but also to next generation. Authors and poets, observing the incidents of the time, their effects and echoes over the society, and reflects them into their writings, not without criticizing them. Atilla İlhan, as one of the most important thinkers and intellectuals of Turkish Literature, evaluates the important fact of recent history in Turkey and chooses to give them a voice through individuals. In his works in which the period between Second World War and The 1971 Turkish Military Memorandum is examined, he indites fears and concerns of the individuals by observing their lives and psychology in this oppresive period of time. Considering the period that Attila İlhan discusses, it can be generally seen that the most challenging psychological and physiological periods that a person can ever experience are mentioned. As a result of the oppressive and authoritative regimes and fact of this period, all the characters are chosen among the indivduals living the fear of prison and imprisonment. Atilla İlhan, utilising the effective role of prison and imprisonment as a concept while he talks about this period full of repression and fear, discusses the fact that his characters, with their deep personal qualities, have experienced "prison" and "imprisonment"as a state or the tensions that all these possibilities have brought about. In this work, the concept of prison and imprisonment in the novels and poems of Attila İlhan is deeply semtinez, and examined under five

title: Escape and Hiding, Prison as an Element of Tension, Arresting- Being Arrested-Interrogation, Prison as a Setting, Love as a State of Being Imprisoned.

Key Words: Attila Ilhan, Prison, Imprisonment, Theme.

ÖN SÖZ

Yazar ve şairlerin, yaşadıkları dönemleri eserlerine yansıtması ve bu bağlamda metinlerini oluşturması, Attilâ İlhan'ın eserlerinde de kendini göstermektedir. Attilâ İlhan, Türkiye'nin yakın tarihini eserlerine konu edinmiş, bu dönemleri toplum ve birey üzerinden aktarma yoluna gitmiştir. II. Dünya Savaşı, Milli Mücadele dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, 27 Mayıs Darbesi, Demokrat Parti ve Menderes dönemi, 12 Mart Muhtırası gibi dönemleri kaleme alan İlhan, eserlerinde ortaya koyduğu karakterlerini de bu dönemde yaşananlardan en çok etkilenen toplumu ve bireyi merkeze almıştır. Yakın tarihin ele aldığı dönemlerine bakıldığında, oldukça güç dönemlerden geçildiği görülmektedir. Savaş, darbe, baskı, sansür… tüm bu kavramları somut bir şekilde yaşayan birey, fiziksel ve psikolojik olarak yıpranmış, yorulmuş ve büyük bir gerilim içinde yaşamaktadır. Baskıcı ve otoriter yönetimler ve eylemleri sonucu, özellikle topluma yabancılaşmış aydın bireylerin, hapishane ve tutukluluk bağlamında, bir korku ve gerilim içinde yaşadıklarından söz edilebilir.

Attilâ İlhan, yakın tarihin önemli toplumsal süreçlerini konu edindiği eserlerinde, toplumun bu bireylerini ele almış, onları hapishane ve tutukluluk teması bağlamında konumlandırmıştır. Bir dönem panoraması çizerken, baskı ve korkunun kol gezdiği dönemleri anlatma konusunda bir mekân olarak hapishanenin ve tutukluluk olgusunun etkin rolünden faydalanmıştır. Hapishaneler, sorgu odaları, hücreler, karakolların yanı sıra; tutuklanma anına tanıklık ettiğimiz karakterler, sorgu sırasında korku ve gerilim yaşayan karakterler, hapishane ya da tutukluluk sürecinden geçmiş ya da geçmekte olan karakterlerle karşılaşılmaktadır. Buna ek olarak; tutuklanma ya da hapishaneye girme korkusu nedeniyle hayatlarını tedirgin ve temkinli bir şekilde idame ettiren, sürekli gizlenme korkusuyla yaşayan, tebdil kıyafetlerle ya da tebdil mekânlarda gizlenerek gerilim yaşayan, hücresinde ya da hapishanede duvarlar içerisinde dışarıyı görmeye, anlamlandırmaya çalışan; sessiz, ıssız ve ürkütücü derecede karanlık duvarlar arasında zaman ve mekân mefhumunu kaybetmiş karakterler anlatılmaktadır.

Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirlerinde hapishane ve tutukluluk temasının incelendiği bu çalışmada, öncelikle Attilâ İlhan'ın hayatında hapishane olgusu ve tutukluluk hâlleri incelenmiştir. Daha sonra, İlhan'ın eserlerinde ortaya çıkan yakın tarihin genel bir panoraması üzerinden toplum ve birey bağlamında hapishane ve tutukluluk teması irdelenmiştir. Kaçış ve Gizlenme, Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane, Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu, Bir Mekân Olarak Hapishane ve Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk alt başlıkları altında ele alınan hapishane ve tutukluluk teması, Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirlerinden örneklerle açıklanmıştır.

Bu çalışmada; yol gösterici fikirleriyle ve bana olan inancıyla her zaman destekçim olan tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Yakıp Çelik'e; eğitim hayatım boyunca her zaman arkamda duran, eğitimime her şeyden çok önem veren, başta babam olmak üzere, tüm aileme; tökezlediğim ve duraksadığım anlarda bana güç veren, her daim yanımda olduğunu bildiğim Nilay Ormanlı'ya; bana kendinden daha çok güvenip benimle gurur duyduğunu her fırsatta dile getiren, çocukluk idolüm, ablam Gülhan Akıncı İnanç'a; tez yazarken işin teknik kısımlarında bana yardımcı olan ve hayat kurtaran Gizem Suzan Döner'e ve hayatın tüm kötülüklerine, karanlıklarına rağmen beni aydınlığa ve kendime inandıran, başarılarımda her daim imzası bulunacağına adım gibi emin olduğum eşim, yol arkadaşım Caner Almaz'a teşekkürü bir borç bilirim.

Merve AKINCI ALMAZ

İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ vi
İÇİNDEKİLER viii
1. GİRİŞ 1
2. ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATINDA HAPİSHANE OLGUSU VE TUTUKLULUK HÂLLERİ 5
3. ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARINDA HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI 8
3.1. Kaçış ve Gizlenme 8
3.2. Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane 25
3.3. Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu 36
3.4. Mekân Olarak Hapishane 54
3.5. Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk 58
4. ATTİLÂ İLHAN'IN ŞİİRLERİNDE HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI 63
4.1. Kaçış ve Gizlenme 65
4.2. Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane 69
4.3. Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu 80
4.4. Mekân Olarak Hapishane 90
4.5. Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk 96
5. SONUÇ 101
KAYNAKÇA 104
ÖZ GEÇMİŞ 107

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğu dönemden ve toplumdan beslenerek metinlerini oluşturan yazarlar ve şairler, tarihsel bilgileri türe özgü teknik ve üslupla eserlerine yansıtmaktadır. Yaşanılan dönem ve olaylar, yazarların ve şairlerin metinlerinde kendine oldukça önemli bir yer edinir, yazarın ya da şairin ele aldığı temel konunun bir çerçevesini oluşturur. Tanzimat dönemi itibariyle edebiyatımızın kendine has bir çizgi belirlemesi ve bireye yönelme sonucu, panoramik dönem anlatımları da çeşitlilik ve çok katmanlılık kazanır. Çoğunlukla tarihe tanıklık etmek ve gelecek nesillere de tarihsel belge ulaştırmak amacında olan yazarlar ve şairler, kurgusal düzlemde ele aldıkları konularda bile bir belgesel niteliğinde eser ortaya koyma amacı gütmüşlerdir. Günümüze geldikçe bireyin ön plana çıkması, toplumsal ya da siyasal olguların birey ve birey üzerindeki etkisi irdelenerek anlatılmaya başlanmıştır. Farklı dönem ve toplumsal süreçleri konu edinen yazarlar, hem ele aldıkları dönemin genel bir panoramasını çizmiş, toplumsal süreçleri irdelemiş hem de bu süreçlerin toplum ve birey üzerindeki psikolojik ve toplumsal etkilerini aktarmıştır.

Geçmişten günümüze kadar, iktidarı keşfeden ve elinde bulundurmak isteyen bireyler ya da yönetimler, toplum ve birey üzerinde baskıcı ve otoriter politikalar ve eylemler ortaya koymuş, onların yaşantısında dönüm noktası sayılabilecek zamanlarda ve olaylarda aktif rol oynayabilmektedir. Özellikle de toplumun ahlâki değerleriyle örtüşmeyen, farklı duygu ve düşünce yapısına sahip, topluma yabancılaşmış aydın kesimler için daha zorlu ve mücadele gerektiren dönemler yaşadıkları söylenebilir. Bu aydın bireyler, toplumun ve yönetimin gerektirdiklerine karşı çıkarak, ayrıksı ve uzlaşmasız karakterler olarak kendilerine bir yer edinmektedir. Gelecek ve toplum kaygısı olan, bunun buhranlarını yaşayan; öte yandan bu buhrandan ve karanlıktan kurtulup aydınlık günlere, adaletsizliğin olmadığı, herkesin eşit olduğu ve kanunsuz işlerin hüküm sürmediği zamanlara çıkmak için de aktif rol oynarlar. Bu da, onların, toplum ve özellikle de yönetim karşısında tedirgin ve gerilimli bir hayat sürmelerine neden olmaktadır. Çoğu zaman

hapishane ve tutukluluk süreçleriyle hayatını devam ettirmek durumunda kalan bu bireyler, hem dünya edebiyatında hem de Türk edebiyatında Tanzimat'tan günümüze pek çok yazarda kendilerini göstermektedir.

Aynı şekilde Türk edebiyatında da kendini oldukça belli eden, yazar ya da şairin hayatıyla özdeş izlekler vardır. Namık Kemal, Tevfik Fikret, Kemal Tahir, Nâzım Hikmet, Orhan Kemal, Kerim Korcan, Sabahattin Ali, Refik Erduran, Yusuf Atılgan gibi farklı dönemlerden pek çok yazar ve şair bir dönem hapishane hayatı yaşamış, bunları metinlerinde ele almaktan da çekinmemiştir.

Attilâ İlhan'a kadarki dönemde yazarlar, hapishaneyi, çoğunlukla bir mekân olarak ele almış, hikâyenin geçtiği bir mekân olarak vermişlerdir. Kişilerin genel bir tahlili ve çözümlemesi yapılmış, bunlar hapishane ve tutukluluk bağlamında ele alınmadan, yüzeysel bir şekilde geçilmiştir. Attilâ İlhan, farklı olarak, hapishane ve tutukluluğun ihtimal ya da süreç olması durumunda bile, bu ögeleri bireyin yaşantısı ve ruh hâlleriyle birleştirerek daha farklı bir formda kullanmıştır.

Yaşadığı dönemi gözlemleyen, toplumsal süreçler içerisinde bireyin ayrıca bir önem taşıdığını ve birey tahlilinde oldukça başarılı bir yazar olan Attilâ İlhan da bu çerçevede bir anlatım belirlemiştir. Ülke tarihinin I. Dünya Savaşı'ndan 12 Mart'a kadarki dönemlerini eserlerinin temel izlekleri olarak ele alan yazar, bu sürece bireyin gözünden bakar, bireyi merkeze alır. Gerek romanlarında gerekse şiirlerinde birey odaklı anlatılan bu dönemler ve önemli toplumsal süreçler, Attilâ İlhan'ın metinlerinde bu bağlamda bir değer taşır.

Attilâ İlhan'da karşımıza çıkan bu tema ve olaylar, aynı zamanda onun kendisini toplumsal gerçekçiliği savunan bir yazar olarak addetmesiyle de kendini gösterir. "(…) Attilâ İlhan; toplumsal düşüncelerin estetik bir plânda yoğrulmasını ve okuyucuya öyle sunulmasını savunmaktadır" (Çelik, 2006, 76). Paris'te yaşadığı dönemde (1951-52) Marksist eserleri inceler; Plekhanov, Jdanov ve Apollinaire ile tanışır; bu farklı eserlerin ve düşüncelerin ışığında toplumsal gerçekçi anlayışını temellendirir, geliştirir. Toplumsal gerçekçiliği şöyle değerlendirir: *"(...) Toplumsal gerçekçilik geçmiş çağlarımızın başarılı eserlerini koşulları içersinde değerlendirmeyi ve bu eserden gereğince faydalanmayı; gerek halk edebiyatımızın, gerekse divan edebiyatımızın geleneğini iyice inceleyip anlamayı benimsediği; ulusal koşullarımıza en uygun sanat bileşimini vermeyi düşündüğü için Milli; sanatın toplumsal bir amacı olduğunda ve amacın Mustafa Kemal'in tanımladığı anlamda*

'memleketin ve milletin gerçek saadet ve imarına çalışmak' olduğuna inandığı için Milliyetçi; alaturka ve Osmanlı geleneğinin terkedilerek ulusal koşullar içersinde batılı sanata ait estetik kavramların geliştirilmesine çalıştığı ve Türk sanatının batı estetiği içinde bir değer olabilmesini amaç edindiği için Batılı; memleketin ve milletin gerçek saadet ve imarına çalışmasının ancak toplumsal platform ve programla girişilecek toplumsal eylemlerle gerçekleşebileceğine ve bunda ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren işçiler, köylüler, yoksul şehirliler ve aydınlara büyük işler düşeceğine ve bu yolda sanatın yol gösterici bir görevi olduğuna inandığı için Toplumsal; toplumsal gerçekler ne kadar acı ve ne kadar yıkıcı olursa olsun, ulusumuzun ve ülkemizin mutlu geleceğine inandığı için iyimser ve aydınlık bir sanat tutumudur" (aktaran: Çelik, 2006, 75). Yalnızca bir kez, lisede yaşadığı kısa tutukluluk günlerinin ve daha sonra sorgulara alınıp hapis yatmamış olmasına rağmen eserlerinde temel izlek olarak karşımıza çıkan hapishane ve tutukluluk teması, esasen onun bu yönüyle açıklanabilir. Estetiği göz ardı etmekten kaçınırken, öte yandan toplumsal gerçekçilik bağlamında da sosyal olaylara ve bunların toplum ve birey üzerindeki etkisine vurgu yapmasının temel nedenlerinden biridir.

Attilâ İlhan'da da pek çok örneğini gördüğümüz bu karakterler, İlhan'ın ele aldığı dönemler içerisinde oldukça zorlu ve gerilimli dönemler geçirmektedirler. II. Dünya Savaşı'ndan 12 Mart Muhtırası'na kadar geçen süre zarfında; savaştan yokluğa, acıdan korkuya, zulümden baskıya… kadar pek çok şey görmüş geçirmiş, bunlar karşısında sessiz kalamadıkları için de iktidar ve kısmen toplum tarafından dışlanmış, mimlenmiş, tehlike arz eden tipler olarak karşılanmaktadır.

Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirlerinde, ele aldığı dönemlere ve bunların birey üzerindeki etkilerine paralel olarak, hapishane ve tutukluluk teması da sıklıkla karşımıza çıkar. Bireyi merkeze aldığı eserlerinde, toplumsal değişim ve süreçlerin birey üzerindeki etkisine bağlı olarak, onu hapishane ve tutukluluk teması ile bir bağlamda ele alır. Bir dönem panoraması çizerken, baskı ve korkunun kol gezdiği dönemleri anlatma konusunda mekânın etkin rolünden faydalanmış; sorgu odaları, hapishaneler, karakollar, hücreler metninde önemli yer teşkil etmiştir. Bireyin iç yaşantısına etki eden, onun karamsar ve umutsuz bir ruh hâline bürünmesini en ideal şekilde anlatan kasvetli, karanlık, korku dolu, kimi zaman tedirgin edici seslerin duyulduğu mekânlar çizer. Bu mekânları ve hapishane olgusunu, kendi yaşantısından ya da çevresinde tanık olduğu, duyduğu olaylardan yola çıkarak anlatır. Ele aldığı ve

oldukça başarılı gözlemleri sonucunda oluşturduğu derinlikli karakterleri ise ya hapishane yaşantısı gören/görmüş ya da hapishane ve tutukluluk sürecinden kurtulmuş ya da bu süreçleri yaşama korkusuyla gerilim altında yaşayan karakterlerdir. Kimi sokakta gezerken takip edildiği hissiyle bir gerilim yaşar, kimi hapishane duvarları içerisinden görmeye çalışır dış dünyayı, kimi bir aşka tutuklu kalmış, kimi de sorgulardan sorgulara alınan, psikolojik olarak kendini kaybetmeye yatkın hatta bazen kaybetmiş karakterler çıkar karşımıza.

Yaşadığı dönemin önemli ve etkin toplumsal süreçlerini birey merkezli olarak anlatan Attilâ İlhan, toplumu olduğu kadar bireyi gözlemleme konusunda da oldukça derinlikli ve başarılı bir anlatım sunar. Bu çalışmada, Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirlerinde hapishane ve tutukluluk teması irdelenecektir. Eserlerde yer alan hapishane ve tutukluluk teması; Kaçış ve Gizlenme, Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane, Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu, Mekân Olarak Hapishane ve Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk başlıkları altında ele alınmıştır.

2. ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATINDA HAPİSHANE OLGUSU VE TUTUKLULUK HÂLLERİ

Edebiyat eserleri, toplumun aynası olmak gibi işleve sahip olmalarının yanında, yazarların hayatlarından izdüşümler de taşıyan belgelerdir. Yazarlar ya da şairler, eserlerini kaleme alırken, kendi hayatlarından da çok uzaklaşmaz, kimi zaman otobiyografik ögelere de yer verir. Bu, eserin, hem toplumsal hem de yazar odaklı bir temelde seyretmesine olanak sağlar.

Hapishane olgusu ve tutukluluk hâllerinin bulunduğu eserlere bakıldığında, hem Dünya edebiyatında hem de Türk edebiyatında pek çok yazar ve şairin aynı zamanda kendi hayatlarında da bir dönem etkin olduğu görülür. Dostoyevski'den Ezra Pound'a, Oscar Wilde'dan Gramsci'ye kadar pek çok yazar hapishane yaşantısını görmüş, bunları metinlerine yansıtmıştır. Aynı şekilde Türk edebiyatında da kendini oldukça belli eden, yazar ya da şairin hayatıyla özdeş izlekler vardır. Namık Kemal, Kemal Tahir, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Refik Erduran, Yusuf Atılgan gibi farklı dönemlerden pek çok yazar ve şair bir dönem hapishane hayatı yaşamış, bunları metinlerinde ele almaktan da çekinmemiştir.

Attilâ İlhan da eserlerinde temel temalardan olan hapishane ve tutukluluğu ve hatta korku kaynaklı gerilimi, kendi yaşantısından ve tecrübelerinden damıtarak ele almış; gerek hapishane yaşantısını, gerek korku ve gerilimi, gerek sorgu psikolojisi ve hatta özgür olduğu zamanlarda bile bu özgürlüğü tam olarak yaşayamayıp yakalanma korkusuyla bir yaşamın nasıl idame ettirileceğini en yalın hâliyle vermiştir. Her ne kadar uzun hapishane ve tutukluluk hâlleri içinde bulunmasa da, bu onun yaşamına ve dünya görüşüne etki etmiş; yetkin gözlem gücüyle de bu yaşantıyı ve psikolojiyi eserlerinde anlatabilme gücüne kavuşmuştur.

Attilâ İlhan, hem çocukluğunda oldukça özgür bir çocuk olması hem de başarılı olması nedeniyle aslında hemen her zaman hem ailesinin hem de yakın çevresinin çok sevdiği, gözde bir kişi olmuştur. Okuldaki başarısı da onun öğretmenlerinin ve büyüklerinin gözünde ayrı bir yer edinmesine olanak sağlamış, bu nedenle de aslında hapishane ve tutukluluk ihtimali baş gösterdiğinde kendine maddi manevi destekçiler bulabilmiştir.

Çocukluğundan beri okumaya meraklı olan Attilâ İlhan, zaman geçtikçe hem Türk edebiyatı hem de Dünya edebiyatından pek çok yazarı ve şairi okuma şansına

erişmiştir. Dadaloğlu, Gevheri, Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, Ahmet Muhip Dıranas, Necip Fazıl Kısakürek, Dostoyevski, Gorki, Emile Zola gibi isimlere ayrı bir önem atfeden ve bu isimlerden etkilendiğini söylemekten çekinmeyen Attilâ İlhan'ın başat şairi Nâzım Hikmet'tir. Şiirlerini oluştururken tarz ve üslup olarak Nâzım'dan esinlenir, onu kendine bir üstad beller ve onun yolundan gitmeye çalışır. Öte yandan, bu sevda Attilâ İlhan için tutukluluk maceralarının ve Paris yaşantılarının başlamasına neden olacaktır.

Lisede okuduğu yıllarda komşu liseden bir kıza tutulur Attilâ İlhan. Ona bir mektup yazarak açılmak niyetindedir. Yaşadığı aşklarda çoğunlukla uzaktan sevmenin tadına varacaktır. Bu nedenle mektuplaşmaya başlar. O dönem etkisinde bulunduğu ve sevdiği Nâzım Hikmet'in şiirlerini de gönderir sevdiği kıza. Üstelik Nâzım Hikmet'in yasaklı olduğu dönemlerdir. Sevdiği kıza, yazdığı mektupları yırtmasını söylemişse de, sevgilisi kıyıp da atamaz. O dönemler okullarda bile sıkıyönetim vardır. Dolapların kontrol edildiği bir gün, sevgilisinin dolabından Attilâ İlhan'ın mektupları çıkar. Mektuplarda yer alan Nâzım Hikmet şiirleri nedeniyle, 141-142'den sorguya çekilir. Komünizm suçlamasıyla sorgulanır ve kendisi siyasi şubede bulur, tutuklanır. Kısa süren bir tutukluluk süreci geçirse de, çıktığında zor bir hayat onu beklemektedir. Zira Danıştay, kendisine, "Türkiye'nin hiçbir yerinde okuyamaz" belgesi verir. Avukat olan babası, bu karara karşı çıkar ve uzun uğraşlar sonucu Danıştay'ın kararı değişir. Ne yazık ki, Danıştay kararının değişmesinin bir etkisi olmaz. Hiçbir lise, komünizm suçlamasıyla tutuklanan bir genci okula kabul etmek istemez. Bu süre zarfında babası da Van Muradiye Kaymakakamlığı'ndan Bahçe'ye tayin edilmiştir. Attilâ İlhan, kendini yine bir değişim yolculuğunda bulacaktır.

Daha sonra 1943 yılında Işık Lisesi'ne kaydolarak eğitim hayatına geri döner. Yine de tamamıyla özgür olduğunu hissedemez. Mimlenmekten kurtaramaz kendini, sık sık sorguya çekilir. Ömer Faruk Toprak'la mektuplaşmaları sonucu sol öğrenciler arasında yerini alır. Bu, oının daha çok mimlenmesine, göz hapsine alınmasına neden olur. Hayatının hemen her alanında bu tutukluluk ve hapis olgusunu bir şekilde hisseder, bunun esaretinden kurtulamaz. Başarılı olması nedeniyle müdürü ve çevresi kendisine sahip çıkıp yol gösterse de, bu, Attilâ İlhan'ın hem ruhuna hem de akabinde eserlerine işleyecektir.

Attilâ İlhan'ın hayatı, 1949 yılından itibaren hareketlilik kazanır. Paris-İzmir-İstanbul üçgeninde bir hayat kurar. Ailesinden Sorbonne'da okumak için izin alarak gider Paris'e, aksi takdirde kabul ettiremeyecektir. Fakat Paris'e gitmek istemesindeki asıl neden, Nâzım Hikmet'i kurtarmak istemesidir. Ayrıca Demirperde ülkelerinden gelen mültecilerle de tanışma arzusundadır. Nitekim, bu istekleri uğruna çıktığı yolculukla sosyalizm hakkında yeni bakış açıları geliştirir. Paris'te, yaşamında ve düşünce dünyasında yeni dünyalar açacak ve şiirlerinde de kendine bir yer edinecek bir kadınla, Margot'yla tanışır.

İlk Paris serüveninden sonra İstanbul'a dönen İlhan, Dolapdere'de bir pansiyonda yaşamaya başlar. Okula devam etme niyeti olsa da komünist girişimlerde bulur kendini.

1940-1950 yılları arasında oldukça hareketli ve canlı bir yaşantısı olur. Bu dönemde pek çok siyasi kavgalar, sorgu süreçleri, eğitim kararsızlığı yaşar. Bu da onun için, bir nevi, sanat dünyasının temel izleklerini oluşturmasını sağlayan tecrübelerdir.

Her ne kadar uzun hapishane yaşantısı ve tutukluluk hâlleri yaşamamış olsa da özellikle toplumsal gerçekçi bir edebiyat anlayışına sahip olması, bu temaların öne çıkmasını açıklar niteliktedir. 141/142'den tutuklanan kişiler için hayatının Sansaryan öncesi ve Sansaryan sonrası olarak ayrıldığını belirtir, kendini de bu etkiyle yaşantısını sürdürür. Her yurt dışı dönüşünde polislerin, sivillerin peşinde olduğunu, onu tutuklamak için fırsat kolladıklarını düşünür, gerilir ve bir korku hisseder. Hapishane ve tutukluluk olguları, onun için bir mekân ya da deneyim olmaktan çok bir gerilim unsuru hâline gelmiştir. Nitekim bu eserlerinde de kendini gösterir; yarattığı karakterler hapishane yaşantısı geçirsin ya da geçirmesin, bu gerilim ve korkuyu sürekli duyumsayan, hayatını içsel bir hapishane ve esaret içinde geçiren kişiler olarak karşımıza çıkar.

3. ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARINDA HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI

Attilâ İlhan, yakın dönemi anlattığı eserlerinde, toplumsal ve siyasal süreçlerden de bahsetmiş; dönem ve süreçler bağlamında da toplum ve bireyi anlatmıştır. Birey odaklı eserlerinde; onların yaşantıları, duygu ve düşünce dünyaları, fiziksel ve ruhsal koşullarını derinlikli tahlillerle vermiştir. Ele aldığı karakterler çoğunlukla, toplumla uzlaşamayan, onun ahlâki değerlerine karşı çıkan, düşünce özgürlüğüne önem veren ve bu doğrultuda, toplumu ve bireyi özgürleştirecek, eşit kılacak yönetimlerin oluşması için çalışmalara, eylemlere katılan aydınlar, öğrenciler, öğretmenler, sanatçılardır. Bu nedenle, hem topluma hem de yönetime ters düşen varoluşlarıyla, bir şekilde suçla ve cezayla karşılaşırlar.

Bireyleri, hapishane ve tutukluluk bağlamında ele aldığımızda, hapishaneyi tecrübe etmiş ya da etmekte olan, tutukluluk hâllerine aşina, hücre yaşantısı görmüş geçirmiş, sorgulara girmiş ve çoğunlukla işkence görmüş; bu anlamda, duygusal açıdan da oldukça yıpranmış ve yorulmuş karakterlerdir. Artık hiçbir tehlike olmasa bile takip edildiğini, tutuklanacağını, hapse atılacağını düşünerek hayatını devam ettirmekte zorlanan; çevresinde ve toplumda yaşananları gördükçe umudunu kaybeden, bu nedenle kimi zaman diktaya ve cezaya karşı başkaldıran; hem hapishane ve tutukluluk ihtimaline dair hem de bu süreçler içerisinde olup da korkan, büyük bir gerilimle baş etmek durumunda kalan; yalnızlığı ve kimsesizliği en derinden duyumsayan, başındaki belalardan, tehlikelerden, hapishanelerden hiçbir zaman kurtulamayacağına inanarak umudunu yitiren bireylerle karşılaşıyoruz.

Bu bölümde; Attilâ İlhan'ın romanları hapishane ve tutukluluk bağlamında irdelenecek, toplumsal süreçler ve değişimler ile bireyler üzerinden örneklendirilecektir. Bu inceleme, beş alt başlıkta ele alınacaktır: 1. Kaçış ve Gizlenme 2. Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane 3. Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu 4. Bir Mekân Olarak Hapishane 5. Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk.

3.1. Kaçış ve Gizlenme

Attilâ İlhan, genel bir dönem panoraması içinde ele aldığı karakterlerinin hapishane ve tutukluluk kavramlarına yaklaşımını ele alırken, kaçış ve gizlenme

temasından oldukça faydalanır. Tekinsiz bir yaşam süren, yakalanma ve tutuklanma korkusu yaşayan karakterler, maddi manevi bir kaçış içerisine sürüklenirler. Hapishane ya da tutukluluk tecrübesi yaşamamış karakterlerin yaşadığı korku, onların hayatına hükmeden, tedirgin bir yaşam sürmelerine neden olan, yaşadıkları dönem içerisinde hemen her şeye ve herkese güvensiz olmalarına neden olan bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Attilâ İlhan karakterlerinin kaçış ve gizlenme bağlamında ele alındığı eserlere baktığımızda; bu karakterlerin genellikle toplum içerisindeki aydın tiplerinin prototipi olarak karşımıza çıktığı görülür. Bu nedenle de baskı, sansür ve savaş dönemlerinde, toplumu derinden etkileyen toplumsal süreçlerin merkezinde yer alan, farklı düşüncelere sahip aydın bireyler olması nedeniyle karakterler sürekli olarak kaçış ve gizlenme hâli içerisindedir.

"Attilâ İlhan'ın tespitiyle Kurtuluş Savaşı sonrasında Batılı anlamda yetiştirilmeye çalışılan Cumhuriyet kuşağının topluma yabancılaşmış, kötümser aydın tipini temsil eden başkişi Hasan'ın bir kaçakçılık olayına karışmasını ve bir sokak kavgasında öldürülmesi"ni (Özher, 2008, 24) anlattığı *Sokaktaki Adam*[1]'da, kaçış ve gizlenme teması net bir şekilde verilmiştir. Topluma yabancılaşmış, sokaktaki adamdan yani halktan kopmuş bir karakterdir Hasan. Nitekim, kamarotluğu da çevresinden ve geçmişinden kaçmak, gizlenmek adına tercih etmiştir. Bu durum aydın bireyde topluma, insanlara, geçmişine ve dönemine dair bir gerilim nedeni yaratır. Anlaşılmazlık, yabancılık, yalnız kalma ve ayrıksı bir karakter olarak görünen Hasan, bir kaçış ve gizlenme gerilimi yaşar. Çevresinde yaşanan olaylardan, tutuklanmalardan etkilenir ve bu korku onun yaşantısına sirayet eder. Gemiden dışarı adım atarken bile temkinli olma ihtiyacındadır. İstanbul'a kaçak kürk getirmesi ve akabinde gelişen olaylar sebebiyle ölümüne kadar giden bu yolda, ömrünü hep bu kaçış ve gizlenme içerisinde yaşamış, hem halktan hem de devletten, toplumsal süreçlerden, bürokrasiden uzak durma eğilimi gösterir.

Kamarot Yakub karakteri de bu kaçakçılık işine bulaşıp sonrasında kaçış ve gizlenme içinde yaşayanlardandır. Gemiden limana inmekte bile tereddüt eden, sokaklarda gezerken arkasında birinin onu takip ettiği yanılgısıyla tedirgin yaşayan, zabitlerin inmediği saatlerde sokaklara inen biri olarak karşımıza çıkar. Özellikle de

[1] Attilâ İlhan, *Sokaktaki Adam,* 2. Baskı, Öz Kitaplar, 1969, İstanbul. Romandan yapılacak alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

kaçakçılık işinin ortaya çıkması sonucu Ahmet ve Nubar'ın yakalanması, onda ayrı bir korkuya neden olur. Öyle ki, dikkatli davranıp da polislere yakalanmadan bir yaşam süremediği için Ahmet'e de öfkelenir:

> *"Satırlar bulanıyor, iğriliyor, şiş gibi uzuyor: 'Meşhur sabıkalılardan Triyandafilos namiyle maruf…' Oğlum Yakub, şimdi şapa oturdun. Ahmet'i yakaladlar. Garanti '…Serkis Karakaş'a satmak isterken, ihbar üzerine…' Vay anam vay! İhbar üzerine hem de. Peki, kim ihbar eder birader? Kim biliyor ki etsin? Kalleşlik bu be! Orospuluk! Tam herşeyi yoluna koyalım, al sana bir ihbar, gir kodese! Evet, bu sefer kurtuluş yok. Mutlaka içerdeyiz. Peki, bu Ahmet hergelesi nasıl kapana girdi? Aklı yok muydu p..tun? Bize numara yapacağına kendisi dikkatli olsa ya biraz"* (s. 176-177).

Zenciler Birbirine Benzemez[2]'deki Mehmed Ali de *Sokaktaki Adam*'ın Hasan'ı gibi bir aydın bireydir. Paris yaşantısı içinde verilen Mehmed Ali, topluma yabancılaşmış, nereye gitse aidiyet duygusu hissedemeyen, önce toplumdan ve getirdiklerinden sonra da başına gelmesi muhtemel gördüğü belalardan uzak durmak için neredeyse kendinden bile kaçmayı düşünecek bir tiptir. Öyle ki, "Cumhuriyet sonrasında yetişen Türk aydınının çağı yakalamak adına milli kültürden uzaklaşmasıyla doğan ötekileşme sorunsalını *'şüphe etme'* ve *'soru sorma'* bağlamında irdeleyen romanda zenci sözcüğünün 'toplum' kavramını imleyecek biçimde kullanıldığını söyleyebiliriz" (Özher, 2008, 44).

Paris'te geçen roman, Attilâ İlhan'ın yaşamından da izdüşümler de taşır. Tutukluluk tecrübesi sonrası Paris'e giden ve daha sonra pek çok Paris macerası yaşayacak olan İlhan, bu olayın üstünden hayli zaman geçse de, yurt topraklarına her adım atışında nedense enseleneceğini, Sansaryan'a götürüleceğini, hapse konulacağını düşünerek irkilir. Mehmed Ali de hemen hemen bu düzlemde yaşayan bir karakterdir. Komünist ve antikomünist kişilerle ilişki içerisine girerek onları ve düşüncelerini anlamaya taşıyan, kendi memleketindeki solcularla Avrupa'da bulunan solcular arasındaki farkları gözlemleyen ve irdeleyen Mehmed Ali; bir yandan içeri girme korkusu nedeniyle mütemadiyen kaçış ve gizlenme arzusundadır, bir yandan da bu düşünceler aklına üşüştükçe onları korkmadığı, bunların ona vız geleceği düşüncesiyle savuşturmaktadır:

[2] Attilâ İlhan, *Zenciler Birbirine Benzemez,* 3. Baskı, Karacan Yayınları, 1980, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

"İşin tuhafı, sorun artık Mehmed-Ali'ye dokunmuyordu. Heyecanı geçmişti. Şimdi ona vize vermeseler, kaçacakmış gibi tutup içeri alsalar, vızgelecekti" (s. 161).

Paris'teki yaşantısından da memnun olmayan ve yine içinde bulunduğu duruma uyum sağlayamayan Mehmed Ali, uyumsuz kalmakta diretir gibi davranır çoğu zaman da. Paris yaşantısını bile bir sürgün addeden, yabancı bir ülkede ölmenin bile mümkün olmadığı zamanları yaşayan Mehmed Ali, gözü kara davranıp kaçmakta ve kaçak sayılmakta da bir beis görmemektedir:

"- Tut ki, dedi, olmadı bu iş. Bize ne yapabilirler, Yankoviç?
- Çık, derler memleketten.
- Tut ki çıkmadık?
- Kaçak sayılırsın.
- Tut ki sayıldık?
Yankoviç gülümsedi: - Heey, dedi, bu sıtma daima böyle başlar. Dikkatli ol, dostum. Kaçağı yakaladılar mı; önce hapseder, sonra sınır dışına atarlar. Ama bunun da, çaresi bulunmuştur. Herhangi bir pansiyoncu ile anlaşabilirsen, kaçak olarak, oturabildiğin kadar otur; günün birinde bir vapur bileti uydur; tekrar Prefecture'e gel: seni gözaltına alırlar. Sorgu filân. Sonunda işini uydurursun. Bir Giorgio vardı bizim, böyle yapmıştı. Ama, Fransa'dan çıkacağını isbat eden bilet, mutlaka elinde olmalı. İş, pansiyoncu ile anlaşmakta.
Mehmed-Ali: '-İnsan," diye düşündü, "yabancı bir ülkede bile ölmeyebilir'" (s. 162).

Bu gelgitli ruh hâli, Mehmed Ali için işleri daha da zora sokar. Paris'teki yakın arkadaşı Yankoviç'in öldürülmesi, Mehmed Ali'nin Yankoviç'i arayan, öldüren insanlar tarafından bulunması ve dövülmesi de onun içinde bir kaçış isteği uyandırır. Paris'i terk etmek ya da burada kalıp bir yaşam mücadelesi vermek… Bu ikilik, Mehmed Ali'nin yaşamını derinden etkiler. Ne Paris'te ne de ülkesinde kendini güvenli hissedecek ve bu kaçış ve gizlenmeden uzak bir hayat sürecektir. Öyle ki, Mehmed Ali artık, kendini aramak ve bulmak yerine gerekirse kendinden bile kaçmak, bir tenhada, kimsenin bulunmadığı yerlerde gizlenmek isteyecek duruma gelmektedir.

Kurtlar Sofrası[3], aydın gazeteci Mahmud Ersoy'un öldürülmesinin temele alındığı bir romandır. 27 Mayıs öncesini ve sonrasını, yine bu dönemlerde toplumda yer alan ancak topluma adapte olamamış aydın bireylerin psikolojik gelgitlerini, buhranlarını ve onların toplum ve yönetim baskısından kaçış ve gizlenmelerini konu edinir Attilâ İlhan.

Mahmud'un nişanlısı Ümid'in, burjuva yaşantısından ve şımarıklığından kurtulup; nişanlısının babası tarafından öldürüldüğünü polise bildirmesiyle roman hareketlenir. Yine aydın karakterlerin toplumla uzlaşmazlığı ve yabancılaşması izlekleri üzerine kurulan roman, hem düşünce yapıları hem de yaptıkları işlerle toplumda farklı bir kesim oluşturan karakterlerin iç huzursuzluğu, hapishane ve tutukluluk günleri, çıktıktan sonrasında ise bu etkiden kurtulamayıp kaçış ve gizlenme odaklı yaşantılarını ele alır. Sıklıkla karşımıza çıkan izlenme ve yakalanma korkusu, karakterlerin bilinç akışlarına bile müdahale eder. Öyle ki, hemen her karakterde karşımıza çıkan bu kaçış ve gizlenme arzusu, sadece İbrahim'in şu cümlesiyle bile özetlenebilir:

> *"Beni kovalıyorlar! Beni tutacaklar! Saklanmalıyım! Herkesten uzak bir yere gidip saklanmalıyım"* (s. 109).

Bu romanda da karşımıza takip edilme, yakalanma korkusu yaşadığı için kaçma ve gizlenme ihtiyacı hisseden karakterler çıkar: Tebdil kıyafet gezenler, tebdil-i mekânda ferahlık arayanlar, yakalanma korkusuyla varını yoğunu bırakıp kaçma arzusunun peşine düşenler…

> *"1927 mi? Evet, 1927, hep aynı uğursuz sene, tevkifat senesi. 'Mumaileyh' İstanbul'a 'mütenekkiren' dönmüş (kod ismi Tahir, bazan Tayfur, bazan Keramet, daha çok Ferdi); suratı üç aşağı beş yukarı, Elmasçıyan'ın suratıdır: İstiklâl Mahkemesi'nin 'guyabî mahkumiyetini' taşıdığından, 'teşhis edilmekten' korkuyor; korkmakta haklı, tanırlarsa, maksadına ulaşamadan hapishaneyi boylar; onun içindir ki, kaşlarını hafifletmiş, gözlüklerini dumanlı güneş gözlükleriyle değiştirmiş, çenesinde sipsivri bolşevik sakalı"* (s. 64).

Takip edilme ve yakalanma korkusuyla herkesten ve her şeyden kuşkulanan karakterler, bir yerden sonra bu hâlden kurtulmak adına da kaçma girişiminde

[3] Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası,* 13. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

bulunmak isterler. İçlerine yerleşen korku, bir nevi bir sıtma nöbetine dönüşüp onları içsel bir hapishaneye ve tutukluluğa da iter:

> *"Epeyce sonra kendini topladı. Hanidir böyle olmamıştı. Bir sıtma nöbetine tutulurmuş gibi; ama tiksintiyle beraber gelen, öfke ve korkuyla karışık, zaman zaman saklanma, bir meçhul takipçilerden kurtulma fikrine saplanıyordu. Kanundışı yaşamak; her hareketine, her sözüne gerçek anlamından başka, uydurma ve görünüşte doğru bir anlam vermek zoru ve alışkanlığı, onu kuşkucu bir adam yapmıştı. Günlerce, aylarca vesveselerini iradesiyle eziyor; mantığıyla çürütüyor; ama işte böyle umulmadık bir akşam ezdiğini, çürüttüğünü sandığı duyguların tutsağı oluyordu. Haydi ondan sonra, birbiri peşinden peydahlanan, asılmış herifler gibi ünlem işaretleri: Beni kovalıyorlar! Beni tutacaklar! Saklanmalıyım! Herkesten uzak bir yere gidip saklanmalıyım"* (s. 109).

Romanın esas olay örgüsünü oluşturan, Mahmud Ersoy'un, illegal işlerini ortaya çıkaracağı korkusuyla Zihni Keleşoğlu tarafından öldürülmesi ve bu işin peşine düşen Ümid'in, bu işi yapan olmasına rağmen, onu polislere teslim etmesidir. Ümid'in her şeyi öğrendiğini anlayan Zihni Keleşoğlu, onun kendisini polise ihbar edeceğini anlar ve bu nedenle kaçıp gizlenmek ister:

> *"Keleşoğlu her şeyin mahvolduğunu, o sabah eve polislerin geldiğini karısından öğrendiği an, anlamıştı. Soruşturmanın, hatta kovuşturmanın üzerine sıçrayacağını açıkça görüyor; mahkeme salonlarını, bu yaştan sonra cezaevini ve gazetecilerin yaygarasını göze alamıyordu. Ümid'in ona karşı alacağı davranışından belli olmuştu. Önce gizlenmeyi, hemen arkasından yurtdışına kaçmayı düşündü. III. Reich'ın çöktüğü günlerde Tauber und Kleist'in sorumlu direktörü Ludwig Thomas-Tauber'e az mı iyiliği dokunmuştu; ona, Zurich'de kaçak yaşadığı müddetçe, az mı yardım etmişti? Mukadderatın bu kötü oyunu karşısında, Doktor Thomas-Tauber de şüphesiz ona, elini uzatacaktı, Münih'ten"* (s. 660).

Zihni Keleşoğlu, *"Soruşturmanın, hatta kovuşturmanın üzerine sıçrayacağını açıkça görüyor; mahkeme salonlarını, bu yaştan sonra cezaevini ve gazetecilerin yaygarasını göze alamıyordu"* (s. 660). Bu nedenle o da bir kaçış planı yapar ve gizlenme amacı güder. Daha pek çok yerde karşımıza çıkan bu kaçış ve gizlenme teması, romanın temel izleklerinden biridir.

Attilâ İlhan'ın, yine yakın Türkiye tarihine mercek tuttuğu; 27 Mayıs öncesi toplumsal süreçleri ve değişimleri anlattığı *Bıçağın Ucu*[4], temel hareket noktası olarak Suat ve onun huzursuzluklarının verildiği bir romandır. Ülke, yine siyasal bir açmazdadır; bireyler, bu açmazın içinde en çok zarar gören, mücadele eden toplumu örnekler. Suat da, tüm bu açmazlar ve mücadeleye ek olarak, özel yaşantısındaki ve ruhundaki gelgitlerle, çelişkilerle ve zorluklarla başa çıkmaya çalışmaktadır. Özellikle de, tiyatrocu kocası Halim ile yaşadıkları ve kocasının da başını sürekli olarak belaya sokması nedeniyle bu sorunlar git gide artmaktadır.

Suat'ın kocası Halim, tiyatrocudur ve aynı zamanda toplumun ve dönem siyasetinin içerisinde oldukça temkinli ve gizli bir yaşam sürmeye çalışır. Evlerine aldıkları Yüzbaşı Demir, Halim'de kaçma ve gizlenme korkusuna neden olmaktadır. Onun bir ajan olarak evlerine sızdığını düşünür ve zaten hayatının merkezinde bulunan kaçış ve gizlenme temasını, evinde de yaşar:

> *"Şimdi herif bizde, karımın karşısında caka satmakta belki, ben oturmuş, bir sürü rezilin arasında kafayı çekiyorum. Adam mıyım ulan, insanlık mı bu? Şeytana uysam, daha beter: Kalk, diyor, git eve, Suat'ın haddini bildir, herifin kıçına bir tekme, yallah! Hem bu Yüzbaşı'nın, Birinci Şube'ye çalışan biri olmadığı nereden belli canım? Evde ne olup bitiyor merak ediyorlar, pansiyoner mi arıyorsun, sokarlar içeriye bir adamlarını, yandın! Günün birinde, belki anlarsın ama, iş işten geçmiş olur: kendini sürgünde bulursun"* (s. 149).

Bir hücre yaşantısı görmüş olan Halim, hücrede yalnızlığı, ıssızlığı, korkutucu karanlığı yaşamış ve bunu tekrar yaşamayı göze alamayan bir karakterdir. Bu nedenle de kimsenin gözüne batmayacak, kimsenin dikkatini çekmeyecek ve kendi hâlinde sessiz sakin, güvenli bir hayat sürme uğruna bir kaçış ve gizlenme psikolojisi içindedir. Yakalanma ve tutukluluk korkusunun, Halim'in hayatında önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Birinci Şube'den çağrılmasıyla bu korku daha da katlanır ve Halim karamsar duygu ve düşünceler arasında kaybolur:

> *"O gece sabaha kadar, bir çift kelepçe üzerine, dumanlı, şakır şakır bir yağmur: gizlenmiş tiksintilerin, içe atılmış öfkelerin, ezikliklerin yağmuru"* (s. 154).

[4] Attilâ İlhan, *Bıçağın Ucu,* 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1981, Ankara. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Halim'in korkuları çok da yersiz değildir ne yazık ki. Birinci Şube'den çağrılmasıyla kendini hücrede bulur, korktuğu başına gelmiştir. Hayatı boyunca temkinli yaşamaya alışmış, bir kaçış içerisinde yaşamış olan Halim, başını belalardan kurtaramamanın acısını çekmekte ve gergin düşünceler silsilesiyle baş etmek durumundadır:

> *"...ne isteyebilirler benden? Hiçbir tarakta bezim kalmadı. İpekböceği gibi kozama çekilmiş, kendi halimde, politikaya bulaşmadan yaşıyorum. Niye rahat bırakmıyorlar? Yetmedi mi bunca çektiğim, yetmedi mi yürek üzüntüsü, hapis korkusu? Bir de sürülecek miyiz"* (s. 182).

Bu korkular, sadece hayatında dönüm noktası oluşturacak karakterler için bir korku unsuru oluşturmaz elbette. Toplumun hemen her kesiminde böyle bir korku peydah olmuştur. Öyle ki, çevrelerinde bulunan karakterler adına bile endişelenmekten geri durmazlar:

> *"Seninle ilgili olarak –diyor-, Birinci Şube'den üçtür telefon ediyorlar. Biliyorsun, ortalıkta sürgün rivayetleri!.. Ne yapacağımı şaşırdım"* (s. 154).

Yüzbaşı Demir ise, hapishane ve tutukluluğu çok kez tecrübe etmiş, bu nedenle zaten tedirgin ve karanlık bir yaşam sürer. Tekrar hapishaneye girme korkusu, tutuklanma korkusu Yüzbaşı Demir için kaçış ve gizlenme macerasının başlaması da demektir aynı zamanda. Bu kaçış ve gizlenmelerin, hücre yaşantısındaki Yüzbaşı Demir'in anlatılmasıyla, başarısız sonuçlandığı görülmektedir.

Sırtlan Payı[5], Kurtuluş Savaşı'nı merkezine alır. Aynı zamanda Milli Mücadele dönemiyle beraber eşzamanlı olarak 27 Mayıs İhtilâli de anlatılır. Miralay Ferid karakteri üzerinden ilerleyen roman, farklı dönemleri barındırması nedeniyle kaçış ve gizlenme teması açısından oldukça zengindir. DP'lilerin tutuklanmaya başlamasıyla korkup kaçmaya yeltenen Menderes'i görüyoruz örneğin:

> "*İzmir'de iki günde 3 DP'li tutuklandı. Devrim'e karşı gösteriye kalkışmakla suçlanıyorlar. / Menderes'i kaçırmaya yeltendiği ileri sürülen THY pilotu gözaltına alındı"* (s. 17).

[5] Attilâ İlhan, *Sırtlan Payı*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Hintli askerlerin, Eskişehir Mıntıka Komutanı Atıf Bey'i tutuklamasıyla birlikte, Atıf Bey'in tutuklanma ve öncesindeki kaçış planına tanıklık ediyoruz:

> *"Bunu iki gün sonra öğreneceklerdi: iki manga Hintli asker, Eskişehir Mıntıka Komutanı 'Millici' Atıf Bey'i Kurban Bayramı gece tutukluyorlar. Nizamiye Taburu ve Mitralyöz Bölüğü'nü şehir dışına çıkarıp, çadırlı ordugâh kurmuş olan Atıf Bey, hem şehirdeki örgütle bağlantı kurmak, hem ailesine veda etmek amacıyla gizlice şehre inip evine gitmiş imiş: sabaha karşı evi kuşatıp yakalamışlar, tutuklu olarak derhal İstanbul'a gönderiyorlar"* (s. 349).

Türkiye'nin yakın tarihinin anlatıldığı *Sırtlan Payı*, verilen örneklerde de görüldüğü gibi, toplumun ve bireyin hayatında travmatik dönüm noktaları yaratmış; bireylerin, hapishane ve tutukluluk korkusu nedeniyle kaçış ve gizlenme planları yaptığı süreçler konu edilmiştir.

Yaraya Tuz Basmak[6], Kore Savaşı ile 27 Mayıs dönemlerini anlatan bir romandır. Yüzbaşı Demir'in merkeze alındığı roman, Demir'in dönüşü sonrası içinde bulunduğu yaşantıyı ve psikolojiyi irdeler. Savaşın korkunç ve acımasız yüzüyle tanışıp psikolojisinde bozulmalar meydana gelen Yüzbaşı Demir, bunun sorumlusu olarak Menderes hükümetini görür ve 27 Mayıs hazırlığındaki subayların arasına katılır. Bu, beraberinde hapishane ve tutukluluk ihtimalini de getiren ve bu nedenle Yüzbaşı Demir'in kaçış ve gizlenme teması bağlamında rahatlıkla ele alınabileceği koşulları meydana getirir.

*"Yüzbaşı Demir vapurdan, kumaş toplarının tramvay rayları boyunca sokaklara serildiği bir yağma şehrine inmiş, rastgele sanık toplayan kolluk kuvvetlerinin elinden üniformalı olması sayesinde kurtulmuş"*tur (s. 161).

İhtilâlin oluşumundan sonrasına kadarki süreçte yer alan Demir, bu gerilimli kaçış ve gizlenme temasından uzak kalamayacaktır. Evin göz hapsine alınmasından şüphelenen, attığı her adımda temkinli davranmak zorunda hisseden bir karakter olarak karşımıza çıkar. Romanın pek çok bölümüne ve karakterine sirayet etmiş olan kaçış ve gizlenme teması, hem dönemin gelişmelerini hem de halkın, bireylerin içinde bulundukları ruh hâlini oldukça iyi gözlemlenmiş bir şekilde temele yerleştirilmiştir.

[6] Attilâ İlhan, *Yaraya Tuz Basmak,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Ümid'in tutuklanmasının ardından Demir, evinin izlenmesi ihtimaline dair Suat'la da konuşur. Suat da kendisine evden uzak durmasını, kendisinde kalmasını öğütler. Bu kaçış ve gizlenmenin Demir'i kurtaracağı düşüncesindedirler:

> *"- Ben Firuzağa'ya gidecektim, düşündüm ki…*
> *-…iyi düşündünüz, ev mimli, göz hapsine alınmıştır. Durum aydınlanıncaya kadar, burada kalmanız münasip!*
> *(…)*
> *-… tasfiye edilenler on dört kişi, operasyon gün doğarken başlamış, usuldendir. Bulabildiklerini evlerinde 'nezaret altına' almışlar, sadece Erkanlı Ordu Karargâhı'na getirilmiş, Ümid 'Ondan korkuyorlar' diyor. Kabibay'ı bulamamışlar, her tarafta arıyorlarmış"* (s. 149)

Fena Halde Leman[7], Attilâ İlhan'ın diğer romanlarına göre daha farklı bir temanın hâkim olduğu bir romandır. Cinsel kimlik buhranlarını ve arayışlarını ön plana çıkaran eser, Türk edebiyatı açısından oldukça yenilikçidir de. Fakat yine de bu romanda da karşımıza Türkiye'nin toplumsal panoraması, bireyler üzerinden çizilerek verilmiştir. 12 Mart Muhtırası ve bunun toplumdaki yansımaları anlatılmış, birey yaşantısı üzerinden örneklenmiştir. Attilâ İlhan, hangi konuyu ya da temayı ele alırsa alsın, içinde bulunduğu topluma ve gelişmelerine sırt çevirmemiş, gözlemlerini ve duyumsadıklarını en yalın ve en gerçekçi hâliyle romanlarına aktarmıştır. Bireyler yine buhranlı, toplumdan kopuk kişilerdir. Siyasal umutsuzluğu nedeniyle intihar ettiği düşünülen Ekrem, ömrünü ya sürgünde ya da hapishanede geçirmek ikileminde kalan ve bunun sonucu olarak intiharı seçen bir karakterdir:

> *"Türkiye'ye dönmek, bir bakıma işlemediği siyasal bir suçu, bu suçun getireceği bütün sonuçları sineye çekmek demekti; Fransa'da kalmaksa, ömür boyu bir sürgünün ağırlığını sırtına almak"* (s. 116).

Ayrıca, Nâzım Hikmet'i kurtarmak için imza toplayan Paşa Nuri, mimlenmekten kurtulamayan, bu nedenle de memleketine dönemeyen bir karakterdir. Aynı zamanda Attilâ İlhan'ın yaşantısından da bir parça taşır:

[7] Attilâ İlhan, *Fena Halde Leman,* Karacan Yayınları, 1981, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

"*Bir müddet sonra, filhakika şair kurtuldu, lâkin bendeniz ömrübillah mimlendim, memlekete dönemiyorum, hakkımda bilmemkaç ihanet-i vataniye davası ikame etmişler"* (s. 127).

Dersaadet'te Sabah Ezanları[8], Osmanlı'nın işgal altındaki son dönemlerinin İttihat ve Terakki üyesi Abdi Bey ve ailesi üzerinden anlatan bir romandır. Ele aldığı olaylar göz önünde bulundurulduğunda, İlhan'ın, kaçış ve gizlenme temasını kullanması ve bunları bireylerin yaşantısının merkezine oturtması çok da zor değildir kuşkusuz. Karakterleri yine aydınlar, mebuslar, gazeteciler arasından seçilmiştir ve bu nedenle tüm bu toplumsal süreç içerisinde birincil olarak etkilenmesi muhtemel bireylerdir.

Abdi Bey, sanık olup olmayacağını, saklanması gerekip gerekmediğini, kendisi için tehlike arz eden bir durumun olup olmadığı yönünde hummalı bir bekleyiş içindedir örneğin. Üstelik böyle bir durumda kalacağını, başına böyle olaylar gelebileceği ihtimali üzerinde hiç durmadığını da düşünmeden edemez, yaşadıkları ona ağır gelir:

"İki gecedir, humma içinde Gülistan'ı bekliyor: Fransız Yüksek Komiserliği'nden, sıradan bir sanık gibi saklanmasına hacet olmadığını öğrenip bildirecekti.
(...)
'Sabık' Edirne Mebusu Halıcızade 'Bacaksız' Abdi Bey, günün birinde gizlenmek zorunda kalabileceğini, hiç aklına getirmemişti" (s. 13).

Hüseyin Cahid'in tutuklanmasının üzerine Abdi Bey için gerilimli bir süreç başlar. Üstelik Karasu'nun da yakalanması üzerine, Cavit'le Yunus Nadi'nin kaçıp gizlendiği haberini alır. Bunun üzerine kendisini Mizrahilerin yalısında bulur:

"Ne münasebet! Şubatta Hüseyin Cahid'i tutukladılar. Abdi Bey, Şûra-yı Ümmet'e yazdığı kadar, Tanin'e de yazmıştı; yüreği oynadı ama, Cavit'e, Karasu'ya ilişilmedikçe, özgürlüğünü güven altında görüyordu. Martta onlara karşı harekete geçilmesin mi? Karasu yakalandı. Cavit'le Yunus Nadi kaçıp gizlendiler. Abdi Bey geri kalır mı? Soluğu Mizrahilerin gözlerden uzak yalısında alıyor. Teşrin-i sâni'de, Selânik'ten 'kadim ahbabı' Leon Mizrahi, Şark-ı Karip Maadin Kumpanyası'nın Galata'daki yazıhanesinde ona ne söylemişti: 'kötüsü gelirse', kapısının ona daima açık olduğunu!" (s. 14).

[8] Attilâ İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları,* 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Tek başına kaçış bile yeterli gelmez Abdi Bey'e. Gizlenmenin, adını ve kimliğini bile unutturmanın yollarını arar. Tebdil kıyafetler ve kimlikle gezmeye başlar. Artık Vefik Âli Bey'dir:

> *"Peki, Vefik Âli Bey kim? Abdi Bey'in ta kendisi! 'Gizli' yaşamıyor mu, pek emin olmadıkları kimselere, 'süfera-yı kiramdan, Vefik Âli Bey' diye tanıtıyorlar. Değil mi ama, su uyur, düşman uyumaz! Üstelik 'komitacılık senelerinde', uzun süre bu adı taşımış. 'Tahsil mübnasebetiyle Paris'te bulunurken', Türkiye-Fransa arasında mekik dokuyup, Ahmet Rıza Grubuyla Selânik ve Manastır Gruplarının 'irtibatını' sağlıyordu. Abdülhamid'in hafiyeleri, 'Jöntürk makûlesi'nden, İttihatçı Vefik Âli'yle, Selânik eşrafından Halıcızadelerin 'mahdumu' Abdi Bey'in 'aynı şahıs' olduğunu bir türlü saptayamamıştı. Ne günlerdi onlar! 'Gel de şu hâl-i perişanımıza bak! 'damat' Ferid'in hafiyelerinden paçayı kurtarmak için, ihtiyârımızla kendimizi hapsettik'"* (s. 38).

Öte yandan Nevres Bey de farklı bir kaçış planı içerisindedir. Abdi Bey'in hapishane ve tutukluluk korkusunun yanında Nevres Bey de Romenlerin elinden kurtulma derdindedir. Siyasal tutuklu olarak bulunduğu Romenlerden, Alman ordusunun yaklaşıyor olmasının verdiği korkuyu kullanarak kaçar:

> *"Ne kadar da 'ketum'dur, katlandığı acıları, atlattığı tehlikeleri sergilemeyi hiç sevmez. Neveser, 'Romanya macerası'nın girdi çıktısını, İstanbul'a 'avdetini müteakip', ancak öğrenebilecektir: Alman ordusu yaklaşınca, Romenler, siyasal tutukluları 'başka ve emin bir mahale nakletmeyi' uygun görmüş, hepsi Bükreş'e 'mücavir' bir banliyö istasyonundan trene bindirilecek! Nevres Bey, istasyondaki kargaşalıktan 'bilistifade' kaçıp, yöredeki ırmağın sazlıklarına gizleniyor. Gece ortalıktan el ayak çekilince, Alman hatları diye Roman askerlerinin üstüne düşmesin mi? Ardından ateş mateş, ayağından vurulmuş, 'şu azm-ü iradeye bakın ki', yaralı yaralı saklanmayı, ertesi sabah Alman birliklerine kavuşmayı başarıyor"* (s. 65).

Başka bir kaçış ve gizlenme teması da, Ömer Naci ve Hüsrev Sami ile verilmektedir. Kaçmama ihtimallerinde tutuklulukları garanti olan bu iki militan, Talât Bey'in şifreli tutuklama telgrafını fark etmesiyle kaçmak için zaman ve fırsat bulurlar:

> *"'Efrenci' 1907 Martının ilk haftalarında, Selânik'teki örgütün iki militanı, palas pandıras Paris'e kaçmak zoruna düşmüştü: Ömer Naci'yle Hüsrev Sami! Kaçmasalar, tutuklanacaklar. Posta Telgraf Başkâtibi Talât Bey, şifreli tutuklama telgrafını zamanında fark edip, bunları*

uyarmış. Abdi Bey, Selânik yolculuklarının birinde, Talât Bey'e, Karasu'nun yazıhanesinde rastlamış, tanışmıştı: geniş alnı, akıllı gözlerinin yaldızlı kadifesiyle insanı etkisine alan 'müdebbir bir zat': Edirne'de hapis yatmış, Selânik'te sürgün, Avulat Karasu'yla aralarından su sızmıyor. Hüsrev Sami'yle Ömer Naci, dediklerine bakılırsa, 'firarlarından' yalnızca Talât Bey'i 'haberdar' etmişler; ondan, Paris'teki Jöntürk 'mehafilini' iyice elekten geçirmek, 'hiziplerden' yakın olduğunu saptayıp, bildirmek 'talimatını' almışlar. Meşveret'çilerle işbirliğini seçtiler: imzasız mimzasız, yazıları Şûra-yı Ümmet'te çıkıyor; üstelik iki örgütün 'tevhidi istikametinde, sarf-ı mesai' etmektedirler" (s. 160).

Hapishane ve tutukluluk ihtimali ve korkusunu içinde taşıyıp tedirgin ve temkinli bir yaşam sürmek zorunda kalan karakterlerden biri de Münif Sabri'dir. İzlendiğini, takip edildiğini düşünür ve bu nedenle oldukça sancılı ve korku dolu zamanlar geçirmektedir. Birlik'in de kapatılmasıyla beraber korkusu derinleşen Münif Sabri, nereye giderse gitsin dikkatli olmak zorundadır, aksi takdirde kendisini bir hücrede bulma ihtimali taşır:

"Münif Sabri'yse, Miralay Morley'le gizli buluşmalarını saptıyor, yerini ve zamanını! Bolşeviklere ve Kuva-yı Milliye'ye karşı, ortaklaşa hareketlerini, gözleyip rapor ediyorlar, 'buna bigâne kalmaları akl-ı selime muhalif bir şey olurdu', 'nitekim' iki üç gündür Münif Sabri'yi sıkı bir 'takibe' almışlar, nereye gitse arkasında bir adam, Birlik'in kapatılması da bununla ilgili olabilir, gece Ahmet'lere gelebilmek için nerelerden dolaşmış, ardındakini binbir 'müşkilatla' ekiyor" (s. 357).

Haco Hanım Vay[9], merkezinde Feridun Hakkı'nın evliliği ve Şam'daki yaşantısı anlatılan bir roman olsa da, Haco Hanım'ın zorlu ve çaresiz mahkûm yaşantısını da konu edinir. Buna ek olarak, Attilâ İlhan'ın her kitabında karşımıza çıkan yakın tarih burada da bir çerçeve oluşturmaktadır. Anadolu işgal altındadır ve bir kurtuluş mücadelesi vermektedir. Feridun Hakkı bu süre zarfında hem çevresindekileri hem de –duyarsız da kalsa- ülkede olup bitenleri izler, sorgular ve yanlışlıklardan, kirli oyunlardan, çirkinliklerden uzak durmaya çalışır. Öte yandan, mutsuz bir evliliği olan Feridun Hakkı, Haco Hanım'da, hayatı boyunca aradığı aşkı bulmuştur ancak bu aşkı yaşamak, sevgiliye kavuşmak pek de mümkün değildir. Haco Hanım, kendi mahkûm hayatının yanı sıra, aynı zamanda Defter Raci Bey'in eşi olmakla nam salmıştır.

[9] Attilâ İlhan, *Haco Hanım Vay,* 2. Baskı, Özgür Yayın Dağıtım, 1986, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Feridun Hakkı tüm bu olaylardan uzak durup aşkının derdine düşmüşse de, Şam'ın kaybedilmesinin yakın olduğunun sinyalleriyle, artık kaçması, gizlenmesi gereken bir dönem de geçirmiştir. Vahanak Mahçubyan, tecrübelerine dayanarak, onu kaçırmak istemektedir:

> *"Vahanak Mahçubyan, daha mı görmüş geçirmiş, daha mı tedbirli; her olasılığı hesaba katmak zorunu öne sürerek, Feridun Hakkı'nın ne olacağını gündeme getirdi: gönül arzu etmese de, Şam'ın kaybedilmesi yakındır, bu takdirde 'muallâktaki bir Osmanlı zabitinin' uğramayacağı belâ mı var; ne yapıp yapıp, onu bu 'hüviyetten' kurtarmaları gerekiyor: şehri derhal terketmesi 'muhal' olduğuna göre, otelden çıkmalı, sonra kılığını ve adını 'tebdil' ile…"* (s. 107).

Mahçubyan'ın bu planıyla, Feridun Hakkı, tebdil kıyafet içerisinde Anadolu'dan kaçar. Korkuyordur korkmasına ya, bundan başka bir kaçış yolu da yoktur onun için. Ve başarılı da olur.

O Karanlıkta Biz[10], II. Dünya Savaşı zamanlarının anlatıldığı bir roman olmakla beraber, ülkenin siyasi tarihinde yer alan önemli olaylara, 1927 yılı olaylarına da yer verilir. Zamanında sosyalizm uğruna mücadele etmiş ama artık yorulmuş ve bu işlerden elini eteğini çekmiş Ahmet Ziya üzerinden anlatılır bu dönemler. Yeğeni Doğan'ın da, kendisinin gençliğinde yaptıklarını yapması ve bünyesinde bulunduğu dergide sivri dilli makaleler yazması sebebiyle onun başına bir şey gelecek korkusu yaşamaktadır.

Geri dönüşlerle farklı tarihlerin anlatımına yer verilen romanda, Ahmet Ziya'nın "uğursuz sene" addettiği 1927'den ve o dönemki kaçışlarından, gizlenmelerinden bahsediliyor:

> *"1927 mi? Evet 1927, hep aynı uğursuz sene, tevkifat senesi. 'Mumaileyh' İstanbul'a 'mütenekkiren' dönmüş (kod ismi Tahir, bazan Tayfur, bazan Keramet, daha çok Ferdi); suratı üç aşağı beş yukarı, Elmasçıyan'ın suratıdır: İstiklâl Mahkemesi'nin 'guyabî mahkumiyetini' taşıdığından, 'teşhis edilmekten' korkuyor; korkmakta haklı, tanırlarsa, maksadına ulaşamadan hapishaneyi boylar; onun içindir ki, kaşlarını hafifletmiş, gözlüklerini dumanlı güneş gözlükleriyle değiştirmiş, çenesinde sipsivri bolşevik sakalı. Vedat'ın (kod ismi Süleyman) Bağdad Caddesi'ndeki evinde buluşmuşlardı: derin Ağustos sıcağı, pencereler açık, dışarıda arıların vızıltısı. Doktor çat çat onu suçluyor; yok üzere 'bodbolye' fırka örgütlenmesine gidilecekmiş; hareketi 'kemalistlerin' dümen suyundan kurtaracaklar; 'menşevik' yöntemlerine*

[10] Attilâ İlhan, *O Karanlıkta Biz,* Bilgi Yayınevi, 1988, Ankara. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

paydos, neymiş o, seyrek 'noktalama' yöntemi; beyannamelerle işçi sınıfına ulaşmak, grevlerle onu harekete geçirmek lâzım, vs. vs." (s. 64).

Görüldüğü üzere, Ahmet Ziya, hem pek çok kod adı bulunan, hem yasak bir şekilde yaşamına devam eden, hem mimli ve tutukluluk için aranan, hem de tüm bunlara ek olarak tebdil kıyafet ve kılıkla gezen bir karakter. Yani, hapishane ve tutukluluk korkusu, Ahmet Ziya'nın hayatını ele geçiren ve onu güya özgür yaşantısı içinde mahkûm eden bir ihtimal.

Öte yandan, tekrar bir tutukluluk ihtimali yaşadığında, artık bu kaçış ve gizlenmeden de yorulmuş, hayatını kısıtlı ve mahkûmiyet içerisinde yaşaması nedeniyle bıkkın bir karakter olarak çıkar karşımıza:

"*O büyük tevkifat dalgası, Edirne'de başlamıştı: 12 Şıbat 1932; ertesi gün İzmir'de, bir gün sonra Adana'da, 'bazı yoldaşların' gözaltına alındığı işitildi; Aydın ve Bursa, 18 ve 20 Şubat'ta sıralarını savdılar: 'Fânus, üstlerine kapanıyordu', Ahmet Ziya daha Edirne'deki olayı duyduğu an, 'kapağı dışarıya atmayı' düşünmüştü; ona aslında neyin engel olduğunu, bugün bile çözebilmiş sayılamaz; kaçabilirdi, -gururuna mı yenildi, yıllardır karanlıkta oynadığı körebe oyunundan mı yorulmuştu,- kaçmadı; o sıralar kalmakta olduğu Royal Oteli'nde, tutuklanacağı günü bekledi (...)"* (s. 281).

Ahmet Ziya'dan başka, farklı bir kimlik ve kılıkla Türkiye'de bulunan Süleyman Nuri'yi de görüyoruz:

"Süleyman Nuri'yi politikadan çekilmiş, Azerbeycan'da Karayolları yöneticisi sanıyorlardı; 1936'dan bu yana, meğer başka bir hüviyetle Türkiye'ye sızmış; 'Sovyet Casusu' diye yakalandı; mahkeme vesaire, geçen sene bu zamanlar, onbeş yıl ağır hapsine hükmettiler; hâlen Sıvas Hapishanesi'nde cezasını çekmektedir" (s. 138).

Mustafa Kemal Atatürk ile beraber işgal ve mücadele dönemlerinin anlatıldığı *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*[11]*, Gazi Paşa*[12] ve *O Sarışın Kurt*[13] romanlarında da yine yakın tarih anlatısı görürüz. Cumhuriyetin kuruluş aşamaları, ilk yıllar ve bu

[11] Attilâ İlhan, *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.
[12] Attilâ İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.
[13] Attilâ İlhan, *O Sarışın Kurt,* 12. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. Romandan yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

yılların ülkede ve toplumda yarattığı mücadele ve korku dolu, gerilimli etkiler anlatılır. Elbette, savaşın ve ayrılıkların kol gezdiği bu dönemler, toplum ve bireyde büyük bir sancı olarak yer eder. Bireyler; hapishane ve tutukluluk tecrübesi yaşamış ya da yaşama ihtimali bulunan, esaret korkusunu tatmış ve bu nedenle kaçış ve gizlenmeyi çare olarak kabul eden kişilerdir.

*Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*da, Yeni Gün'ün basılmasıyla beraber saklanıp gizlenen Yunus Nadi, Anadolu'ya kaçması düşünülen Fâlih Rıfkı gibi karakterler resmedilmiştir.

Fâlih Rıfkı, Yunus Nadi'nin arandığını ancak gizlenmesi nedeniyle henüz bulunamadığını işitir Câfer Bey'den örneğin:

> *"Fâlih Rıfkı Bey, eliyle gösterip, diyor ki: '-... Hükümetten de, bir beyannâme istedik. Verdiler. Fakat İşgâl Makamları'ndan, ikisini, yan yana neşredebilmek için, izin alabilmek, çok zor oldu Câfer!'*
> *Câfer Bey, kederli ve ümitsiz, başını iki yanına salladı: '-... ooof, of!.." Sustu, sonra merakla soruyor: '-... Yeni Gün'ü basmışlar! diye duydum. Hakikat midir?..'*
> *Necmettin Sâdık Bey doğruladı: '-... evet, hakikat! Yunus Nâdi Bey'i arıyorlar: ihtimal, saklanıyor..."* (s. 37).

Sonrasında, Fâlih Rıfkı, kendi derdine düşecektir. Zira, Büyükada'dan işine, gazeteye gittiği bir gün Harbiye Nezâreti'nden bir yüzbaşının, kendisine, İngilizlerin hükümete onun da adını verdiklerini öğreniyor. Tutukluluk ihtimali neticesinde, arkadaşları da Fâlih Rıfkı'nın kaçması gerektiğini vurgular –ki Fâlih Rıfkı için de durum farklı değildir. Hemen bir kaçış planı çıkartılıyor:

> *"Fâlih Rıfkı, başında dolaşan belâlının ilk işâretini, Ramazan'da bir sabah, Köprü'deki Adalar İskelesi'nde almıştı: Büyükada'dan, gazeteye, işine geliyor; o ne, Harbiye Nezâreti'nden, tanıdık bir Yüzbaşı, ansızın önüne çıktı; sıradan bir şey söylermişçesine dedi ki: '-... İngilizler, senin adını da hükümete verdiler: tevkif edileceksin! Anadolu'ya kaçmanı düşündük!' Kaçış, eski İttihatçılardan, 'Tolçalı' Süleyman Bey delâletiyle, Üsküdar üzerinden gerçekleştirilecekti; hemen o cumartesi günü! Fâlih Rıfkı'nın, 'nikâhı sebebiyle', onu sonraki cumartesiye ertelemesi; hem Anadolu'ya geçişini çıkmaza sokuyor; hem de İngilizler, o arada kaçırılacakları 'tesbit ve tevkif' ettikleri için, Teşkilât'ın, ondan kuşkulanmasına yol açıyor: tutuklanması, onu, bir 'şâibe'den kurtarmıştır"* (s. 174).

*Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*nın devamı niteliğinde olan *Gazi Paşa,* yine mücadele ve kurtuluş yıllarını konu alır. Paralel kurgular olarak karşımıza çıkan bu iki kitap, birbirinin devamı olsa da, hemen hemen aynı olaylarla karşılaşırız. Fikriye ile Latife'nin de yer aldığı roman, yine hapishane ve tutukluluk bağlamında kaçış ve gizlenme temasını örnekler karakterlere ve olaylara yer verir.

Ahmet Ziya karakteri burada da karşımıza çıkar. Tutuklanması an meselesidir ve ne yapacağını düşünür. Kaçmak ve gizlenmek elbette akla ilk gelendir. Düşüncelerinin tutarlı ve temellendirilmiş olduğunu göstermek istercesine, Beşir Usta'yı getirir usuna Ahmet Ziya:

> *"Ahmet Ziya'nın 'derdest edilmesine', ramak kaldı; evde değilken, 'taharriler' iki kere onu aramış; haber bırakıp gitmişler! İştirâkiyun Fırkası'na 'mensûbiyeti' bir yana; hem, Fırka'nın 'rehberi' Hocazâde 'Baytar' Salih Bey'le; hem de bir ara 'İmâlat-ı Harbiye Mes'ûlü olan 'Şaşkın' Beşir Usta'yla 'ülfeti', şüpheyi celbediyor: zaten izini kaybetsin diye, Beşir Usta da, Şeyh Musa Mahallesi'ni terkedip; amele bir arkadaşının, Kaleiçi'ndeki ahşap evine sığınmadı mı?"* (s. 73).

Daha sonra, tebdil kılık ve kıyafetle karşımıza çıkar. Ahmet Ziya, artık eski hâlinden eser olmayan, bambaşka, tutuklanma tehlikesi arz etmeyen bir görünüme kavuşmuştur:

> *"Kamarasında, sabunu başdöndüren 'parfümü' ile banyosunu 'alıp'; 'sinekkaydı' traşını olduktan sonra; giyindi kuşandı; aynaya bir bakıyor ki, işte nihayet o, 'kendisi' olmuştur; çünkü 'takibât' başlayalı, 'mütenekkiren' yaşamaktaydı: Cihet-i Askeriye'den bir istihbarat zâbiti, 'tevkifi muhtemel eşhas arasında bulunduğunu' Fırka'ya duyurmuş; o da, bir telâş sakal bırakıp, 'suflî' giyinmeye yönelmişti; sık sık, adresini değiştiriyor; hele, kişiliğinin 'alâmet-i fârikası' saydığı, ünlü Bavyera piposuna elini sürmüyordu. İnebolu'ya gelişi müşkilât içinde geçti, sağladığı 'Mürûr Tezkeresi'ne güvenemediğinden; iskeleden vapura, 'son dakika yetişmiş yolcu' rolünü tercih etmişti. Oysa şimdi, ağzında piposu, aynadan ona bakan; 'ciddiyeti müsellem' bir Osmanlı münevveriydi ki, 'asriliğine ve asaletine' diyecek yoktu"* (s. 218).

Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa" ve *Gazi Paşa*'nın senaryo olarak yazılmış formu olan *O Sarışın Kurt* da, benzer temalara değinmektedir. Mustafa Kemal Atatürk suikastının konu edildiği romanda, daha önceden karşılaştığımız Yunus Nadi'nin aranması-gizlenmesi olayı yine karşımıza çıkar.

Suikast girişimi nedeniyle faillerin de kaçış ve gizlenme planı vardır. Suikast girişiminin nasıl sonuçlanacağı belli olmasa da, her iki ihtimalde de faillerin yakalanması, tutuklanması söz konusudur. Bu nedenle, daha suikast tasarlanırken, Sarı Efe Edip Bey ve Laz İsmail Bey için kaçış planı da hazırlanmaktadır:

> *"(...) Mektubu bitirdikten sonra, 'Sarı Efe' Edip Bey, Ziya Hurşit'e dönüş, geniş geniş gülerek fikrini açıklayacaktır: -'... Şükrü Bey... Abdülkadir Bey... bunlar benim refik-i azizim...' Az susar, mendiliyle terini silerek: -'...esasta mutabıkız, lâkin... muvaffak olunsa da, olunmasa da... firar zaruridir, bunun için... biz bir adam bulduk... tanışmanız lâzım...'"* (s. 525).

Attilâ İlhan, yakın tarihi konu edindiği romanlarında, derinlikli dönem panoramaları çizmesinin yanı sıra; siyasi ve sosyal değişim ve gelişimler sonucu bundan etkilenen toplum ve onun nezdinde bireyi de ele almış, bunların fizyolojik ve psikolojik sonuçlarını verme amacı gütmüştür. Ele aldığı dönemlerin zorlu, mücadele gerektiren, sancılı süreçler olmasına ek olarak; söz konusu ettiği bireylerin toplumun değer yargılarından uzak, yabancılaşmış aydınlar, gazeteciler, öğrenciler, sanatçılar vb. olması nedeniyle de hapishane ve tutukluluk ihtimalinin göze alınamadığı; bu nedenle de kaçış ve gizlenme amacı edinildiği görülmektedir. Takip edildiğini, izlendiğini, göz hapsine alındığını düşünen; kimi zaman kendi evinden çıkamayan kimi zamansa evine giremeyen; göze çarpmadan, kimsenin dikkatini çekmeden silik bir hayat yaşamanın huzursuzluğunu çeken; yakalanmamak ve tanınmamak adına tebdil kıyafet gezen pek çok karakter, bu kaçış ve gizlenme temasını örnekler niteliktedir.

3.2. Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane

Attilâ İlhan'ın hapishane ve tutukluluk bağlamında ele aldığı temalardan biri de bir gerilim unsuru olarak hapishanedir. Romanlarında, gerilimin merkeze alındığı, bu nedenle ortaya çıkan korku ve sinmişliğin karakterlerin yaşantılarını, düşünüşlerini, yaşayışlarını etkileyen bir atmosfer sezinleriz. Dönem romanlarında toplumsal değişimlerin ve olayların bireyler üzerindeki etkisi, hapishane ve tutukluluk ihtimalinin de verdiği korkuyla, bir gerilim olarak dışa vurur kendini. Hapishane yaşantısı görmüş, hücrede kalmış, hayatının belli bir döneminde hapishane ve sorgu, işkenceye maruz kalmış karakterlerin yanı sıra; hapishane tecrübesi olmayıp da

tutuklanma ve hapse atılma korkusu yaşayan karakterler için de bir gerilim söz konusudur. Karakterler, hapishane ve tutukluluk temasıyla ilintili olarak; korkak, temkinli, delirmeye yatkın, zaman ve mekân mefhumunu kaybetmiş, gerilim içinde yaşayan bireylerdir.

Sokaktaki Adam romanına baktığımızda, Kürkçü Leon Andrea'nın gerilimine tanık oluyoruz örneğin; ve buna ek olarak, peşinde hafiyelerin dolanması ve içeri tıkılma korkusunun yarattığı bir gerilimin karakteri hapsettiğine de tanık oluyoruz:

> *"Herkes benden kaçıyor. Kara bıyıklı adama baksana! Sırıtıyor pezevenk. Neden sırıtıyor: avcundayım çünkü. Hepimiz avcundayız. O kadar bağırıyorum, söylüyorum, bırakın herşeyi diyorum, anlattıramıyorum. Korkuyor muyum? Elbette korkuyorum. Ne ya? Oyun mu oynuyoruz? Sizin etrafınızda vızır vızır hafiyeler dolaşsa korkmaz mısınız, ha, söyleyin bakalım, korkmaz mısınız; evinize acayip adamlar gelip ikide bir kapınızı çalsa, söyleyin erkekçe söyleyin, korkmaz mısınız? Ben askerliğimi yaptım. Herkes gidemiyor Filistine. Ama askerliğini yapmamış, ondan gidemiyor. Ben yaptım askerliğimi. Toprakkale'de yaptım. Korkarım tabii. Neden hapse gireyim? Tek kuruş alacak mıyım? Lâkin bir yakalanırsalar, ben de delikteyim. Korkmaz mıyım? Sen korkmaz mısın? Korkmamak ne demek be? İnsanlık mı? hayvanlar bile korkar. Ben içimde taş taşımıyorum. Adamım ben. Gırtlağıma kadar dert içindeyim, sen tutmuş, korkak diyorsun. Haydi sen yiğitsin, cesursun, kahramansın. Ben korkarım. Yakalanacağım diye korkuyorum. Korkağım ben, efendim, çünkü insanım"* (s. 148).

Yakub'un, kaçak kürk işinin içinde olan arkadaşlarının tutuklandığı haberini görmesiyle yaşadığı gerilim de bu temaya örnek teşkil eder:

> *"Satırlar bulanıyor, iğriliyor, şiş gibi uzuyor: '**Meşhur sabıkalılardan Triyandafilos namiyle maruf….'** Oğlum Yakub, şimdi şapa oturdun. Ahmet'i yakaladılar. Garanti '**Serkis Karakaş'a satmak isterken, ihbar üzerine…'** Vay anam vay! İhbar üzerine hem de. Peki, kim ihbar eder birader? Kim biliyor ki etsin? Kalleşlik bu be! Orospuluk! Tam herşeyi yoluna koyalım, al sana bir ihbar, gir kodese! Evet, bu sefer kurtuluş yok. Mutlaka içerdeyiz. Peki, bu Ahmet hergelesi nasıl kapana girdi? Aklı yok muydu p..tun?"* (s. 175).

Yakub, Ahmet'in ve Triyandafilos'un tutuklandığını öğrenmesiyle, sıranın kendine geleceği korkusu yaşamaya başlar. *"Tam herşeyi yoluna koyalım, al sana bir ihbar, gir kodese! Evet, bu sefer kurtuluş yok,"* (s.) derken, tutuklanmanın ve hapishanenin yarattığı gerilimle kendini kurtarılamaz bir çaresizlik içerisinde hisseder.

Kurtlar Sofrası'nda, aydın bireyleri temele oturttuğu eserinde Attilâ İlhan, yine bir gerilim unsuru olarak ele alır hapishaneyi. Daha önce tutuklanan arkadaşlarından, kendi tutukluluk ve hapishane tecrübelerinin de etkisiyle, büyük bir gerilim içinde geçirirler yaşantılarını. Başat karakterlerden Necdet'in tevkif edilmesiyle Sadık ve Ragıp'ın bir korku, bir gerilim içine sürüklendiği diyaloglar görüyoruz:

> *"Akşamdan beri elini ayağını tutan, onu doğru dürüst bir iş sahibi etmeyen huzursuzluğun altında yok bu mu var? Necdet'in yazdığı her satır doğru. Taş gibi doğru. Yarın onu tevkif ederlerse, yeniden 1946'ya dönüyoruz. Yarın Necdet'i, öbür gün Hasan'ı, daha öbür gün Ragıp'ı! Tekrar, mahkeme mahkeme dolaşacak mıyız?"* (s. 29-30).

27 Mayıs sürecinin anlatıldığı romanda, dönemin baskıcı ve sindirici, otoriter politikasının da etkisiyle karakterler –aydın, gazeteci, öğrenci, sokaktaki adam- korku ve gizlilik içinde yaşamayı öğrenmişlerdir. Buna ek olarak, hapishane ve tutukluluk korkusu sarmıştır. Örneğin; gazetede fıkrasını yayımladıkları adamın eleştirel tutumları nedeniyle tutuklanması ihtimali bile göz önünde bulundurulur:

> *"Ben sustum mu, korkuyorum demektir. Çirkin olan bu. Ama bugün fıkrasını yayınladığımız adam; iki haklı çıkması, üç yerinde tenkidi yüzünden, yarın cezaevini boylayacak olursa, korku düpedüz içime girmiştir. Evini barkını düşünmek, herkesin boynunun borcu! Kim, ardında iri iri hıçkıran ana gözleri, bütün bütün ufalmış çocuk avuçları koyup, sonu adamakıllı şüpheli bir serüvene atılmak ister? Ben işsiz kalmamalıyım. Ben, işimi namusumla gördüğüm için, belaya çatmamalıyım. Beni dokuz köyden kovmamalılar"* (İlhan, 2014, 13. bs, 30).

Kurtlar Sofrası, hapishane yaşantısı içerisinde gerilimli bir hayat süren karakterleri örneklemesi açısından da önemlidir. Örneğin; Eşfak'la İrfan'ın, Mahmud cinayetini çözmeye çalıştıkları bir konuşmalarında, İrfan birden kendini geçmişinde görüyor, hapishane yaşantını ve orada yaşadığı gerilimi hatırlıyor:

> *"Tekrar İrfan'a baktı. Oysa İrfan şimdi, siyasi tutuklu hücresinin, on beş ayaklık karanlığına sıkışmıştı. Yerde hamam böceklerinin yürüdüğünü sanıyordu. Günlerdir kendi kendisini göremediğinden, vücut birliğini kaybettiği duygusuna kapılıyor; saydam ve siyah bir varlık halinde, bütün organlarıyla çevresini saran karanlığa katılmış olmaktan korkuyordu. Karanlık tartışmasız, siyah ve netti. Sürekliliği ve sessizliği, geceyle gündüzü ayırmasına imkân vermiyordu. Bu yüzden, ne kadar*

zamandır tutuklu olduğunu da bilmiyordu artık. Onu alıp getirmişlerdi. Üstünü aramışlar, paltosunun kemerini, cüzdanını, hatta gözlüğünü almışlardı. Hücreye itildiği anda bu karanlığa toslamış, fakat o ilk anların şaşkınlığından, sırası gelince bu karanlıkta birleşeceğini, ona katılarak bir parçası haline geleceğini hiç ummamıştı" (s. 507-508).

Konuşmanın ilerlemesiyle, hücresindeki hayatına ve ruhsal gerilimine daha fazla dayanamayan Rıfat'la tanışıyoruz. İrfan'ın bitişik hücresinde bulunan Rıfat, bazen ağladığı işitilen, bazen karanlıkla mücadele eden, bazen duvarları yumruklayan; içinde bulunduğu koşullara ve ortama dayanamayıp, bu gerilimin üstesinden gelemeyince intihar eden bir karakterdir.

İrfan'ın hapishanedeki eski günlerini hatırlamasıyla beraber, onun da bir dönem intiharı düşünebilecek kadar gözünün karardığını, yaşadığı gelgitlerin ve korku dolu anların altından kalkamadığını görüyoruz. Ayrıca, dayak yediği bir sorgusunun da anlatıldığı İrfan'ın bu sıkıntılı anları da hem gerçekçi hem de detaycı bir anlatımla verilmiştir:

"Az sonra, ıslak sızılı tabanlarıyla soğuk zemin üzerinde dolaşırken, börekçi Peşkov'la birlikte eski Rusya'daydı. Bu defa, ne yapıp yapıp, Çar'ı ortadan kaldıracak bir suikast düşünüyordu. Hücresine götürüldüğü sırada Rıfat'ı yanından geçirdiler. Elleri kan içindeydi. Sakalları, yenilmiş çocuk yüzü, bütün anlam gücünü kaybetmiş, bir insan yüzü olmaktan çıkmıştı. İrfan hemen kustu. Başka hiçbir şey yapamayacağını biliyordu. Oraya, polislerin ve börekçi Peşkov'un ayakları dibine, tuzlu ve yeşil su çıkardı. Kim bilir niye, bütün hayatını rezil eden o müthiş soru, içinde yine binlerce defa ve üst üste düğümlenmeye başlamıştı:

- Sorumlu muyum? Sorumlu muyum? Sorumlu muyum? So…

Tutuklu günlerinde, o da intiharı düşünmemiş miydi sanki? İnsanın, istediği an ölümüne sahip olabilmesi, hoşuna gidiyordu. Ama o kadar işte! Ondan ötesine gitmeye ne gücü yetiyordu, ne de imkânları. Şişeleri toplamışlardı. Kravatları ve bel kemerlerini, zaten girerken alıyorlardı. O halde ölmek için, ya başını duvarlara vurup dağıtması lazımdı, ya ciddi ve uzun bir açlık grevini göze alması" (s. 510).

Attilâ İlhan'ın, bir gerilim unsuru olarak hapishane temasını kullandığı bir diğer romanı da *Bıçağın Ucu*'dur. Halim'in hapishane ve tutukluluk yaşantısından, bunların yarattığı gerilimden, sokağa çıkıp özgürlüğüne kavuşabildiği günlerinin bile onun için sancılı geçmesinden sıklıkla bahsedilir romanda. Kâmil Bey'in, kendisine, Birinci Şube'den arandığını söylemesiyle başlar Halim'in gerilimli yaşantısı. Bir anda

hücrelerin yer aldığı koridorda bulur kendini, *"beti benzi mum gibi (...) yapayalnız titriyor"*dur Halim (s. 155).

Halim'in tutuklanıp hücreye atıldığı günlerden de bahsediliyor romanda. Halim, içinde bulunduğu yeri yadırgayan, anlamlandıramayan ve bu belirsizlik ve anlamsızlıkla beraber bir korku duyar. Her yer, ne olduğu ve nerede olduğu anlaşılamayacak kadar, karanlıktır. Bu durum onda giderek ruhsal bozulmalara yol açacak gibidir üstelik:

> *"Halim, hücresinde kilitli ve yalnız düşünüyor, Siyasî Polis'le tiyatronun, birbirinden onca farklı bu iki toplumsal kurumun, arasında ne gibi bir ilişki olabileceğini bir türlü çıkaramıyordu. Yoğun karanlıkta hiç birşey göremiyordu ama, henüz yıkılmamıştı. İlk şaşkınlığı üzerinden atmaya uğraşıyor, sonradan canına okuyacak olan asabî ve moral bunalımın ilk bulutlarını, uzak uzak, sezinliyordu"* (s. 164).

Çoğu zaman dışarıda olup bitenleri ve bunların şu anda içinde bulunduğu mekân ve konumla alakasını da kestiremez. Hücrenin nemli karanlığı, Halim'in zihnine, hayatına da sirayet etmiştir. Etrafı göremediği gibi, olaylar arasında bağlantıları, sebep sonuç ilişkilerini de göremeyecek bir raddeye gelmiştir. Bu onun için en büyük gerilim sebeplerinden biridir. Şaşkınlık, korku, anlamsızlık, karanlık, ıssızlık, yalnızlık… Halim tüm bunların etkisiyle gitgide daha kötü bir psikolojiye bürünmektedir:

> *"Soluk aldırmaksızın birbirini izleyen, karşılıksız soruların baskınına uğradı. Ayağının altından taban kayıyor, aynı bulanık suda, aynı biçimde, sanki binlerce defa, üst üste boğuluyordu. Zaman alışılmış düzenini yitirmiş, şurası burası göğüs geçirmeler, şaşırmalar ve içlenmelerle delinen, yankılı bir boşluk haline gelmişti; mekânla birleşmiş, özdeşleşmişti belki de: kıyısı köşesi belirsiz, kimi yeri mıknatıslı, kimi yeri engebeli, acayip, dalga dalga bir boşluktu bu, dehşetine Halim'in sadece hayal gücü biraz karşı koyabiliyordu: kişiliğini yapan başka neyi varsa, hiçlik çoktan onları yemiş, kemiklerine varıncaya dek sindirip, öğütmüştü"* (s. 168).

Halim'in bu gerilimi, zaman ve mefhum kavramlarını kaybetmesiyle de artar. Ne zaman girdiği, kaç kez uyuduğu, hangi zaman dilimlerinde uyuduğu; öte yandan, karanlık, ıssızlık bâkidir de:

"Kapısı inatla sürgülü, karanlığı hep deliksizdi. Uyuyor mu, uyanık mı kestiremiyor, uykuyla uyanıklığın sınırlarını bulamıyordu. Bir kere, ağırlık bastı telâşıyla toparlanınca, zaten uyanık olduğunu farkedip şaşırdı. Git git, yön duygusunu da kaybetmişti, saat kavramını da. Durup durup, tutuklanalı ne kadar olduğunu hesaplamaya çalışıyordu ama, ne mümkün:
'…Cumartesi günü getirdiler, geleli üç kere uyudun, hesapça Salı olacak bu gün! Ne Salı'sı be, gecesi gecesine mi uyuyorum bakalım, en az bir hafta oldu, en az'" (s. 168).

Dışarıdayken yaşadıkları, tekrar tutuklanma ve hapse, hücreye düşme korkusu, Halim'de büyük bir gerilim yaratıyor:

"'-…ne isteyebilirler benden? Hiçbir tarakta bezim kalmadı. İpekböceği gibi kozama çekilmiş, kendi halimde, politikaya bulaşmadan yaşıyorum. Niye rahat bırakmıyorlar? Yetmedi mi bunca çektiğim, yetmedi mi yürek üzüntüsü, hapis korkusu? Bir de sürülecek miyiz?'" (s. 182).

Tüm bunların yanında bir de insanların, daha önceki yaşantılarında içinde bulundukları eylemler ve işler nedeniyle hapishane yaşantısını görmelerinden sonra, çevresindeki insanlara kuşkuyla, şüpheyle yaklaşma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan psikolojik sıkıntıları da söz konusu ediliyor:

"Hadi yine cezaevi, en iğrenç ayrıntılarına varıncaya dek orada yaşadığı uykusuzluklar. Her köşesinden harcanmış, ölesiye birbirinden kuşkulanan 'eski tüfekçiler' peydahlanıyor, (filan polisler, feşmekân onun adamı), bir hiç yüzünden birbirlerine girip, göğüslerini döve döve sövüşüyorlar. Düşüncesi buraya dayandı mı, üzüntü ve pişmanlıklarının yerini, daha kahredici ve ağır bir duygu, yoğun bir acılık alıyor artık" (s. 418-149).

Çevrelerinde, uzak ya da yakın, birlikte eylemlerde ve ceza alması, baskı görmesi muhtemel işlerde yer almış kişilerin birbirine bu güvensizlikleri de yaşanan gerilimi pekiştiriyor diyebiliriz.

Sırtlan Payı'nda da, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan kesitlere yer verilirken, diğer yandan 27 Mayıs darbesi konu ediliyor. Menderes'in tutukluluk dönemine dair olaylar da yer alıyor elbette. Menderes'in tutukluluk sürecinde, hücresinde içsel olarak yaşadığı gerilime ek olarak, bu gerilimi tırmandırmak isteyen bir sistem çıkıyor karşımıza. Menderes, ne zaman infaz edileceğini bilmeden, zaman ve mekân mefhumunu kaybetmiş bir şekilde tutukluluk yaşarken, her an her dakika infaz haberi geleceği gerginliğiyle yaşıyor. Buna bir de,

infaz edilmeyeceği zamanlarda bile hücreden çıkarılıp başka bir yere götürülmesi de ekleniyor:

> *"-…insaf yahu, insaf! diyor. Menderes'e neler yapmışlar duymadınız mı? Harbiye'de mevkuf iken, gecenin bir vaktinde, bahane uydurup uydurup uyandırırlarmış. İşte size yeminle söylüyorum, vallahi çok emin yerden işittim. İnsan kulaklarına inanamıyor ama, hakikat: her uyandırılışında, eli ayağı çözülüyor fukaranın, kurşuna dizilecek sanıyor. Tarifsiz endişeler içerisinde, 'Bu kadar çabuk mu?' diye sorar, 'Beni önce sorguya çekmelisiniz,' dermiş. Vah yavrum vah! Yüreğim parça parça oldu. Müstehak mıdır reca ederim, nihayet bir başvekildir bu zat, ayrıyeten milletin intihap ettiği bir başvekil…"* (s. 429).

Yaraya Tuz Basmak romanında, hapishanenin ve hapse düşme ihtimalinin yarattığı psikolojik sıkıntılar ve gerilim anları çeşitlendirilebilir. Çok kısa bir tutukluluk süreci geçirmesine rağmen, korktuğu başına gelen ve yaşadıkları nedeniyle oluşan gerilimi kaldıramayan Çukurcalı Rasim Hoca'ya, bu kısa süreli tutukluluk zarfında inme iner örneğin. Hayatında bir kez olsun hapishaneyle tanışan insanın yaşadığı dönüm noktası da örnek olarak verilebilir. Hayatının kalanında hep karşısına çıkacak, ona engel olacak, bir ömür sürecek bir gerilim başlatacak bir olgudur hapishane, Yargıç General için:

> *"'-Bir defa nezaret altına alındın ya," derdi, "…bitti! Ölünceye kadar endişe içinde yaşamaktan halâs olamazsın. Bu berbat meseleden temize çıksan dahi, sokakta bir zat suratına dikkatle baksa, akşam evinin kapısı hızlıca dövülse, yüreğin kararır…'"* (s. 239).

Üsteğmen Demir Çukurcalı'nın hapishane hayatı da bu bağlamda ele alınabilir. Demir, içinde bulunduğu kasvetli ve ıssız ortamda gerilimi iliklerine kadar hissetmektedir:

> *"Onu, rutubetin salyangoz ileri gibi ince ince pırıldadığı hücresinin karanlığında, isteyerek 'unutuyorlar': Üç gün, beş gün, bir hafta. Dışarıdan kabaralı postalların ayak sesleri, açılıp kapanan kapılar, yere düşen bir anahtar demetinin şıngırtısı. Demir çılgınlığa çok yakın bir öfkeyle sarsılıyor, artık küfürün bini bir para!"* (s. 245).

Üstelik, Demir için bu gerilim, hayatının geneline sirayet etmiştir. Artık başında hep bir uğursuzluk, bir bela dolanacağını düşünür; bütün güvenlik önlemleri

yetersizdir onun için; daha güvenilir, daha rahat yaşayacağı bir hayatın özlemindedir. Ancak içinde bulunduğu dönem itibariyle, içinde yer aldığı ortamlar ve de çevreler nedeniyle bu pek de mümkün olmayacaktır. Demir, bu gerilimi hissederek yaşamaya mahkûm olmuş bir karakterdir artık.

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda, daha farklı bir durum çıkar ortaya. Ermeni/Rum masası kurulmasıyla, Hüsnü Faik bir ruhsal çıkmaza düşer; hem kendini hem de toplum adına. Ermeni ve Rumların haklarını gözeten bir oluşum kurulur. Fırka ve Cemiyetle ilişkisi olan herkesi tehlikede görür Hüsnü Faik ve bu, onun, gerilmesi ve korkması için yeter de artar bile:

> *"-…'harb mücrimi' ithamıyla rastgele 'ittihatçı' derdest edecekler. Cemiyet'le, Fırka'yla alâkası olan herkes tehdit altındadır: ama uzak, ama yakın! Ermeni meselesi, başımıza büyük gaile açabilir: İngiliz Kumandanlığı'nda, bir Ermeni/Rum Masası ihdas edilmiş, şikâyet toplanıyor. İşgal makamları, Babıâli'ye müracaat ederek, Ermeni Tehciri mes'ullerinin –tecziye edilmek üzere- taraflarına tevdiini talep etmişler. Bir kere bu yola girilirse, hâlimiz duman: iki paralık bir Ermeni'nin şahitliğiyle hadi tantuna…"* (s. 26).

Abdi Bey de hapishane, tutukluluk, sürgün vb. mahkûmiyetlerin etkisi altındadır. Öyle bir sıkışmışlıktır ki Abdi Bey'in yaşadığı, rüyalarına bile girmektedir:

> *"Ne rüyalar, ne rüyalar! Dersaadet'e ayak basar basmaz, 'kanun neferleri' onu tuttukları gibi götürüyorlar, 'isticvap edilecekmiş': Taşkışla'da, yosunlu duvarları su terleyen bir hücre, bun karalığı, kedi iriliğinde fareler, tıbbiye öğrencileri gibi 'bir çuvala doldurulup, Sarayburnu'ndan denize atılmak' olasılıkları…"* (s. 162).

Tema olarak daha farklı bir düzlemde kaleme aldığı eseri *Haco Hanım Vay*'da Attilâ İlhan, cinselliği konu edinse de, yakın tarihin önemli olaylarından çok da kopmamıştır. Osmanlı'nın çöküş dönemlerinin genel çerçeveye oturtulduğu romanda, Feridun Hakkı'yla beraber döneme biz de tanıklık ediyoruz. Doktor Feridun Hakkı'nın Mandikaslarda yemekte olduğu bir gece dönemin önemli olayları tartışılmaktadır. Bekirağa Bölüğü'ne kapatılan önemli kişilerle beraber, Saatçi Tevfik Bey bir gerilim altına girmiştir. O da yakalanıp kapatılmaktan korkmaktadır:

> *"Haberler doğru ise, 'eşhas-ı kirâmdan' bazılarını Bekirağa Bölüğü'ne kapatmışlar, çoğu ünlü: sâbık Sadradam Sait Halim Paşa, Ayan Reisi Menemencizade Rıfat bey, Şura-yı Devlet Reisi*

Halil bey, Şeyhülislâm Musa Kâzım efendi, vs. vs… Saatçi Tevfik bey'i ürküten herhalde bu!" (s. 194).

Feridun Hakkı da aynı gerilimi yaşamaktadır. Kaçış ve gizlenme amaçlı eylemleri de bulunmaktadır buna bağlı olarak. Miralay Zafirios'un tutuklama emri çıkarmasıyla, Feridun Hakkı'da da bir gerilim unsuru baş göstermiştir:

"Bir an önce muayenehaneye gitmek istemiyor mu, aklı kesmese de, Feridun Hakkı'nın, buna inanması gerekiyordu. Aklı nasıl kesebilir? Miralay Zafirios, gazeteler aracılığıyla, 'bilumum osmanlı zabitanının, Kumandan Ali Nadir Paşa veya Vali İzzet bey'in huzurunda, isbat-ı vücut eylemesini' emretti. Gidenleri tutuklamışlar. Tutsak sayıyorlarmış. Osmanlı idaresi olsa, böyle bir densizliğe 'tevessül' eder mi? (...) Demek sürekli tutuklanma tehdidi altında yaşıyor" (s. 255).

Haco Hanım'ın yaşantısına baktığımızda, onun da Attilâ İlhan'ın diğer karakterlerinden çok fazla ayrılan bir yönü olmadığını görürüz. Doktor Feridun Hakkı ile gizli bir aşk ilişkisi yaşayan Haco Hanım, Müzeyyen Abla'sının hareminde tutsak kalmış; ne oradan kurtulabilen ne de nasıl kurtulacağını bilen, bir harem yaşantısında, bir kadının cinsel isteklerini doyurmak adına istemediği, zorla kabul etmek durumunda kaldığı bir yaşantının gerilimini yaşar.

O Karanlıkta Biz, adıyla bile hapishaneyi ve gerilimli anları çağrıştıran, hissettiren bir roman olarak çıkıyor karşımıza. Mimli bireylerin, aydınların yer aldığı roman, II. Dünya Savaşı'nı merkeze alır. Ahmet Ziya karakterinin yaşantısından farklı dönemlerin paralel kurgular oluşturduğu görülür. Ahmet Ziya, gençliğinde sosyalist oluşumlar içinde yer almış, bu nedenle mimlenmiş bir karakterdir. Bu durum Ahmet Ziya için hayatı boyunca yaşayacağı bir korku ve gerilime neden olmaktadır:

"O da ne yapsın, burun deliklerinde sarışının baharlı kokusu, içeriye daldı; bereket tenhaymış, sevindi: vahim 'komitacı' geçmişine rağmen, (Allah bilir, o sebepten), ne zaman Müdüriyet'e uğrasa, miğdesine fena bir ağrı saplanır, garip bir 'gaseyan istidadı': eski korkuların kalıntısı mı? Geçmişin karanlıklarından, sanki, şapkalarını kafalarına lenger gibi geçirmiş iki 'taharri'peydahlanıp, onu 'derdest ederek, Kısm-ı Siyasi'nin merdivenlerine sürükleyecekler! İşini bir an evvel bitirmek istemesinde, içinin böyle daralması, elbette etkili oluyor; çıkıp o sarışına, bir daha göz atmak hevesi de!" (s. 39-40).

Ahmet Ziya'nın hapishane korkusu, kısmen fiziki tepkimelerle de kendini göstermektedir. Ahmet Ziya, bir gerilim unsuru olarak hapishaneyi psikolojik ve fiziksel anlamda derinden yaşayan karakterlerden biridir zira:

> *"Ahmet Ziya sık sık nükseden miğde bulantısını müz'iç öğürme istidadının; ilk defa, bu tevkifatta hissettiği ikrahla mı başgöstermiş olduğunu, 'bilâhare' ziyadesiyle düşünmüştür: Doktor'un, Vedat Nedim'in Merkez İcra Komitesi'nden gizli, ona paralel, kurduğu komitede, 'Sarı' Mustafa, 'Lâz' İsmail, Hüsamettin Usta, Nâzım gibi, o da yer almıştı. Böyle davranmayı gönlüne yatıramıyor, burası doğru; alınan 'aksiyon' kararlarına katılması, 'kerhen' ama; ikrahın asıl sebebi, İddia Makamı'nın sergilediği, 'gayr-ı kabil-i inkâr' deliller: nasıl oluyor da Dr. Şefik Hüsnü'nün Komintern Balkanlar Sekreterliği'nde Keramet imzasıyla yazdığı rapor, adresine varmadan Kısm-ı Siyasi'nin eline geçiyor?"* (s. 65).

Ahmet Ziya'nın yaşadığı tutukluluk ve hapishane tecrübesi, çıktıktan sonra da etkisini sürdüren, onun için bir dönüm noktası oluşturan bir durumdur. Ahmet Ziya, artık doğru bildiklerini bile tartışmayan, şüphenin kemirdiği bir adamdır:

> *"Ahmet Ziya, niye düşünecekti? Nâzım'ın yakıştırmış olabileceği üzere, 'ipe un sermek' niyetinden mi? Hayır, çok daha köklü sebeplerden. Son tutuklanışında (1930), içinde bir böcek peydahlanmıştı; o güne değin, tartışmaktan kesinlikle kaçındığı doğruları, kıtır kıtır kemiren bir kuşku böceği!"* (s. 73).

Sevdiği kadına, Elke'ye, hayatlarını birleştirme, aynı evde yaşama düşüncesini açamayacak kadar karmaşık düşünceler içerisindedir Ahmet Ziya. Onu seviyordur sevmesine ya, kendisinin ya da onun tutuklanması ihtimalinde başlarına gelecekleri göze alamıyor; hapishane ve tutukluluk yaşantısının tekerrür edeceği korkusuyla sevdiği kadınla yaşantısına bile adapte olamayacak gibi hissediyordur:

> *"Her gece onu, nezarethaneye bırakır gibi, tenhalığı uğuldayan köhne otel odasına bırakıp dönmekten, rahatsız: sık sık, birlikte yaşamalarının, daha makûl olacağını düşünüyor, daha da masrafsız; düşündüğünü bir türlü Elke'ye öneremeyişi, neden 'gel demesi kolay, git demesi zordur', acaba ondan mı; kızın başını, 'yok yere, nâre yakmak' endişesinden mi? Öyle ya, yarın Emniyet-i Umumiye, hiç akla gelmedik bir bahaneyle, onu gözaltına alabilir; işin yoksa, kızla alâkanın mahiyetini onlara izah et! Reşat yüzünden, Greta'yı tutuklamamışlar mıydı; vakıa o, Komintern 'delegatı' olarak gelmişti; ihbar mihbar da yapılmış, Reşat'la rabıtası kesinleşmeseydi, mümkün mü ki…"* (s. 125).

Ahmet Ziya'nın "faşistlerin korkulu rüyası" olan yeğeni Doğan da, içinde bulunduğu solcu oluşumlar nedeniyle hapishane ve tutuklulukla tanışır. Yazdığı keskin ve sert eleştiriler, onun da başına bela olur. Ancak Galip Çakır'ın tutuklanması, tevkifat dalgasının ne kadar büyük ve tehlikeli olabileceğini düşündürür Doğan'a. Bu onda bir gerilim yaratır, hayatının –kısmen- bittiğini hisseder:

> *"'-…hiçbir zaman açıkça söylemediyse de, Galip 'Partili'dir, ben anlamaz mıyım; onun nezaret altına alınmış olması, tevkifatın ehemmiyetine delâlet eder: siyasi kariyerim başlamadan bitiyor, hayatım tehlikededir…'"* (s. 391).

Doğan'ın bu süre zarfında büyük bir gerilim yaşadığını, kendine bir yol tayin etmeye çalışmasından da anlaşılmaktadır. Doğan, hayli yıpranmış ve yorgun bir hâlde, kendini ya hükümlü ya sürgün yollarında görüyor; bunlardan hangisinin başına geleceğini tahmin etmeye çalışıyor, bir yandan da durumu kabullenmeye ve güçlü olmak adına Enternasyonal'ı mırıldanıyor bir sahnede.

Ahmet Ziya ve Doğan karakterleri, diğer karakterlerin yaşadıklarına nazaran, korku ve gerilimi daha yakından hisseden, bunu hayatının merkezine yerleştirip ona göre yaşamaya çalışan karakterler olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda, Attilâ İlhan'ın, bir gerilim unsuru olarak hapishane temasını yaratmaya çalışırken oldukça başarılı örnekler verdiği karakterlerdendir diyebiliriz.

Son olarak, Kurtuluş Savaşı'nın en hareketli dönemlerinin ve Mustafa Kemal'in bu süreçteki yaşantısının anlatıldığı *Gazi Paşa*'da hapishane ve gerilim ilişkisi göze çarpar. Fevzi Paşa ve Rauf Bey'in, bir konuşmalarında artık hayatlarının bittiğini kabullenme noktasına bile geldiklerini görürüz yaşadıkları gerilim nedeniyle:

> *"O ve Rauf, iki kader arkadaşı, tedirgin bakıştılar; bakışlarında aynı istifhamlar: bu 'bekledikleri ve korktukları', Mustafa Kemal Paşa'yı derdest edip, mevkûfen Payıtahta sevkedecek olan', o ziyaret midir; yoksa mahiyeti onlarca henüz meçhul, başka bir mana mı taşıyor?*
>
> *Yeniden Rauf Bey'in kulağına eğilip, bu defa duyulur duyulmaz bir sesle, demişti ki:*
>
> *'…gördün mü Rauf? Dediklerim doğru muymuş, değil miymiş? Malûm olduğu üzere, Paşa'nın elinde tevkif selâhiyeti mevcut; belki de herşey, daha başlamadan, bitecek!..'"* (s. 171-172).

Halide Onbaşı'nın da Kurtuluş Savaşı'ndaki katkılarıyla kendine bir yer edindiği romanda; Yüzbaşı Tahsin ve Cemil'le yaptığı bir yolculukta, Halide Onbaşı kendini birden rüya mı gerçek mi olduğunu anlamadığı bir görüntü içinde buluverir. Halide Onbaşı da hapishane, yargı ve idam ihtimallerini bir gerilim olarak yaşayan, bu gerilimle kâbuslar, hayaller gören bir karakter olarak çıkar karşımıza:

> *"(...) o kadar yorgundu ki, başını duvara yasladığı anda, uyumuştu. Ne kadar uyuduğunu kestiremiyor; kulaklarında, gerçek mi olduğunu, rüyasında mı gördüğünü bilemediği, bir takım hayaller, uzak ve ısrarlı sesler!*
> *Gördüğü ne? Bu bir rüya mıdır, yoksa bir kâbus mu? İstanbul'da Divan-ı Harb-i Örfi'nin, huzuruna çıkarılmış, yargılanıyor; hakkında verilmiş 'idam fetvası' ve 'gıyabi idam kararı', 'vicahiye' çevrilecek!"* (s. 320).

3.3. Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını ele aldığı eserlerinde karakterlerinin tutuklanma hâlleri ya da anlarını, yakalanma sahnelerini ve sorgu dakikalarını da incelikli bir şekilde işlemeye çalışır. Böylece hem hapishane ve tutukluluk temasını irdelemiş, derinlikli bir şekilde ele almış hem de karakterlerinin psikolojik ve sosyolojik değişimlerini vermek adına daha gerçekçi portreler çizmiştir.

Çoğu eserinde yer alan karakterlerinin çoğu hapishane ve tutukluluk temasının merkezinde yer alan karakterler oldukları için, tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında okunabilecek pek çok örnek teşkil ederler.

Sokaktaki Adam romanında yer alan ve baha önceki bölümlerde de sıklıkla karşımıza çıkan karakterler, tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında somut örnek teşkil ederler. Kaçak kürk işine giren ve bu nedenle tutuklanma ihtimali bulunanlar karakterler olmalarının yanı sıra; Leon Andrea, Hasan, Ahmet ve Yakub bu süreçleri yaşamış, bu süreçlere tanık olmuş karakterlerdir. Kimi zaman bir arkadaş aracılığıyla,

> *"Kıs kıs güldü. Gözlerini açtı kapadı: - Hapiste, dedi.*
> *- Yok! O da nesi?*
> *- Kaçakçılıktan. On gün kadar oluyor. Gemicilerle iş mi görüyormuş ne? İhbar etmiş herifin biri. Kaçakçılık Bürosundan memurlar geldi aldı götürdü. Dükkânı da mühürlediler.*
> *Aman, keyfimden öleceğim. Hapis. Kaçakçılık. Gemiler. İhbar. Kocaman Allah nerdesin?"* (s. 54).

şeklinde öğrenilir "tutuklandı", "yakalandı" haberleri; kimi zaman ise,

> *"Satırlar bulanıyor, iğriliyor, şiş gibi uzuyor:* ***'Meşhur sabıkalılardan Triyandafilos namiyle maruf….'*** *Oğlum Yakub, şimdi şapa oturdun. Ahmet'i yakaladılar. Garanti* ***'Serkis Karakaş'a satmak isterken, ihbar üzerine…'*** *Vay anam vay! İhbar üzerine hem de. Peki, kim ihbar eder birader? Kim biliyor ki etsin? Kalleşlik bu be! Orospuluk! Tam herşeyi yoluna koyalım, al sana bir ihbar, gir kodese! Evet, bu sefer kurtuluş yok. Mutlaka içerdeyiz. Peki, bu Ahmet hergelesi nasıl kapana girdi? Aklı yok muydu p..tun?"* (s. 175)

şeklinde manşetlerden, gazete haberlerinden. Karakterler suça battıkça, farklı eylemler ve işler peşinde koşup belayı üzerlerine çektikçe, bitmeyecek bir süreçtir bu tutuklanma-yakalanma-sorgu süreci.

Zenciler Birbirine Benzemez romanında, Paris'te Sorbonne'da bir eylem için toplanıp sloganlar atan grubun tutuklanma ve yakalanma süreçlerine tanık oluruz. Hemen hemen her şeyin bittiği ve neredeyse eylemde bulunan herkesin tutuklanmaya çalışıldığı bir atmosfer canlandırılır:

> *"Tekrar oraya döneceğiz. Olay, mıknatıs gibi bizi çekiyor. Herşey bitmiş. Kaçan kaçmış; tutulan tutulmuş, dizi dizi, polis arabalarına yükleniyor. Kimileri gülüyorlar, kimileri şaşkın. Gözleri, suratlarına fazla mı geliyor ne? Ellerini koyacak, yer bulamıyorlar. Bir kız çocuğu gördük. On altısında filan olmalı. Sırtına, elde örülmüş bir kazak giymiş. Belki de o örmüştür. Ne arıyor, buralarda? Polisler onu da, öbürleriyle birlikte, kamyona bindirdiler"* (s. 262).

Daha sonra bir dost meclisinde ortaya çıkıyor tutuklanma-yakalanma-sorgu teması. Mehmed Ali'nin ne olduğu yerde barınabilmesi ne de yurduna dönebilmesi söz konusuyken, dönse de hemen enseleneceğini, orada özgür bir hayat yaşamayacağını anımsatan bir durumdan bahsedildiğini görüyoruz:

> *"(…) İspanya'ya gitmiyoruz. Orda-Doğu'da bir yere gidiyoruz. Daha limana girerken, ordunun hükümet darbesi yaptığını, haber alıyoruz. Zaten iner inmez, bizi tutukluyorlar. Fa sesi kurtulup, kaçıyor ellerinden. Tutabilirlerse tutsunlar"* (s. 270).

El-Barudi'nin üst üste birkaç kez enselenmesi ve bir daha yakalanması durumunda sınır dışı edileceği tehdidiyle durdurulmaya çalışılması, ancak El-

Barudi'nin buna kulak asmadığı; bu nedenle yine yakalanıp artık sınır dışı edildiğini öğreniyoruz bir başka sohbette de:

> *"El-Barudi: - İşte böyle kardeş, diyerek damdan düşercesine söze başlıyor. Bize ilk defa kardeş dediğine dikkat ediyoruz. Sesi de başka bir ses. Daha ılık. Daha yakın: -...işte böyle kardeş, diyor. Bir hafta sonra buradan gidiyorum.*
> *Elimizde olmadan: '-Eğilip şaşkınlığımız bakması lazım!' diye düşünüyoruz. Bakmıyor. Besbelli kafası başka şeylere takılmış.*
> *-Bir hafta sonra mı, diye soruyoruz, bu da nesi?*
> *-Polis'in emri! diyor. Bu sabah bir mitingte yakalandım. Üçüncü defa oldu. Geçen defasında, bir daha yakalarsak, sizi sınır dışı ederiz demişlerdi.*
> *Sustu. Yüzümüze baktı. Geç de olsa, yüzümüze baktığı için sevindik. Ve cümlesini tamamladık:*
> *-... bir daha yakaladılar! dedik"* (s. 278).

Attilâ İlhan'ın bıçak sırtında yaşayan tekinsiz karakterlerinin tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında ele alınabildiği romanlarından biri de *Kurtlar Sofrası*'dır. *Birlik* gazetesinin kapatılmasıyla birlikte Necdet'in tevkif edilmesi anına ve bunun hem Necdet'te hem de arkadaşlarındaki yansımasını görürüz:

> *"Necdet'in tevkifi Birlik'e bir adım geri attırabilirse, maddi ve manevi baskı, derhal iki misli, üç misli çoğalmaz mı?*
> *Necdet'in gülüşünü şimdi çok uzaklarda kalmış, iyi, vazgeçilmez bir şer gibi hatırlıyor. Söylediklerini. Tevkif edilir edilmez:*
> *-...bu defa gönlüm rahat; yazdığım ve inandığım her şeyin, doğrudan doğruya tarihi olduğunu biliyorum. Kabahat işlemiş çocuk şüphelerinden uzağım. Kendimi suçlu saymıyorum, sanki bana karşı suç işliyorlar.*
> *Jandarmaların arasında giderken, yarı şaka yarı ciddi:*
> *-...şimdi, deyişi, saçlarımı kesecekler. Kırk yılda bir kere uzatmaya niyet etmiştim"* (s. 48).

Yine *Birlik* gazetesi yazarlarından Hüsnü Faik'in, başlarına gelen olayları, sansürü, baskıyı anlattığı bölümde kendisinin de pek çok tutuklanma yaşadığına tanık oluruz:

> *"Halbuki biz millet hakimiyetine müstenit bir cumhuriyetin, bizzat Gazi'nin ifadesiyle siyaseti milli, halkçı ve iktisatçı bir devletin tesisine tevessül etmiştik. Bu arada bir inkılap mücahidi olarak Birlik de üstüne düşeni yaptı. Birlik, bu! Tarihi bir gazete bu: Bu gazetenin muharririni, Rahmetli Münif Sabri'yi, Damat Ferid katlettirmedi mi? Mustafa Kemal'in ölümünden sonra,*

Kuva-yı Milliye Hareketi'nin, tarihi ve tabii seyrini takip etmesine imkân bırakmayıp, rejimi, yarı faşist bir dikta kılığına sokanlar, bizim neşriyatımızı kaç kere tatil ettiler. Ben, Hüsnü Faik, kaç kere mahkemelere sevk edildim, kaç kere beraat ettim…" (s. 92).

Dönemin olaylarına, toplumsal ve siyasi gelişimine tanıklık etme çabasında olan Attilâ İlhan, bir öğrenci eyleminde ve beyanname dağıtımında yaşananlara da ışık tutar. Bir dönemin yansımasıdır da bu aslında:

"Sabahtan beyanname dağıtmaya çıkanların, teker teker yakalanıp, tevkif edildiklerini öğreniyorlar: Bir kızın Tünel'de, bir oğlanın Beyazıt'ta Üniversite'nin kapısı önünde, daha başkalarının daha bir başka yerlerde, Fındıklılarda, Aksaraylarda, polis tarafından tutuklandıklarını, götürüldüklerini öğreniyorlar. 1950. Avrupa'da ve Türkiye'de Barışsever Hareketi ve Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası" (s. 326).

Romanda anlatılan dönemde, Halk Partisi diktasının baskıcı ve otoriter yönetimi altında tutukluluk ve hapishane örnekleriyle sıklıklar karşılaşıyoruz ancak; sorguya alınma ve sorgu süreci de çoğunlukla sezdiriliyor ya da sunuluyor okura:

"Halk Partisi diktasının son yıllarında, gizli bir gençlik teşkilatı kurdukları için, on-onbeş kişi, Emniyet Müdürlüğü'nde nezaret altına alınmışlardı. Aylarca süren sorgu sırasında, İrfan biraz sorgunun insafsızlığından, biraz asabi zayıflığından, ciddi bir kriz geçirmiş; bu yüzden bir süre Bakırköy'e götürülerek, elektrik tedavisi görmüştü" (s. 507).

Bu temaların sıklıkla karşımıza çıktığı romanlardan *Bıçağın Ucu*, başta Halim karakteri olmak üzere, bu konuda pek çok örneğe sahiptir. Evlerine pansiyoner aldıkları Demir'e güvensizlik hisseden ve onun tarafından izlendikleri düşüncesinde olan Halim, onunla ilgili düşüncelere gark oldukça kendi yaşantısını gözünün önünden geçirir, pek çok sarsıcı olayı –tutuklanmalar, götürülmeler, hapse atılmalar vb- yeniden yaşar zihninde:

"Çektiği çile, ne: iki defa, palas pandıras, Birinci Şube'ye götürülüşü, ilkinde altı, ikincisinde sekiz hafta gözaltında tutuluşu mu? Eski hikâyeler bunlar, ikisi de sıkıyönetimin hüküm sürdüğü savaş yıllarında geçmiş olduğundan, subayları tanıdığını sanıyor. Hele sorgusunu yapan genç subay, o zaman onu öyle etkilemiş ki, bunca yıl geçmesine rağmen unutamamış: bugün bile, karşısında duruyormuş gibi, capcanlı görünüyor: pırıl üniformasıyla, iyice yağlanmış, yepyeni bir mitralyöz gibi soğuk, donuk, korkutucu ve güzel!" (s. 120).

Halim'in bu yakalanma ve tutukluluk anlarını hatırlaması hayatının hemen hemen her anında ona eşlik eder. Bugün hâlâ bu gerilimi ve korkuyu yaşıyor olması, biraz da bu anımsadı kötü tecrübeler ve anılarla ilgilidir. Halim, Birinci Şube'den arandığını öğrenince, yine geçmişinde bir yolculuğa çıkar ve ilk tutukluluk anını hatırlar:

> *"İlk götürülüşümde, duygularım, biraz daha farklı olmuştu. Yiğitlik taslamadım, işkence korkusu içimi pek yoklamadı, ne aman üzülüyor, ne kasılıyordum; ama, sadece bu olay da göstermişti ki, sıradan bir lise öğrencisi, anasının dizinin dibinden ayrılmayan bir 'hanım evlâdı' değildim ben, başka birisiydim. Beni ötekilerden ayırmışlar, 'çok gizli' bir dosyada, adımın altını, kırmızı kalemle iki kere çizmişlerdi. Yoksa, koskoca iki sivil memur, niye işi gücü bırakıp, taa ayağıma kadar okula, beni almaya gelsinler"* (s. 156).

Tutuklanması, Halim için yavaş yavaş idrak edilen, bir türlü kabullenilmeyen bir şey olarak anlatılır. Kendisiyle beraber arkadaşlarının tutuklanmasıyla durumun vahametini kavrar ve onların sorgu sonuçlarından bahsedilir:

> *"Halim, yavaş yavaş, tutuklanışının önemini kavramaya başlıyor. Doğan bey, Haydar Su, Galib, Ali İhsan, Eşfak, İrfan, hepsi içerdeler; aşağı yukarı, her şeyi itiraf etmişler; yerli yersiz direnerek, sorgunun olumlu bir sonuca bağlanmasını önleyen, bir o kaldı"* (s. 177).

Merkeze konulan karakterlerin ve olayların perspektifinden çıkılıp da genel çerçeveye, genel dönem panoramasına bakıldığında da, dönemin olaylarının bir prototipi çıkar karşımıza. Tutuklanan öğrenciler, aydınlar, gazeteciler; kapatılan gazeteler, dergiler; basılan evler ve iş yerleri…

> *"Sosyal adalet isteyen kim, Sosyalist Partisi mi? Derhal kovuşturuluyor. Liderleri en akla hayale gelmez suçlamalarla tutuklanıyorlar. Gazetesi 'Gerçek'e o kadar çok dava açılıyor ki, zaten zor ayakta durabilen gazete, yayınını kesmek zorunda kalıyor. Barış isteyen kim, Barışseverler Derneği mi? Hemen derneği kapatıyor, ileri gelenlerini 'içeri' atıyorlar dergileri 'Barış' da artık yasak. Kim güvenlik ve eşitlik istemiş, bazı aydınlarla sanatçılar mı, al sana koskoca bir komünistlik davası: zincirleme tutuklamalar, birbiri ardınca basılan evler, götürülen, yıllarca hapse mahkûm olan aktörler, üniversite hocaları, şairler! Oy demokrasisi olsun da, partiler iktidara seçim sonuçlarına göre gelsin diyen kim, Millet Partisi'yle Halk Partisi mi? Birisi 'resmen' kapatılıyor, ötekisinin neyi var neyi yoksa, el konuyor"* (s. 217).

Ülkede siyasal baskının artmasıyla, özellikle aydın kesimde görülen tutuklanmalar, yakalanmalar, sorgular, öldürmeler de toplumun geneline sirayet eden ve atmosferi gerginleştiren olaylar olarak karşımıza çıkar. Bu konuda en çok sıkıntı çeken *Birlik* gazetesi ve çalışanlarıdır kuşkusuz:

> *"İktidar ondan aşağı kalır mı, başvurduğu tedbirler de ona göre oluyor: Tutup Hüsnü Faik bey'i mahkemeye veriyorlar, tutukluyorlar, salıveriyorlar, yeniden tutukluyorlar, bir rezalet! Hüsnü Faik kim, ilk Ankara günlerinde bu gazeteyi ölüm pahasına çıkarıp Mustafa Kemal için mücadele eden adam değil mi? Onu hapsetmek! Ya düpedüz kim vurduya giden o Yazı İşleri Müdürü? Adam bir ithalât-ihracat firmasının fırıldaklarını gözönüne serecek oluyor, kiralık katil tutuyorlar, öldürtüyorlar. Sözün kısası, Birlik'te çalışıp başı derde girmeyen yok: en azından mahkeme mahkeme sürünmek, tutukluluk, cezaevi"* (s. 315-316).

Yönetimin baskısına paralel olarak tutuklanma ve kapatılma olaylarının da arttığını görüyoruz. Solcu olan, solcu kişilerle alakası olan, bir dönem hayatı sola değmiş hemen hemen herkes; yönetimin diktasıyla kendini tutuklanma ve hapishane süreçleri içerisinde bulur. *"Adı solcuya çıkmış yüz kadar öğrenci ve aydın, bir avuç işçi, birkaç gün içinde derlenip"* (s. 420) götürülür; dönemin ünlü ve herkesin tecrübe ettiği hapishanesi olan *"Sansaryan Hanı'ndaki uzun, hırpalayıcı ve tekdüze kovuşturma*" (s. 420) sürecinden geçerler.

Halim tüm bunlara tanık oldukça ve kendisi de bu tutuklanan, yakalanan, sorguya alınan güruhtan olunca pek çok gerçeği de sezinlemeye, görmeye başlar. Adını daha önceden duyduğu büyük adamlar, hayran olduğu kişiler ve hatta tanıdığını sandığı pek çok arkadaşı, özellikle sorgu sürecinin ağır baskısına dayanamayıp konuşmaya, birbirlerini ele vermeye başlarlar örneğin:

> *"Onlar da, başlarını sardırdıkları belâdan yakalarını sıyırmaya, düze çıkmaya çalışan senin benim gibi sıradan adamlardı, 'yeni bir tip toplumsal kahramanlar' değil! Sorgular sırasında çözülenleri oldu, paçayı kurtarmak için, eşi dostu yakmak pahasına, yalan yanlış ifade verenleri de"* (s. 420).

Benzer dönem koşulları ve tutuklamaların görüldüğü *Sırtlan Payı* da bu anlamda geniş bir örnek skalasına sahiptir. Mümtaz Tarhan ve üç arkadaşının kredi meselesi nedeniyle; Milli Kongre Reisi'nin siyasetle ilişkisi nedeniyle ya da

gazetecilerin dönemin baskıcı yönetimi nedeniyle tutuklandıkları haberinin verildiği manşetler, planlarına tanık olan kişilerin ele verdiği ve yakalattığı çevreler, adı siyasete karışan pek çok insan, yalnızca tutuklanma ve sorgu süreciyle kendini kurtaramayıp sürgün cezası alanlar… *Sırtlan Payı*'nda, bu ve bunun gibi pek çok karaktere, olaya, duruma yer verilir.

Gizli Jöntürk propagangası yapan iki ayrı kolun bir suikast planı ayyuka çıkınca tutuklanan kişilerden bahsedilir mesela:

> *"Bu iki kol, meğerse o zamanki Mekâtib-i Askeriye Nâzırı Zeki Paşa'yı öldürmeyi tasarlamışlar! İçlerinden birisi, galiba Halim Girit topunu ele veriyor, hadi Tophane zindanları, 102 gün tutukluluk, Ferik Refik Paşa Divan- Harbi ve Şeref vapuruyla sürgün!"* (s. 111-112).

Harbiye-i Humayûn'da yapılan arama sonucu tutuklanan pek çok insandan bahsedilir ya da. "Muzır evrak ve silah" aradığı söylenen ekipler, pek çok kişiyi tutuklar ve biz bu ana tanık oluruz:

> *"Meğer, Müşir Aptullah Paşa'nın buyruğu ve gözetimi altında, Harbiye-i Humayûn'da arama tarama yapılıyormuş! Koğuşların altını üstüne getirmiş, dershanelerden en dip koridorlara kadar her yanı didik didik ederek 'muzır evrak ve silah' aramışlar. Sonunda irkiltici bir heybet, zor zaptedildiği belli yaman bir öfkeyle, öğrencilerin ağızlarından ve burunlarından kalın dumanlar sala sala bekleştikleri caddeye geldiler. Adları 'siyasete' karışmış bazı 'efendileri', teker teker künyelerini okuyup, tutukladılar. Başta Ahmet Trabzın olmak üzere, yedi kişi!"* (s. 115).

27 Mayıs ile beraber Kurtuluş Savaşı'nın da geniş bir pencereden verildiği *Sırtlan Payı*'nda, dönemin genel havasını yansıtmak adına pek çok olaya yer verildiğini görüyoruz. Bu da, büyük ya da küçük, hemen her insanın bıçak sırtında yaşadığı, tehlikede olduğu bir dönem çağrışımı olarak anlatılır. Öyle ki, Mustafa Kemal'in yaveri bile tutuklulukla ve hapishaneyle karşılaşabilmektedir. Binbaşı Ferid, Hayrullah'ın notuyla bu bilgiye ulaşır örneğin:

> *"O ne, anahtar gözünde bir zarf. Salondan buran vişneçürüğü aydınlıkta, Doktor Hayrullah'ın aralıklı yazısını tanıyor:*
> *'Aradım yoktun, yarın behemahal Nezaret'e gel. Mustafa Kemal'in yaverlerinden Yüzbaşı Şevket'i tevkif ettiler. Kulağında bulunsun'"* (s. 323).

Aynı şekilde Atıf Bey'in de tutuklanması söz konusudur. İki manga Hintli asker tarafından, tam da kaçmayı planladığı gece tutuklanır Atıf Bey:

> *"Bunu iki gün sonra öğreneceklerdi: iki manga Hintli asker, Eskişehir Mıntıka Komutanı 'Millici' Atıf Bey'i Kurban Bayramı gece tutukluyorlar. Nizamiye Taburu ve Mitralyöz Bölüğü'nü şehir dışına çıkarıp, çadırlı ordugâh kurmuş olan Atıf Bey, hem şehirdeki örgütle bağlantı kurmak, hem ailesine veda etmek amacıyla gizlice şehre inip evine gitmiş imiş: sabaha karşı evi kuşatıp yakalamışlar, tutuklu olarak derhal İstanbul'a gönderiyorlar"* (s. 349).

Tutuklanma ve yakalanma, bir korku ve şüphe olarak da varlığını duyurur. Binbaşı Ferid, Gülistan Satvet'in oyununa gelerek tutuklanacağına hükmeder, tutuklanma anını canlandırır zihninde:

> *"Binbaşı Ferid, hanidir ne büyük gizlilikler sandığı çabalarının, İngiliz İstihbarat Dairesi'nde müdür olduğunu bildiği, bu geçkin, biraz da hımbıl Ermeni'nin ağzından, olağan sözler halinde döküldüklerini işittikçe kulaklarına inanamıyor, Gülistan Satvet'in oyunuyla bir düşman tuzağına düşürüldüğüne hükmediyordu. Az sonra camlı kapıların, saltanatlı perdelerin arkasından eli tabancalı İngiliz Bahriye Silahendazları fırlayacak, onu yaka paça tutuklayacaklardı"* (s. 397).

Tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında anlatılan olaylar ve karakterler, *Yaraya Tuz Basmak* adlı romanda da geniş bir yer edinirler kendilerine. Gidişatın hayli kötü olduğu, toplumda yer edinen önemli kişilerin azlolunması ve tutuklanması söz konusu edilir:

> *"(...)Nihayet baklayı ağzından çıkardı, dedi ki: 'Başımıza büyük bir musibet gelmiştir hanım, pederi tevkif ettiler, Kemal Paşa ayağının tozuyla müddeiumumi'yi, Sulh Ceza Hâkimi'ni azletti. Müftü Nureddin Bey de azlolundu! Gidişat maazallah kötüdür, Kemal Paşa'nın hiç insafı olmadığından topunu asar fukaraların!'"* (s. 110-111).

Gerçek hayattan izdüşümler de konu edilir. Nâzım Hikmet'in tutuklanma ve sorgu süreçleri, buna ek olarak onu kurtarmak adına çalışmalar düzenleyen, propagandalar yapan öğrencilerin, Turancı öğrenciler tarafından ele verilmesiyle pek çok tutuklanma olayı yaşanır:

"Ulan Nâzım Hikmet kim, ünlü bir komünist şair değil mi? Bereket işin farkına çabuk varan Turancı öğrenciler, ihbarı basıp durumu okul komutanlığına yansıtıyorlar; soruşturma, koğuşturma, arama derken, sanıklar saptanıp teker teker kalorifer dairesindeki, komutanlık binasındaki hücrelere kapatılıyor; Nâzım Hikmet'in, olaya karıştığı ileri sürülen daha birkaç sivilin, palas pandıras Ankara'ya getirilmeleri, öğrencilerle birlikte Harb Okulu'ndaki mahkemeye çıkarılmaları biraz daha sonra! Nâzım Hikmet on beş yıl hüküm giymiş, öğrencilerin beşi ağır hapis cezalarına çarptırılmışlar. Beraat edenler bile, Genelkurmay'ın özel emriyle, önce 'gayr-ı müsellah' sınıflara kaydırılıyorlar, arkasından 'alaya çıkarılmak' geliyor. Kim ürkmez bundan?" (s. 118).

Ümid Ersoy'un da komünist oluşumlarla ilişkide olduğu öğrenilince arama, yakalanma ve tutuklanma süreci başlar. Ayrıca, 1960 döneminin anlatıldığı romanda, dönemin önemli olaylarına da yer verilir. Tutuklanmaların oldukça arttığı, herkesin tutuklanma ve hapse atılma korkusu yaşadığı dönemlerdir bunlar. Nitekim, darbe ve yönetimin ele geçirilmesi sırasında ortaya çıkan bu gelişmeler de örneklendirilir:

"Eylülün ilk haftası, Kıbrıs Mitingi, sessiz yürüyüş filân derken, kantarın topu kaçıyor, nereden çıktığı anlaşılamayan kara bir kalabalık Beyoğlu'nu basıyor mu sana: Rum mağazalarından başlayarak, cam çerçeve ne bulursa indiriyorlar, kiliseleri yakıyorlar. Rezillik kıyamet! Bayar'la Menderes, İstanbul'dan Ankara'ya gitmekteymişler, yarı yoldan palas pandıras dönüp, duruma el koyuyorlar: Gecesi sıkıyönetim; ölüler dahil, bütün solcular gözaltına alınıyor" (s. 161).

Cemal Yıldırım'ın ve İlhami Yıldırım'ın, birinin sabaha karşı, diğerininse ailesiyle birlikte bir düğün gecesi sonrası apar topar tutuklanmaları da bahis konusu olur. Bu esnada Ümid tutuklanmış ve cezaya çarptırılmıştır. Romanda yer alan hemen herkesin, dönemin olaylarına ve baskısına paralel olarak tutuklanma ve içeri atılma tecrübesi yaşadığı görülür. Ümid'in tutuklanmasıyla beraber, kendisi için de tutuklanma ihtimalinden korkan Yüzbaşı Demir'in, Ümid'le bir diyalogu üzerinden hem Ümid ve babasının tutukluluk hâlleri anlatılır hem de Yüzbaşı Demir'in tüm bu olayların etkisiyle geçmişi zihninde canlandırması ve sorgu sırasında yaşadıkları verilir:

"-... anlatmış mıydım, babamın hapse düşmesine sebep oldum ben, müstahaktı o başka, eden bulur dünyası, trende düşündüm, aynı cezaevinde buluşursak resmen çıldırırım. Paşakapısı'nda yatıyormuş, belki diyorum beni Sultanahmet'te alıkoyarlar.

(Sorgu sırasında, Yüzbaşı Demir, ne zaman dikkatlice baksa, Yargıç Generalin altın çerçeveli gözlüklerinin camlarında, kendi arkasına düşen bir pencerenin çifte hayalini görüyordu. Pencere, özgürlük demek. Adam yıkılmaz mı?)" (s. 258).

İsmet İnönü'den söz edilen bir bölümde, İnönü'nün para çekmeye giderken öğrenciler ve halk tarafından yuhalanması, elbette pek çok tutukluluk yaşanmasına neden olur:

"Ertesi gün şehirde bir söylentidir yayılıyor: Ankara'da, yanında iki Adana milletvekiliyle Anadolu Kulübünden çıkıp İş Bankası Yenişehir Şubesi'ne 'para çekmeye' giden İnönü'ye halk ve üniversiteli gençler 'büyük tezahürat' yapmış! Öyle ki trafik duruyor, polis filân, yirmi altı kişi gözaltına alınmış, altısı üniversiteli" (s. 277).

Tüm bunlar yaşanırken, hem yakın çevresinde hem de genel olarak toplumun içinde bulunduğu durumun vahametini kavrayan ve bir buhrana sürüklenen Yüzbaşı Demir, geçmiş yaşantılarını ve sorgu süreçlerini hatırlamaya, bu sarsıcı etkiyi içinde bulunduğu zaman içinde de yaşamaya devam etmektedir:

"Yüzbaşı Demir bir ara kendisini yine o uğursuz Yargıç General'in karşısında bulmuştu: Hani altın çerçeveli gözlükleri soğuk soğuk parlayan, bakımlı elleri rahibe ellerinden farksız, günde iki kere tıraş olmaktan teni incelmiş! Demek sorguya çekiliyor, vatana ihanetten sıkıyönetim mahkemesine çıkarılacak, (Yargıç General öyle demiyor, 'ihanet-i vataniyeden, divan-ı harb-ı örfî huzuruna' diyor) darbe girişimi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmış, yakalanmışlar, sonunda kurşuna dizilecekleri kesin, sorguları 'usulen' yapılmakta, davaları 'usulen' görülecek (Yargıç General öyle demiyor, 'ibret-i âlem için' diyor)" (s. 332).

Fena Halde Leman romanına baktığımızdaysa, yine aydın kesimin topun ağzında olduğunu, her an tutuklanma, yakalanma ve sorgu süreçlerine dahil olması ihtimali göze çarpar. Daha roman başlar başlamaz, dönemin koşullarına ve yönetimine uygun olarak, tutuklamalardan bahsedilir:

"İzne çıkacağım gün teleksler, Türkiye İşçi Partisi'nin kapatıldığını geçiyorlardı. On gün önce, bazı ünlü aydınları, gizli komünist partisi örgütledikleri iddiasıyla tutukladılar. Büyük haksızlıkların yapıldığından eminim. Elimden ne gelir?" (s. 11).

Bir çaresizlik havasının ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir ortam resmedilir. Karakterler, içinde bulundukları durumun gerilimini ve korkusunu yaşarken, tarihlerinin tekerrür ettiklerini düşünerek eski anılarıyla da yüzleşir gibidir:

> *"- Şimdi haber aldık, dedi. Sıkıyönetim'den sizi tutuklamaya geliyorlar: jeep yola çıkmış.*
> *(...) Gözlerimin önünde, nereden nereye, son gözaltına alınışım: kar tozuna benzer bir yağmur çiseliyor, Beyoğlu'nda dolaşıyorum, yalnızım. Saray Sineması'nın önünde, iki 'sivil' ansızın kollarıma girdiler, birisi kulağıma eğilip 'Müdüriyet'e kadar gideceğiz' dedi. Kaç yıl olmuş?"* (s. 21).

31 Mart'ın, İttihat ve Terakki'nin anlatıldığı *Dersaadet'te Sabah Ezanları* da ele alınan dönemler açısından hapishane ve tutukluluk temasına pek çok örnek sunar. Tutuklanmalar, yakalanmalar ve sorgular, bu romanda da sıklıkla karşımıza çıkar. Yoğun bir tevkifat dalgası görülür. Kimi zaman Yunan kuvvetlerinin Müslümanlar'a yaptığı, kimi zaman Ermenilere zulmedenlerin karşılaştığı, suikast planı yapan ya da suikast gerçekleştirenlerin son noktası olduğu bir çözüm ya da cezalandırma olarak karşımıza çıkar tutuklanma-yakalanma-sorgu temaları. Pek çok önemli insanın da tutuklandığı sahneler verilir:

> *"Neticede Mekteb-i Hukuk'tan on-on beş kadar efendi, 13. Kolordu zabitanından, yüzbaşı mülazım seviyesinde bir o kadar zabit, taht-ı nezarete alındılar. Tahkikat seyrinde, Hukuk talebelerinden birisi, güya bizim idadiden iki efendiyle rabıtalı olduğunu itiraf etmiş, 413 Münif'le 317 Ahmet! Ben vaziyete bu mertebede müdahale ettim…"* (s. 170).

Ayrıca yine *Birlik* gazetesi ve çalışanları çıkar karşımıza. Tutukluluk ve sorgu süreçlerinden geçen karakterler anlatılır, bu süreçler kısmen sezdirilir okura:

> *"Malum yılbaşı, herkes bir yana çekip gitmiş, orada işi kimse üstlenmiyor; nöbetçi subayı, sanığı gözaltına alıp, sorguyu ertelemeye 'mütemayil'. Bereket Münif Sabri'yle tercüman Garbis Babıâli'den tanışırlarmış, 'o da eski gazetacılardandır. Jamanak'ta muhabirdi'. Rica minnet, 'evrak muameleye konup, Hüsnü Faik Bey isticvaba alınıyor': gazetenin, İngiltere 'devlet-i fehimesi' aleyhinde yayın yapmakla suçlandığını öğreniyorlar. Savunma filan, Hüsnü Faik geç vakit bırakılmış ama, Birlik'in bir süre kapalı kalacağı kesin!"* (s. 354).

Romanın genel havasını yansıtan olaylar örneklenmiştir bu gibi örneklerle ve Attilâ İlhan okuru için hiç de yabancı değildir bu kavramlar, olaylar ve örnekler.

*Haco Hanım Vay'*da da aynı şekilde pek çok örnekle karşılaşırız. Yine yakın tarihe ışık tutan, işgal dönemlerini anlatan bir roman olması sebebiyle, anlatılan dönem ve koşullar gereğince, tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında örnekler bulunabilir. Casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanan bir rahibeden bahsedilir örneğin:

> *"Der Nassırâ'daki Soeur'ler okulu var ya, (Soeurs Saint Joseph de l'Apparition mu?) rahibelerinden birisi Fransa 'nam-ü-hesabına' casusluk töhmetinden 'derdest' edilmiş, ('İftira bittabi, Soeur Agathe bir melektir, böyle bir cürmü irtikâp etmesi tasavvur dahi olunamaz'), tanıdıklar aracılığıyla 'şefaatte' bulunulacak"* (s. 26).

Daha önce *Sırtlan Payı'*nda karşılaştığımız, iki manga Hintli asker tarafından tutuklanan Atıf Bey'in bu romanda da bir yansımasını görürüz:

> *"'...işgali müteakip, İngiliz İdaresinin, Hamparsum Bızdıkyan namında bir şahsı tevkif ettiğini duymuş idik: Bâb-ül-lâtif diye ma'rûf bir* maison de plaisirs *müsteciriymiş: Kafkas Ermenisi, ism-i faili karışık bir zat! Akabinde,* c'est la catastrophe! *Pederim derdest ediliyor: İngiliz bir başçavuş, 'gurkha' tesmiye ettikleri dört adet Hindu nefer; akşam vakti, sırtında beyaz gömleğiyle, muayenehanesinden alıp götürdüler"* (s. 246).

Ve Miralay Zafirios'un tevkifat dalgası yarattığı günlerden bahsedilir. Pek çok kumandan, vali vb devlet ve ordu adamı, kendini bir anda tutuklu olarak bulur:

> *"Miralay Zafirios, gazeteler aracılığıyla, 'bilumum osmanlı zabitanının, Kumandan Ali Nadir Paşa veya Vali İzzet bey'in huzurunda, isbat-ı vücut eylemesini' emretti. Gidenleri tutuklamışlar. Tutsak sayıyorlarmış"* (s. 255).

O Karanlıkta Biz'e baktığımızda daha geniş bir yelpazeyle karşılaşırız. Hem ele alınan konular hem de karakterleri incelediğimizde; hâlihazırda hapishane ve tutukluluk tecrübesi yaşamış ya da yaşamakta olan pek çok karakter bulunması ve sol ve komünist örgütlerde yer alan bireylerin dönem koşulları içerisinde konumlandırılmasıyla da tema ön plana çıkar.

Her şeyden önce, büyük 1927 tevkifatı dalgasından bahsedilir örneğin. Bir geri dönüş tekniğiyle anlatılan bu olay, romanın geçtiği zamanlarda yaşayan karakterler için o an bile hâlâ huzursuzluk ve gerilim sebebidir. Kendileriyle birlikte

pek çok arkadaşını, yakınını da bu tutuklanma ve sorgu süreçlerinde bulan karakterler, bu süreci hatırladıklarında irkilirler:

> *"1927 tevkifatı, hazin tevkifat! Vedat, Doktor'un müdahalesini 'izzetinefis meselesi' yapmış; hem onu ihbar etmişti, hem 'fırkanın' bütün faaliyetini: İstanbul'da, İzmir'de, Adana'da, zincirleme tutuklamalar, Doktor Şefik, Hüsnü'yü Mulatier Pastahanesi'nden, Vedat Nedim'i, Arcos Şirketi'ndeki yerinden, alıp götürüyorlar. Ahmet Ziya (Kod ismi Nejat), Sirkeci Tramvay Durağı'nda, tevkif edilmişti; hiç unutmaz, Perşembe günü öğle üzeri; sabahtan beri içinde, mana veremediği bir sıkıntı; 'hava yağmura müheyya'"* (s. 52).

Yine gerçek hayat ve yine Nâzım Hikmet çıkar karşımıza ayrıca. Attilâ İlhan'ın hayatında önemli bir yer edinen ve hayatının bir dönüm noktası olarak kayda geçtiği Nâzım Hikmet, romanlarda tutuklanma anları ya da hapishane yaşantısı içerisinde ele alınır:

> *"'...hâdisât görüşümü teyit etmiştir. Meselenin mahiyetini ve ehemmiyetini, o tarihte ihata edemediğim doğrudur. Harbiye Tevkifatı patlak verdiği zaman, alıştığımız 'tevkifatlardan' biri zannetmiştim; vakta ki Nâzım'ı bir gece misafir bulunduğu evden alıp, götürdüler...'"* (s. 74).

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne yakın bir zaman kala, Deniz Harp Okulunda yapılan bir arama, yakalanma, tutuklanma safhasından da söz edilir. Bunun sonucunda yine pek çok karakter, tutuklanmayla tanışacak, hapishane yaşantısını tecrübe edecek ve sorgulardan sorgulara bir ömür geçirecektir:

> *"Atatürk'ün ölümüne birkaç ay kala, bir darbe daha indiriliyor, can alıcı bir darbe: 'Donanmayı isyana teşvik' ittihamıyla, Deniz Harp Okulu'nda, önemli 'tevkifat' yapıldı; sanki sağa sola çarçabuk bulaşan çalı yangınıdır, çatır çatır 'dışarıya' atlıyor: Kemal Tahir, Doktor Hikmet, Hamdi Şâmilof tutuklandılar; onları, Nâzım izleyecekti; Ankara'dan getirilip, Silivri açıklarında demirli Erkin zırhlısının, bir hücresine kapatılmıştır"* (s. 77).

Nâzım'ın mahkemesinin görüldüğü davada çıkan sonuç üzerine, Nâzım'ın yirmi sekiz seneye çarptırılması sonucu, Doktor Hikmet olan biteni irdeler, sorgular. Nâzım'ın ihraç edildiği partiden olan Doktor Hikmet, hem kendi cenahlarından hem de karşı cenahlardan kimsenin kalmayacağını, herkesin tutuklanacağını ve sorguya çekileceğini düşünerek kaygılanır:

"İşin tuhafı, Doktor Hikmet'in, Nâzım'ı bir müddet önce Parti'den ihraç eden hizipten sayılması; bu da gösteriyor ki, 'hâdise alelâde bir tevkifat olmayıp, şûmüllü bir temizlik hareketidir', dışarda kimseyi bırakmayacaklar. Ahmet Ziya hanidir, Keleşoğlu Şirketi'nde ticaretle meşgul, son birkaç yılı faaliyetten uzak geçirdi ya, yakayı sıyırıyor: bilinmez, ne kadar için!" (s. 78).

"belirsiz ümitler, saklı tereddütler, açık kaygılarla" (s. 273) girilen bir 1929 yılı anlatımıyla karşılaşıyoruz. Pek çok oluşumdan, pek çok alanda hizmet etmiş farklı farklı karakterlerin tutuklandıkları anlatılıyor. Dönemin karamsar ve kasvetli havasını daha da arttıran bu tutuklamalar, sonu gelmeyecek bir düzenin parçası gibi görülüyor. Genç-Kol'un yaygınlaşması amacıyla gezi düzenleyen Doktor Hikmet, bu organizasyonla beraber kendisi dahil pek çok kişiyi tutuklanmaya sürükler:

"Gençlik Kolları Sekreteri 'Tıbbiyeli' Hikmet (artık Doktor), başına buyruk davranışlarıyla dikkat çekmektedir: Genç-Kol'u yaygınlaştırmak amacıyla, çeşitli şehirlere 'Gençlik Gezileri' düzenlemeyi tasarlamış, 'teşkilâta' öneriyor; içerdiği tehlikelere rağmen, önerisini kabul ettirmeyi başardı. Mayıs başında, İstanbul gençleriyle, İzmir ve Adana gençlerini buluşturmayı deneyecek; denemesi, cidden büyük bir tevkifatla sonuçlanacaktır. Siyasi Polis, İzmir'i hareketin merkezi sayıp, yüzlerce kişiyi gözaltına alıyor; uzun ve ürkütücü sorgulardan sonra, otuzbeş kişi, İzmir Ağırceza Mahkemesi'nde 'taklib-i hükümet'ten yargılanıyor: on beraat, altı ay ile dört yıl arasında değişen, yirmibeş mahkûmiyet! Doktor Hilkmet (Kıvılcımlı) de dört yıl hüküm giyenler arasındaydı; öteki hükümlüler, Hüsamettin usta, 'Laz' İsmail, 'Muallim' Ahmet, 'Kafkasyalı' İbrahim, 'Marangoz' Hilmi, 'Saatçi' Niko vb…" (s. 273-274).

O Karanlıkta Biz, gerçekten tutuklanma-yakalanma-sorgu karanlığında yitip giden, hayatının dönüm noktalarını yaşayan karakterlerle çevrili bir romandır. Sol örgütlerle yakın bağlantı içinde bulunduğu hatta bu örgütlerin başında yer aldığı düşünülen Doğan Rumeli, dersten bir anda apar topar götürülür ve tutuklanır örneğin:

"Edebiyat Fakültesi Felsefe Kürsüsü asistanlarından, 'Özel Aydınlık Lisesi' Felsefe öğretmeni, Doğan Rumeli, (kod ismi yok, 'Partili değil); Aralık ayının ortalarına doğru, gözaltına alındı: o derste iken okula gelmiş, Kısm-ı Siyasi'den iki sivil memur, teneffüste onu alıp götürdüler! Herşey on dakika içersinde olup bitmişti, -Doğan Rumeli dahil- hiç kimse, neye uğradığını anlayamadı" (s. 381).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, bu tutuklamalar sonu gelmeyecek bir kaosa delalet eder gibidir. Aydın ve öğrenci kesimlerinden, birbiriyle ilişkisi olsun olmasın, pek çok bireyin yakalandığı, tutuklandığı bilgisi verilir: Tayyareci Celal, Ressam Halit; tutuklanmaları bir gazete haberine sıkıştırılan Osman Nâbi Efendi, Modelci Kerim Efendi, Mustafa Efendi, Makbule Hanım, Melek Hanım; sol örgütler ve oluşumlarla gençliğinde hayli ilgilenmiş ancak ilerleyen yaşlarından artık kendini bu durumdan ve durumların yarattığı tehlikelerden, gerilimlerden korumak isteyen Ahmet Ziya; içinde yer aldığı dergideki sivri yazılarıyla dikkat çeken ve hakkında yakalama ve tutuklama kararı çıkarılan, Ahmet Ziya'nın yeğeni Doğan; tutuklanıp basın kartına el konulan gazeteciler… Hapishane ve tutukluluk bağlamında ele aldığımız tutuklanma-yakalanma-sorgu teması için ideal örnekler teşkil ederler.

*Allah'ın Süngüleri Reis Paşa'*da Kurtuluş Savaşı'nın hareketli ve mücadeleli günlerini, 1920 Ankara'sını anlatan Attilâ İlhan, yine genel bir dönem panoraması yansıtır, daha sonra da bu dönem içerisinde yer alan karakterleri hapishane ve tutukluluk temasıyla sentezleyerek verir. İngilizlerle yapılan neredeyse tevkifat yarışı, romana damgasını vuran olaylardan biridir:

> *"'-… onlar, Meclis-i Meb'ûsan'ı basıp, meb'usları derdest ediyorlar… biz birkaç İngiliz zâbitini tevkif etmişiz çok mu?'*
> *Ali Fuat Paşa, tereddütsüz ekledi: '… esâsen, tevkif emrini derhal vermiş bulunuyorum…'"* (s. 98).

Akşam gazetesi yazarı Fâlih Rıfkı'nın tutuklanma anı da net bir şekilde verilir. Fâlih Rıfkı, oldukça gergin ve korkmuştur. O an tutuklanmış ve müdüriyete götürülmektedir, sıcağı sıcağına aktarılmaktadır olay:

> *"İki yanında, iki 'taharri', Fâlih Rıfkı Bey, yüzü bembeyaz, kapıdan çıktı; hemen arkasından, kederli ve endişeli, Necmettin Sâdık Bey geliyordu: Akşam'ın sahibi. 'Taharriler', Fâlih Bey'i arabaya bindirmek üzere, yol verdiler; o dönüp, metin bir tavırla, Necmettin Bey'le vedalaştı:*
> *(…)*
> *'-… Fâlih Bey'i nereye götürüyorsunuz?'*
> *Cevap, kısa, ve kesindi: içlerinden birisi, arabacının yanına tünerken söyledi: '-… nereye olacak, Polis Müdüriyeti'ne!..'"* (s. 175-176).

İşgal ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinin anlatılması nedeniyle, farklı ülkelerin diplomatik ve politik ilişkileri de ele alınır. İstanbul'a gidişine dair sıkıntı yaşayacak olan Miralay Combes örneğinde de görüldüğü gibi, yalnızca ülke insanları değil, farklı milletlerin farklı statülerindeki insanlar için de tutuklanma korkusu ve anı kaydedilmektedir:

> *"Miralay Combes'un, bâdema Anadolu'da keşif seyahatine veya İstanbul'a avdetine izin verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Miralay Combes ve diğer bazı Amerikalıların, Ankara'daki Bolşeviklerin arzusu üzerine tevkif edildikleri istihbar edilmiştir"* (s. 449).

Kurtuluş Savaşı'nın en karmaşık, en zor günlerinde askerlerin de pek çok sıkıntı yarattıkları ve isyan çıkarıp bazı devlet adamlarını tevkif etmeleri söz konusudur:

> *"… Ilgın'da; Akşehir'de, Karaman'da, bütün asker firarileri bir araya gelip, isyana tevessül eyledikleri gibi; bugün de 'Delibaş' Mehmet, etrafına topladığı avenesi ile Çumra'ı basarak nahiye müdürünü tevkif etmiş ve götürmüştür…"* (s. 460).

Ülkenin hemen her yerinde bir karışıklık, bir kaos görülür. Öte yandan, savaşın etkisiyle de, pek çok yaralı, hasta vb. insan bulunmaktadır. Ateş, ülkenin tam ortasına düşmüş, ülkeyi kasıp kavurmaktadır. Öyle zor zamanlardır ki, neredeyse tevkif edilmedik, izi sürülmedik, tutuklanmadık insan kalmaz:

> *"(…) Ağır yaralı 'sevkıyatı', bu yüzden, adamakıllı yoğunlaştı; hastaneler, 'lebâlep' dolu; Meclis'de 'Muhalefet', sanki indifa öncesi bir volkandır, derdinden uğulduyor; resmiyeti henüz tasdik edilmiş, Halk İştirâkiyun Fırkası'nın Kâtib-i Umûmisi 'Baytar' Sâlih Bey'i, âniden tutuklamışlar: neden?"* (s. 580).

Arif Oruç Bey, Baytar Salih Bey, mebuslar ve hatta neredeyse Mustafa Kemal Atatürk… Attilâ İlhan, tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında ele alınabilecek pek çok karakter yaratıp dönemin ateşli, hummalı günlerini gerçekçi bir şekilde aktarmıştır.

Gazi Paşa da, hapishane ve tutukluluk temasına yığınla örnek bulabileceğimiz metinlerden. Tutuklanma-yakalanma-sorgu izlekleri, Attilâ İlhan'ın bu romanında da

kendini göstermektedir. Nâzım yine karşımıza çıkar örneğin, bir tutukluluk anından bahseder:

> *"Nâzım, yüzü çilli, saçları kızıla çalar sarı genç, aynı fikri paylaşıyordu:*
> *'...biz de hayrete düştük!' dedi, '...Zonguldak'da alay-ı vâlâ ile karşılanmış, merasimle uğurlanmıştık; İnebolu, şüpheli eşhas muamelesini muvâfık gördü: dört saat karakol, iç çamaşırlarımıza, pabuçlarımıza kadar taharri! On gündür vize beklemekteyiz…'"* (s. 23).

Vâlâ ve Nâzım'ın bir konuşmasında, Auguste Blanqui'ye dair bir hatıra canlanır zihinlerinde ve Blanqui'nin tutuklandığı/yakalandığı anlarından bahseden bir konuşmasını düşünürler:

> *"Telâffuz eder etmez, tipi, söylediklerini, görünmez kelebekler gibi âdeta uçurduğundan, dediğini anlamak ne mümkün:*
> *'...dinle azizim, ...altmış küsur yaşında…babayiğit ihtiyar…ihtilâl mahkemesinin karşısına dikilmiş…meydan okumaktadır…evet tabii, ne zannediyorsun?..'*
> *Ya da, sesine, 'mehabet' katıp, yükseltiyor; şimdi Blanqui'nin ağzıyla konuşmaktadır:*
> *'...burada ben, mahkemeye sürüklenmiş, cumhuriyet'in temsilcisiyim, evet! Hükümet Komiseri, ardı ardına, burada, 1789 İhtilâl-i Kebiri'ni de, 1830'unkini de, sırasıyla 1848'i de, 4 Eylül'ü de mahkûm etmiş bulunuyor… Huzurunuzda bendeniz de, yeni hukuka muhalif o eski hukuk nâmına… yani dediği gibi, Cumhuriyet idaresinde Krallık nâmına hüküm giyeceğim, evet!..'"* (s. 28).

Devlet adamları arasında da ayyuka çıkan bir meseledir tutuklanma-yakalanma-sorgu. Önemli şahsiyetlerin birer birer tutuklanmaları, sorguya alındıkları, bazen sonuçsuz bile kalacak olsa tevkif edildikleri görülür. Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir'e yazdığı telgraf bunu örnekler niteliktedir:

> *"Devletlilerinin yazısı ve Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa Hazretleri ile diger kaynaklardan gelen malûmatlardan, Enver Paşa ve arkadaşlarının mesailerinin maksadı, tamamiyle meydana çıkmıştır. Adı geçenin mesai arkadaşlarından olup, birer suret ve bahane ile memleket dahiline girmeye çalışanlar sınır haricine çıkarılmakta bulunulduğu gibi, aynı maksadla teşkilat yapmak üzere gönderdiği Erkân-ı Harp Binbaşısı Naim Cevat Bey dahi tutuklanmış ve bu konuda önleyici tedbirler alınmaktadır: bununla beraber, taraf-ı devletinizden o bölgelerde tedbir alınmasını rica ederim, efendim"* (s. 123).

Yine Mustafa Kemal Atatürk ve kurtuluş yıllarının anlatıldığı *O Sarışın Kurt'*ta da tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında örneklere yer verilmiş, hapishane ve tutukluluk teması ele alınmıştır. *Allah'ın Süngüleri Reis Paşa* ve *Gazi Paşa'*yla eşdeğer, hemen hemen aynı kurgulara sahip, aynı döneme mercek tutan bu romanda da karşımıza yine benzer örnekler çıkar: İngiliz zabitlerinin Türklerden – özellikle de meclisi basıp mebusların çoğunu tevkif etmesi üzerine- pek çok kişiyi tevkif etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'ya İngilizlere bir operasyon düzenlenmesi konusunda emir vermesi; *Akşam Gazetesi* yazarı Fâlih Rıfkı'nın gazeteden apar topar götürülmesi; Şeyh Sait'in tutuklanması, teslim olması; Son Telgraf, Akşam ve Tevhidiefkâr'ın kapatılması ve akabinde de sorumlularının da tutuklanması; Terakkiperverler üzerine bir tevkifat hareketi gerçekleştirilmesi… Dönemin zorlu ve kasvetli havasını yansıtmak adına, Attilâ İlhan, tüm ayrıntıları düşünmüş ve romanına yansıtmış gibidir.

Mustafa Kemal Atatürk'e yapılması planlanan fakat başarısız olan suikastın faillerinin tutuklanma anına tanık oluruz, tüm bu örneklerden farklı olarak:

> *"Polis müdürü ve başkomiser, 'taharri' kalabalığına yaklaşıyorlar; Mehmet Ali Bey, onlara hitap ediyor: '…otele varınca, Ragıppaşa Oteli'ni basacak takım, bizden ayrılacak… Serkomserle, 'Lâz' İsmail'i 'Gürcü' Yusuf'u derdest edecek…'"* (s. 538).

Bu planın yapılmasının ardından, suikast failleri olan Gürcü Yusuf ile Laz İsmail'in kelepçeli olarak yer aldıklarını ve götürüldüklerini görürüz:

> *"'Gürcü' Yusuf ile 'Lâz' İsmail, kelepçeli olarak, öteki polislerin yedeğinde, götürülüyor. 'Gürcü' Yusuf, şaşkın ve kederli; 'Lâz' İsmail, asabi ve müstehzi, dudağında yapışık sigarası"* (s. 540).

Roman biterken ise, oldukça şaşırtıcı bir son beklemektedir okuru. Önemli bir devlet adamının, komutanın tevkif edildiği haberi gelir:

> *"Salih Bey: '…Karabekir Kâzım Paşa tevkif olunmuş!'"* (s. 542).

Attilâ İlhan, genel dönem panoraması yansıttığı eserlerinde, dönemleri ve olayları; toplum ve daha özele inildiğinde bireyin gözünden ele alır, onu hem fiziksel

hem de psikolojik koşulları ve imkânları içerisinde verir. Dönemin yıpratıcı ve mücadeleci havası ile baskıcı ve otoriter yönetimlerini daha çarpıcı bir şekilde aktarmak için de hapishane ve tutukluluk temasından faydalanır. Bunu yaparken de bireyin iç dünyasına ve dış dünyayla ilişkisine oldukça yer verir. Tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında ele aldığı karakterler, hemen hemen her romanda karşımıza çıkar ve hem dönemi hem de dönemin birey yaşantısını ve psikolojisini canlı canlı aktarır gibidir.

3.4. Mekân Olarak Hapishane

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını ele alırken, mekânın belirleyici özelliklerinden de bahsetmiştir. Hapishane ve tutukluluk teması bağlamında ele aldığımız temalara ek olarak; okurun, zihninde daha etkin ve canlı bir görüntüsünü oluşturmak adına, mekânın gücünden de faydalanmış, onu somutlaştırmıştır. Hapishane ve tutukluluk hâlleri içinde verdiği karakterlerinin gözünden hapishaneyi, hücreleri ve onun ıssız, soğuk, yalnız hissettiren, kasvetli ve karamsar düşünceler oluşmasına neden olan ıssızlığını vermiştir.

Bir mekân olarak hapishaneyle etkili bir örnek *Kurtlar Sofrası*'nda karşılaşırız. İrfan ve Necdet'i, bulundukları koşullar ve mekân içerisinde vererek temayı daha canlı bir şekilde algılamamız adına örneklendirir:

> *"İrfan gözlüğünü yeniden kaybediyor. Necdet Cezaevi avlusunda, kocaman bir dolmakalemin sırtına, ata biner gibi binmiş; pırıltılı, zilli kahkahalar atıyor. Şarkı söylüyor bir de:*
>
> *eşeğin gözünden ayna yapmalı*
> *eşeğinden gözünden ayna yapmalı*
> *ayna gibi dağlar, ayna gibi bağlar*
> *deh eşeğim deh, deh*
> *çüş eşeğim, çüş!"* (s. 77).

Necdet'i daha sonra, bu korku veren atmosferde, uykusuzlukla boğuşurken görecektir okur:

> *"Bir fevkaladelik olursa! Nah kafaya bak! Bir gazeteci, bir fıkra yazarı, durup dururken tevkif edilmiş, o hâlâ bir fevkaladelik olursa diyor.*
> *(...)*

Ama ötede Necdet, dolmakalemini koynuna almış, cezaevindeki yatağında döner durur; uyusun ister ama uyuyamaz, bir türlü uyku tutmaz çocuğu!" (s. 78).

Tutuklu aydın ve gazetecilerin çoklukta bulunduğu *Bıçağın Ucu* romanında da hapishane hayatının somut bir karşılığını verir İlhan. Halim'in hücre yaşantısından bir örnekle yapar bunu:

"Hücre kapılarının ardında, sinsi sinsi pusu kurup, cıgara kâğıdı gibi ince, hafif ve hain, içerdeki müthiş ıssızlıkları dinliyor: işkence korkularının, hamamböceklerinin, karanlık otuzbir çekmelerin besleyip büyüttüğü, deli ıssızlıklarını! İşte bak, hücre kapısını çıt çıkarmadan araladı, yine bir şey diyecek. Hay Allah!" (s. 30).

Mekânın aktarımında yalnızca karakterlerinin yaşadıkları ve psikolojileri üzerinden değil, onlarla aynı çevreyi paylaşan –nitekim yakın tarihte bu merhalelerden geçmiş neredeyse koca bir halk vardır- insanları da odak noktasına alır. Halim'i, hatıralarında bir gezintiye çıkarıp geri dönüş tekniğiyle aktarır bunu da:

"Her gece saat ikiye doğru, bitişik hücredeki çocuk, sırtlan çığlıklarıyle onu uyandırırdı: '-...Allah, diye bağırarak, Allah!' Bunlar, öyle kolay unutulacak şeyler mi?" (s. 31).

Aynı şekilde, histerik duygular içerisinde olan, kendini kaybetmeye yakın olan insanlara da tanık olur okur, Halim eşliğinde:

"Bir başkası, hücresinin ıslak betonunda, upuzun, kaşı yarılmış, ağzında kanlı baloncuklar: '-Ben suçsuzum efendim, diye sayıklıyordu, Allah belâmı versin ki suçsuzum, teşkilâtta hiç bir sorumluluğum olmadı'" (s. 34).

Attilâ İlhan, kendi hayatının dönüm noktası olan, ilk tutukluluğunda kendini bir anda içinde bulduğu, hemen hemen her yazarın/şairin/aydının da içinden geçtiği Sansaryan Hanı'na büyük önem atfeder romanlarında. Onun için, hapishane ve tutukluluğun en somut ve en canlı örneğidir Sansaryan Hanı. Romanlarında da sıklıkla yer verir:

"Hadi arkasından, Sansaryan Hanı'nın yayvan ve dolambaçlı merdivenleri. Halim çıkmıyor da, sanki onlar gölgeli bir boşlukta ağır ağır devinerek, ayaklarının altından basamak basamak

geçiyorlar: önüne geçilmez bir zorunlulukla, onu Siyasî Kısma çıkarmak için! Birinci Şube, hantal ve köhne yapının çatı katı, aşağıdan geleni, kapalı bir kapı, bir yasak levhası, 'çok gizli' anlamına bir çifte ay damgasıyla karşılıyor" (s. 156).

Attilâ İlhan, kapatıldığı hücreyi ve numarasını da unutamaz ve bu romanda da kendini Halim'le özdeşleştirerek onun hücre numarası gibi kullanır. Halim, Attilâ İlhan'ın izdüşümü gibidir:

"On sekiz kapatıldığı hücrenin numarasıydı. Tutukluluğu uzadıkça, kocaman bir kulak gibi, dışarda geçen en ufak kıpırtıyı, en önemsiz hışırtıyı işitir; karanlıkta bir kedi gibi, koridordan ve öbür hücrelerden gelen çeşitli seslere göre, yapılanları kestirir olmuştu. On yedi'de, her çeyrek saatte bir sümküren hastalıklı bir oğlan yatıyor, yarı tıkalı bir körük hışıltısıyle zar zor nefes alıyordu. On dokuz'da ise, gece yarılarına doğru, adamın tüylerini ürperten bir sesle:
'-Allah! Allah!' diye bağıran biri vardı" (s. 170).

Attilâ İlhan'ın, mekânın etkisinden ve gerçekçiliğinden bahsediyor demiştik. Bunu öyle çarpıcı ve öyle yalın bir şekilde yapar ki, yaşadıklarının etkisini görmemek mümkün değil. Hapishanenin soğukluğunu ve zalim yaşantısını en açık hâliyle yansıtır:

"Bu iş tutukluluğunun üçüncü Pazartesi'ne rastladı. Nöbetçi polis onu hücresinden çıkardı, soğuk ve hain koridorlardan dolaştırarak, aralık bir kapının önüne getirdi, kapıyı tıklatıp içeriye itti" (s. 173).

Mekânın etkisin, en iyi, bireyin bakış açısından verir. Hapishanede ya da hücrede bulunan karakterlerinin psikolojik ve fizyolojik özelliklerini en sarih şekilde anlatma gayesindedir. Bunu başarıyla gerçekleştirmesinde de, hiç şüphesiz, tecrübeleri etkilidir:

"Uzun hücre yalnızlığının etkisinden olacak, Halim durumu pek kavrayamıyor, sorunun can alıcı önemi dikkatinden kaçıyor. Biraz şaşkın, kafası dağınık. Basireti bağlanmış gibi. İçerde, bir daktilo, titreyip duruyor. Yüksek, perdesiz pencerelerden bakınca, karşıdaki köhne yapının damında, hüzünlü hüzünlü düşünen, güvercinler" (s. 176).

Sırtlan Payı'nda, Sansaryan'dan uzaklaşıp dönemin farklı hapishanelerinden söz eder Attilâ İlhan. Yalnızca döneme atfedilmiş mekânlar olması nedeniyle kısa bir an bahsedilir bu hapishanelerden:

> *"– kimler yok ki, ayol, baksana! Sait İbrahim, Yakup Soyugenç, Asım Taga, İhsan Doruk, Sarafim Sağlamer, Süleyman Berkel, Mahmut Baler, Rıfat Bekirzade…*
> *Yüzünden kısa bir hüzün gölgesi geçti;*
> *-…babama gazeteyi göstermedik, dedi, Rıfat'tın yakında Balmumcu'ya nakledileceğini söylediler, onu da gizliyoruz. Davutpaşa yahut Balmumcu, ne fark eder: ikisi de hapishane değil mi?"* (s. 205).

Yaraya Tuz Basmak adlı romanda, Yüzbaşı Demir'in anılarından artakalan ve hayatının, ne yazık ki, hâlâ merkezinde olan, unutamadığı bir yaşantı olarak belirir hapishanenin görüntüsünü, havası. Yalnızca bir "şıngırtı"nın bile Yüzbaşı Demir'e hatırlattığı şeyler vardır, etkisinden hâlâ kurtulamadığı:

> *"Sinir bozucu o şıngırtıyla sıçrayarak uyanır, hücresinin nemli karanlığında bir zaman hiçbir şeyi yerli yerine koyamazdı: Tokyo'da Amerikan Askeri Hastanesi'nde mi yatıyor, Ankara'da Gülhane'de mi, yoksa Gümüşsuyu'nda mı? Şıngırtının, arkasında cam tozundan yaldızlı bir iz bırakarak sürmesi, fısıltıyla verilen bir emir, kabaralı postallardan dağılan ayak sesleri, çeşitli olasılıklarla bölünmüş zihnini derleyip toplar, Harbiye Kışlası'ndaki tutuklu yatağında odaklaştırırdı"* (s. 250-251).

O Karanlıkta Biz, ele alınan konular ve esas karakterler göz önüne alındığında, hapishane ve tutukluluk temasına dair pek çok örnek görebileceğimiz romanlardan biridir. Nitekim, mekân olarak hapishane teması da çeşitli şekillerde çıkar karşımıza. Sansaryan Hanı, yine başroldedir:

> *"İlk bakışta, herhangi bir resm'i binadan farksız bu bina, Doğan'ın 'eski tüfekçilerden' üzerine akıl almaz şeyler işittiği, Sansaryan Hanı. Tavanı camekân iç avluya, sapır sapır titreyerek, yüreği avuçlarında giriyor; oysa gördükleri, eline yüzüne bulaşan, yapış yapış bir zamk aydınlığında, 'eshab-ı mesâlih': kelepçeli elleriyle ters türs cıgara tüttüren, (Tophane'den mi, Kemeraltı'ndan mı?) değnek uzunu, çakı keskini, birtakım 'itler'; altın dişlerinde yıldız çakıntıları, gülüşü gelincik, sesi çatal çatal, oksijen sarışını Tarlabaşı yosmaları; merdivenlere oturmuş, siyah başörtülü, eprimiş mantolu kadınlar ki; Cibâli'den, Defterdar'dan, Karagümrük'ten kalkıp, besbelli 'hayırsız' evlâtları için buraya gelmişlerdir"* (s. 387).

Doğan Rumeli'nin hapishane yaşantısından sıklıkla söz edilir ayrıca. Hapishaneyi, hücreyi ve oradayken girilen ruh hâllerini Doğan Rumeli üzerinden anlatır Attilâ İlhan:

> *"Kapı arkasından kilitlenince, Doğan Rumeli, deliksiz karanlıkta, yapayalnız kaldı. Titremesi hâlâ geçmemişti. El yordamıyla, içine ancak bir divan somyasının sığabildiği, daracık bir hücrede olduğunu anladı. Ayakta zor durabiliyor. Yürümesi imkânsız. Oracığa, şiltenin üzerine oturacak, dirseklerini dizlerine dayayıp, başını avuçlarının içine alacaktır. O an için, saat beşte 'ressam' Eşfak'la Nisuvaz'da buluşacağını, Matmazel Raşel'in, gece, onu Paradiso Apt.'da bekleyeceğini unutmuş; onu iki şey boğuyor, biri kapatılmış olmak korkusu, öbürü sımsıkı her yanını sarmış, teninden handiyse içine sızıp onu zehirleyen, yoğun karanlık! Evdeki, gece gündüz aydınlıktan duvarları çatırdayan odasını hatırlamak, burnunun direğini sızlatıyor. Çaresizliğin basıncına dayanamayıp, yamyassı mı olacak? Yoksa ağlayacak mı?"* (s. 398).

Attilâ İlhan, örneklerde de görüldüğü üzere, mekân olarak hapishaneyi ele alırken kendi yaşantısına özdeş mekân ve olaylar da sıkıştırmıştır alt metinde. Sansaryan Hanı, on sekiz numaralı hücre, karanlık ve ıssız bir hücrede saat ve zaman mefhumunu kaybederek soğuk geceler geçirmek… Attilâ İlhan, romanlarında anlattığı bu dünyaya ve orada bulunan kişiye dair aktardığı ruh hâllerine çok da yabancı değildir. Bu nedenle, hem mekân olarak hapishaneyi hem de tutukluların psikolojik ve düşünsel yanlarını gerçekçi ve etkili bir şekilde aktarabilmiştir.

3.5. Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk kavramını yalnızca gerçek ve somut anlamlarıyla değil, aşkı da bu temaların içinde kabul ederek aktarır. Aşk, soyut manasıyla tam bir tutsaklık hâlidir. Aşkla karşılaşan birey, toplumun değer yargılarını reddederek, içinde bulunduğu anın keyfini çıkarmak üzerine kurar hayatını. Kimi zaman bir değişim ve dönüşüm yaşar, kimi zamansa bütün tabuları yıkarak içinde bulunduğu duygusal yoğunluğun hakkını vermek istercesine cesur bir kişiliğe bürünür. Attilâ İlhan'ın romanlarında karşımıza çıkan karakterler de, aşkı bu şekilde yaşamak için ellerinden geleni yaparlar. Evli de olsalar, yasak bir aşkın peşinde de olsalar, toplum tarafından kabul görmeyecek bir aşk hâli içinde de olsalar; bunu yaşamaktan vazgeçmeyecektir. Bu nedenle, karakterleri, büyük bir tutsaklık hâli

beklemektedir. Çoğu karakterde de bu gerçek anlamda bir hapishane yaşantısına dönüşür. Birlikte olduğu, âşık olduğu kişiden kaçamama, kurtulamama hâli; onsuz yaşamayacağını düşündüğü için onunla yaşama mahkûm olma hâli; aştan ziyade maddi ya da manevi çıkarlarını korumak adına reddedemeyecekleri bir ruh hâli olarak kabul ederler.

Sokaktaki Adam romanının başat karakterlerinden olan Kürkçü Leon Andrea, hem hayatını çevreleyen gerçek bir hapishane ve tutukluluk riski hem de bir aşk ilişkisi içinde olduğu Meryem'e karşı bir tutsaklık içindedir. Meryem, onun için işlerini yoluna koyma, içinde bulunduğu çevreyi koruma anlamı taşır, aşktan ziyade. Bu nedenle Leon Andrea, Meryem'den kurtulamayacağını, kurtulmaması gerektiğini düşünür:

> *"Eh şu Meryem orospusunun kahrını neden çekiyoruz, koca İstanbul'da başka kız mı kalmadı? Sorsan ya bir kere? Neden çekiyoruz; tanıdığı çoktur Meryem'in hem de ne tanıdıklar? Ne türlü dalavera ararsan onlarda: yalancı şahitlikten tut şantaja kadar her çeşidi. Eh, bu Şeref beyi de, Meryem tanıştırdı, şimdi iyi dikkat edin sözüme, tam Şeref beyle Maliye dalgasını da yoluna koyacağız, al bakalım başıma bir belâ çıkıyor: Nubar'ı yakalıyorlar, kodese tıkıyorlar, aman zaman diyecek oluyoruz, al bakalım, bu defa da bu Hasan hergelesi geliyor"* (s. 143).

Bıçağın Ucu'nda tamamen tutkuya dayalı ancak bu kez de toplumun değer yargılarıyla çatışan bir aşk çıkar karşımıza. Suat ve Ruhsâr'ın aşkıdır söz konusu edilen. Yasak, karanlık bir ilişki içinde olduklarının bilincindedirler; bu, topluma dair bir tutsaklık hâli içerir zaten özünde. Buna bir de, iki sevgilinin birbirlerine karşı tutsaklıkları, birbirleri olmadan yaşamdan tat almama hâlleri eklenir ki, aşkın tutsaklığına en güzel örneklerden biridir bu, "karanlık bir özgürlük"tür:

> *"Peki, onlar? Onlar, başka bir yaşamaya açılmışlardı artık. Suat, hızlarıyla sarhoş bıçkın kırlangıçların, bahçedeki vişnenin dalları arasından, ıslıklı oklar gibi geçişine dalmıştı. Ruhsâr'ın elleri avcunda, hiç kimsenin söylemediği, gizlerle dolu bir şarkı dinliyor; farkında olmaksızın, iradesini ve arzularını aşan, sevişmeler tasarlıyordu: dudak dudağa gelir gelmez, bütün sigortalar atıyor: karanlık bir özgürlük"* (s. 82).

Fena Halde Leman, bir tutsaklık hâli olarak aşk temasını en iyi yansıtan eserlerden biridir. Leman, Haco Hanım'la yasak bir aşkın koynundadır ve aşkları bu nedenle gölgelenmiştir. Fakat Leman, her şeye rağmen, kocasından sonra bulduğu bu

aşkı, kendine koyduğu yasaklara rağmen yaşamaktadır. Bir yasağın gölgesinde aşkı yaşamaksa, kişinin hem içsel dünyası hem de toplum tarafından mahkûm edilmesini, tutsaklığını ifade eder:

> *"Git git, kendi oyunuma düştüm, birbiriyle karşıt iki rolümün denetimini yitirip, onların tutsağı oldum: kocamla olduğu kadar, koyduğum yasaklara rağmen Haco Hanım'la da, kendimi kaç kere tehlikeli bölgelerde, birkaç anlama çekilebilecek durumlarda yakalıyorum. Bunu olağan mı karşılamalı? Çünkü yapmacıklar zamanla alışkanlığa dönüşüyor, gerçeklik kazanıyor. Bu yüzden, hangisiyle bir arada iken daha içten olduğumu kestirebilmek olanak dışı: ya her ikisiyle içtenim, bu beni heyecanlandırıyor; ya ikisiyle de değilim, buysa alçaltıyor"* (s. 137).

Öte yandan, İclal içinse bu tutsaklık, zorunlu bir ilişkide ortaya çıkan sorumluluklar, yükümlülükler bağlamında kendini gösterir. İclal, zaten yeterince içine kapalı, kendini dış dünyadan soyutlamaya çalışan bir karakterdir. Buna bir de kocasıyla dünyalarını ayırdığı, yalnızlığına mahkûm, yalnızlığına âşık bir İclal eklenince, tutsaklık hâli tüm çıplaklığıyla karşımızdadır:

> *"Unutur mu hiç? Bir saniye olsun, aklından çıkardığını sanmıyorum. Nasıl unutabilir, içi dışı benzer olasılıklarla dolu olduğundan, Muhlis Bey'e yatağını yasaklayan, kendini yalnız sevişmelere mahkûm eden İclâl değil mi?"* (s. 286).

Attilâ İlhan'ın aşkı ve cinselliği en uç boyutlara taşıyarak Türk edebiyatına yenilik kattığı romanı *Haco Hanım Vay*'da da yasak, gizli yaşanmaya tutsak bir aşk yer alır. Öte yandan, Haco Hanım zaten kendi içinde tutsak bir yaşam sürer. Müzeyyen Abla'sının tutsağıdır o; onun cinsel arzularını, isteklerini yerine getirmek, onu maddi manevi tatmin etmek adına mahkûm hayatı yaşar. Hem Feridun Hakkı ile olan aşkının tutsaklığı hem de Müzeyyen Abla'sının Haco Hanım'a olan aşkıyla, aşkın tutsaklık hâlinin en canlı örneğidir. Feridun Hakkı ise, boynunun borcunu ödemek adına evlendiği Mâide'yle mutsuz bir evliliğin tutsağı olmasının yanında, Haco Hanım'a olan vazgeçilmez ve çaresiz aşkın da bir tutsağıdır.

Feridun Hakkı, içinde tutsak bulunduğu evliliğini, Mâide'nin aşkını sıklıkla sorgular. Vicdan borcunu temizlemek adına yaptığı bu evlilikten, yine aynı sebepten dolayı kurtulamaz:

"Feridun Hakkı, bedevîlerle çıktığı 'gönüllü' keşif devriyelerinde, geceleyin, çölün soğuk karanlığı gizemli bir radyum ışıltısıyla parıldarken: Mâide'nin hareketlerine, neden hep sessizce boyun eğdiğini düşünmüştür. 'Fıtraten' uysal, çekişmeyi sevmez olduğundan mı, yoksa 'vicdan borcu' ağır bastığından mı? Onu büyütüp okutan, 'adam eden' Cevahiroğlu Hulusi bey'e, kemlik edemezdi ki! Sürekli susardı, içisıra köpürse de!" (s. 54).

Haco Hanım'ın Müzeyyen'in harem̂inde adeta bir tutsak yaşamı sürmesi, onun hem gerçek anlamda mahkûmiyetini hem de birinin ona olan aşkından kaynaklanan tutsaklığını anlatır cinstendir:

"Encâmımı hiç iyi görmüyorum, nasıl görebilirim, Harem'in hariciyle bilcümle irtibatım kat'edilmiştir; bir mahpustan farksızım, adeta bir esir; yalnızca açık havalarda, havuzlu bahçeye çıkıp, azbuçuk çiçeklerle oyalanıyorum…" (s. 408).

Ayrıca, hem Müzeyyen'in ona olan tutkusu hem de onu kaçırmamak, her zaman elinin altında bulundurmak isteği, Haco Hanım için gerçek bir tutsaklığın da göstergesidir. Müzeyyen'in aşkına tutsak edilmiştir o:

"Şefika abla'mı sayma, Harem'de, Müzeyyen abla'mın hoyrat alâkasına, doymak nedir bilmez şehvetine, mahkûm yaşıyorum" (s. 476).

Haco Hanım için bu tutsaklık her geçen gün daha da katlanır. Neredeyse gökyüzünü göremez, nefes alamaz bir hâle gelir. Bu her ne kadar gerçek anlamda bir tutsaklık da olsa, esasen bir aşkın tutsaklığı altındadır Haco Hanım ve bu tutsaklığın boyutları oldukça açık bir şekilde tarif edilir:

"Yarabbim neler yakıştırmıyor ki! Ne zilli fahişe olduğumu bıraktı, ne hilekârlığımı! Gözünün içine baka baka, türlü yalan kıvırıyormuşum! Erkekler aklımı çekmiş! Hele Doktor Feridun dediler mi, ölümü dahi göze alırmışım! Daha neler canım. Hazmedemediği, bahçede, burnumuzun dibinde bitivermiş olmanız. Bundan bihaber olduğuma, istediğim kadar yemin billâh edeyim, lâftan anlamıyor ki! Evhamının eseridir, beni ille mahkûm edecek, ne desem beyhude! Yâni çâresizim" (s. 515).

Tüm bu örnekler ışığında söyleyebiliriz ki; Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını romanlarına bir merkez olarak yerleştirmiş, farklı şekillerde sunmuştur okura. Bu kimi zaman kaçış gizlenme, kimi zaman bir gerilim unsuru,

kimi zaman tutuklanma, yakalanma ya da sorgu süreci, kimi zaman bir mekân, kimi zamansa aşk olarak çıkar karşımıza. Attilâ İlhan, hem hayatından izler yansıtır bu temaları ele alırken hem de içinde yaşadığı dönemlere ve topluma yakından mercek tutar. Hapishane ve tutukluluğu hemen her hâliyle aktarır; toplumdan yola çıkarak bireyi, bireyden yola çıkarak da toplumu ve dönemi yansıtırken, bireylerin hapishane ve tutukluluk hâlleri ya da gerilimlerini de hem fiziksel hem psikolojik hem toplumsal hem de siyasi boyutlarıyla irdeler, öne çıkarır.

4. ATTİLÂ İLHAN'IN ŞİİRLERİNDE HAPİSHANE VE TUTUKLULUK TEMASI

Kültür sanatla iç içe ve oldukça özgür bir ortamda yetiştirilen Attilâ İlhan, daha ilkokuldayken tanışır şiirle. Okumayı ve araştırmayı çok seven, sanatın hemen her dalına aynı ilgiyi duyan İlhan, bu anlamda hem yakın çevresini hem de okul yaşantısında karşılaştığı öğretmenlerini oldukça etkiler. Nitekim gayet başarılı bir öğrenci olarak yer etmiştir zihinlerde.

İlkokul döneminde okumaya ilgisiyle öğretmeninin dikkatini çeken Attilâ İlhan, öğretmeni Ayşe Hanım'ın yönlendirmesiyle Faruk Nafiz Çamlıbel, Necip Fazıl Kısakürek ve Mehmet Akif Ersoy şiirleriyle tanışır. Hayatının daha sonraki dönemlerinde şairliğine de yansıyacak olan bu etki, Attilâ İlhan için bir başlangıç sayılabilir. Babasının Divan şiirine ve annesinin okumaya düşkünlüğü nedeniyle okumaya ve şiire zaten oldukça ilgi duyan Attilâ İlhan, ilk şiirini ilkokul üçüncü sınıfta yazmıştır ve bu şairlerin etkisiyle de İzmir'e ithaf ettiği ikinci şiirini yazar.

Hem dünya edebiyatından hem de Türk edebiyatından pek çok tür ve eseri okuyan Attilâ İlhan'ın şiirlerinde, hemen hemen herkesten bir parça, bir etki görülebilir; oldukça özgün bir üslup ve dil tercihiyle elbette.

Nâzım Hikmet'e olan hayranlığı, onun hayatında bir dönüm noktasıdır. Lisede yaşadığı talihsiz olay bir yana, hayatına ve edebi anlayışına derin bir şekilde etki eden Nâzım Hikmet ve şiiri, Attilâ İlhan şiirinin ve sanatının en temel yapıtaşı olarak kabul edilebilir. Temel izlek ve üslup konusunda kendine model belirlediği Nâzım Hikmet, Attilâ İlhan şiirinin oluşumunda en önemli etkendir.

1941 yılında "Balıkçı Türküsü" şiirinin *Yeni Edebiyat* dergisinde yayımlanmasıyla şiir yaşantısı başlar Attilâ İlhan'ın. Daha sonra 24 Şubat 1942'de, "Cebbaroğlu Mehemmed" adlı şiiriyle CHP Şiir Yarışması'na katılır. Cahit Sıtkı Tarancı'nın birinci, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın üçüncü olduğu yarışmada ikincilik alır.

1948 yılında, *Duvar* adlı şiir kitabıyla yayın dünyasına girer. Kendi parasıyla, Işıl Matbaası'nda bastırır. Özellikle şiirlerinde kendine has bir tarzı benimser Attilâ İlhan; noktalama işaretlerini kullanmaz ve küçük harf kullanımını düstur edinir. Ancak bu ilk kitapta, diğer kitaplarının aksine noktalama işaretlerine ve büyük harflere de yer verir. Kendi tarzını ancak *Sisler Bulvarı*'nda bulacaktır. Ardından, hem yaşantısından hem de okuduğu ve benimsediği yazar ve şairlerden izdüşümler bulabileceğimiz pek çok Attilâ İlhan eserine de imzasını atacaktır.

Fakat yalnızca Nâzım Hikmet değildir İlhan'ı etkileyen, pek çok şair ve yazar vardır düşünce ve duygu dünyasına etki eden. Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Muhip Dıranas vb. isimler de önem taşır.

Ayrıca, babasından gelen divan şiiri zevkini de göz ardı edemez. Halk edebiyatının etkisi de kendini açıkça gösterir. Dadaloğlu, Dertli, Gevheri gibi saz şairlerinin etkisiyle birlikte, Nâzım Hikmet ve diğer yazarların, şairlerin de etkisiyle, tüm bu tarzları harmanlayarak kendine has bir üslup ortaya koyar.

İlk şiirlerinde toplumcu bir içerik olduğu görülür. 1940'lı yıllarda, gerek içinde bulunduğu sanat ortamı gerekse dönem şartları nedeniyle, aşk şiirleriyle öne çıkmak istemez.

Garip şairlerine karşıt bir tepki geliştirir. Onları "bobstil" olarak adlandıran İlhan, toplumsal gerçekçilik düşüncesini temele oturttuğu Mavi hareketinin öncüsü olur. Öte yandan, estetiği de göz ardı etmez. "(…) Attilâ İlhan; toplumsal düşüncelerin estetik bir plânda yoğrulmasını ve okuyucuya öyle sunulmasını savunmaktadır" (Çelik, 2006, 76).

Attilâ İlhan, 1940 kuşağı içerisinde, dönem koşullarının ve edebiyat dünyasının genel yargılarının da etkisiyle, toplumcu şairler arasında anılır. Toplumcu ögeleri ve temaları, estetik ve eleştirel bir süzgeçten vererek aktaran İlhan, bunları, hayatının geneline sirayet etmiş olan toplumsal gerçekçilik düşüncesiyle harmanlar. Hem halk hem divan edebiyatından faydalanır; Doğu ile Batı'nın bir sentezini ortaya koyar şiirlerinde. Yaşamından izdüşümler de taşıyan şiirleriyle, "ben"i ortaya çıkarma derdindedir. Bu anlamda, romanlarıyla eşdeğer eserler ortaya koyduğu söylenebilir. Topluma ve olaylarına duyarsız kalmazken, "ben"i, bireyi ön plana çıkarır. Toplumsal olanla bireysel olanı sentezlediği şiirlerinde, bireylerin psikolojik ve sosyal yönlerini güçlü bir gözlem yoluyla ortaya koyar.

Romanlarında yakın tarihin toplumsal değişimleri ve gelişimlerini ve bunların toplum ve birey üzerindeki etkilerini anlatırken ele aldığı hapishane ve tutukluluk teması, şiirlerinde de temel izleklerden biridir. Bu bölümde; bu bağlamda, Attilâ İlhan'ın şiirlerinde hapishane ve tutukluluk teması irdelenmiş, bu temalar Kaçış ve Gizlenme, Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane, Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu, Bir Mekân Olarak Hapishane ve Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk alt başlıkları altında incelenmiştir.

4.1. Kaçış ve Gizlenme

Attilâ İlhan, toplumun dönüm noktası sayılabilecek, toplumu ve bireyi yakından ilgilendiren ve derinden etkileyen olay ve süreçlerini şiirlerinde de ele almıştır. Hem bir ülke panoraması çizmiş, hem toplumu ve bireyi odak noktası olarak belirlemiş hem de yaşamından izler taşıyan dizeler yaratmıştır.

Hapishane ve tutukluluk teması bağlamında kaçış ve gizlenme izlerinin görüldüğü şiirleri sıklıkla; *Sisler Bulvarı, Ben Sana Mecburum, Belâ Çiçeği, Yasak Sevişmek, Böyle Bir Sevmek, Elde Var Hüzün, Ayrılık Sevdaya Dahil* ve *Kimi Sevsem, Sensin* kitaplarında yer almaktadır.

Sisler Bulvarı[14], Attilâ İlhan'ın 1954'te yayımlanmış kitabıdır. "baudelaire'den, rimbaud'ya, apollinaire'den, mallarmé'ye bir sürü ozan"dan etkilendiğini söyleyen şair (s. 146) Chp diktası etkisinde geliş(emey)en sanattan, toplumculuktan söz etmiş, şiirlerinde bunu baz almıştır.

Ele aldığı dönem ve konu bakımından, kaçış ve gizlenme temasına ulaşmak zor değildir. Özellikle "tatyos'un kahrı" şiirinde, kaçış ve gizlenme teması direkt karşımıza çıkar:

> *"son yolcunun adı attilâ ilhan'dı*
> *miyoptu kısa boylu bir adamdı*
> *dostu yoktu yalnızlığı vardı*
> *yazı makinasıyla binmişti*
> *bizimle konuşmaktan çekinmişti*
> *gözlerini görseniz korkardınız*
> *polis'ten kaçıyordu derdiniz*
> *bir cinayet işlemişti derdiniz*
> *halbuki kendinden kaçıyordu"* (s. 26).

"tatyos'un kahrı" şiirinin bu dizelerinde de görüldüğü üzere; kaçış –ya da gizlenme- tamamen toplumdan, hapishaneden ya da tutukluktan değil; kişinin kendinden kaçması olarak da kendini gösterebiliyor. Üstelik şiirde, kaçan kişinin adının "attilâ ilhan" olması da incelemeye değer. Attilâ İlhan'ın kendi hayatından bir izdüşümüne de rastlıyoruz burada. Tutukluluklar, izlenmeler, kısa da olsa bir hapishane süreci geçiren Attilâ İlhan kendini anlatmış, bu konuda hem kendini hem

[14] Attilâ İlhan, *Sisler Bulvarı*, 25. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

de kaçış ve gizlenme temasını açıkça ortaya koymuştur. *Sisler Bulvarı*'nın "meraklısı için notlar" bölümünde de tatyos'un bu korkulu hâllerini şöyle anlatır Attilâ İlhan:

> *"tatyos, gözümde, 'feleğin sillesini yemiş' bir adamdı, hem türkiye'de, hem fransa'da ezilmişti. yol boyunca, kış güvertesinde uzun uzun çene çaldığımızı hatırlarım. dehşetli korkuyordu. onu yüreklendirmeye çalışmıştım. neticede, galata rıhtımında, ikimizi de polisler aldı götürdü"* (s. 152).

Kaçış ve gizlenme teması, daha sonra, *Ben Sana Mecburum*[15]'da yer alan "büyük yolların haydudu" şiirinde karşımıza çıkar. Attilâ İlhan, Paris yaşantısında büyük bir yer edinen ve kendisinin de duygu ve düşünce dünyasına etki eden oldukça önemli bir isme yer veriyor. Attilâ'nın da *"o çalkantılı yılların esinlediği bir şiir, kendimi şehirden şehre attığım, belâdan belâya bulaştığım"* (İlhan, 2015, 141, 39. bs) diye anlattığı "büyük yolların haydudu", dönemin çalkantılı ve zorlu zamanlarının somutlaştırılmış hâli olarak karşımıza çıkar ve Margot aracılığıyla kaçış ve gizlenme temasına örnek teşkil eder. Polis tarafından aranan birinin, bilinen, daha önce verilen adreste bulunmama, buradan kaçmış ve gizlenmiş olma hâlini yansıtır dizelerine:

> *"nasıl yapıyor bilmiyorum bir türlü aklım almıyor*
> *beyoğlu'ndan st-placide'e çıkıyor basmâne'den passy'ye*
> *izmir'de 15945'den soruyorsunuz gitti diyorlar*
> *istanbul'da siyasî polis bile adresini bulamamış"* (s. 20).

Yine aynı kitapta yer alan "dördüncü krallığım" şiiri de, kaçış ve gizlenmenin ele alındığı bir şiirdir. Aynı zamanda gerilimli bir aşk hikâyesidir de anlatılan. Attilâ İlhan, yine hayatının dönüm noktası olan şehir, Paris'i de anlatmıştır bu şiirinde ve oradaki yaşantıyı bir kaçma hâli içerisinde ele alır. Ayrıca, kaçak yaşamanın alt metnini oluşturan gizlenme de kendini gösterir:

> *"incecik dişlerimin arasında tuttuğum*
> *sanki cam beş gecelik uykusuzluğum*
> *peki koridorda niye ışık yakmıyorlar*
> *bir türlü krallığımdan çıkamıyorum*
> *beni polisler götürmüştü sırasında*

[15] Attilâ İlhan, *Ben Sana Mecburum*, 39. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

birkaç ay paris'te kaçak yaşadım" (s. 94)

Bu şiirlerinden sonra, Attilâ İlhan, kaçış ve gizlenmeyi *Belâ Çiçeği*[16] kitabında da tema olarak kullanır. Özellikle de "nada nada y nada" şiirinde oldukça sarih ve etkin bir şekilde verecektir kaçış ve gizlenmeyi. Verilen adreste bulunmama hâli, gizlenmenin izdüşümü olarak anlatılır. Daha soyut, kavramsal biz izlek olarak ele alsa da, bu kaçış ve gizlenme teması kendini belli eder:

"saat hiçe doğru İspanyolca bir çakal
etlerimi ısıran nada nada y nada
kusarsam siyah bir su çıkarıyorum
silahsızım seviştiğimizi de unutma
kaçarsam bıraktığın şarkıya kaçıyorum
verdiğim adreste yoğum nada nada y nada" (s. 15).

Yasak Sevişmek[17] kitabıyla, kaçış ve gizlenmenin hayatı ne yönde etkilediği; yaşamın, tutkunun, aşkın nasıl değiştiği; bir yerden bir yere gitmenin bile ne menem bir şey olduğunu anlatma amacında Attilâ İlhan. Kişinin, kaçış ve gizlenme gerekliliği nedeniyle, hayatını bir nevi sürüncemede yaşadığı, yapmak istediklerini yapamadığı ve hayatını, hatta aşkı bile, temkinli yaşama zorunluluğu söz konusudur.

Kaçış ve gizlenmeye bağlı olarak saklanmanın, yasak ve meskûn bir hayat sürmenin izleri görülür. Özellikle de kitaba da adını veren "yasak sevişmek" şiiri, bu konuda pek çok izlek için örnek oluşturur niteliktedir: gizlilik, saklanma hâli, korku, tedirginlik, temkinli olma hâli, gerilim, kaçma ve gizlenme adına isim, kimlik ya da adres değiştirme… Tek bir şiirde bile kaçış ve gizlenme hâli tüm ayrıntılarıyla anlatılır desek yanlış olmaz:

"öteki kapımdan gel bunu açamazsın
eski gözlerinle gel öldürmek vakti gel
hem tetik bulun ardında biri olmasın
hanidir ben bu evde saklanıyorum
adımı değiştirdim başka bir adla yaşıyorum

[16] Attilâ İlhan, *Belâ Çiçeği,* 7. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.
[17] Attilâ İlhan, *Yasak Sevişmek,* 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1994, Ankara. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

gece gündüz siyah gözlük kullanıyorum" (s. 54).

Bu dizelerde de görüldüğü üzere, Attilâ İlhan özellikle korku ve tedirginliğe; kaçma, gizlenme ve saklanmaya dikkat çeker. Hayata ve kişilere karşı da güvensizdir; zira, aksi takdirde, yakalanma ve hapse atılma korkusu sarmıştır kişinin etrafını. Yalnız kendisi değil, onun hayatında yer alan insanların da bir şekilde kaçma, gizlenme, tetikte bulunma durumu mercek altına alınır.

Elde Var Hüzün[18]'de ise, yine hapishane ve tutukluluk temasının temel ögeleri çıkar karşımıza: sansar, ihbar, kuşku, örgüt, suç… Bu kavramlarla beraber, kişilerin tetikte bulunma hâline ek olarak yine saklanma ve kişilerin birbirinden kuşkulanması, hayata ve kişilere karşı güven kaybetme ve kaçış içerisinde olma durumu aktarılır. Buna en güzel örnek ise, "tut ki gecedir" dizeleridir:

"tut ki gecedir
ihbarlar birer sansar
bir telefondan bir telefona atlar
yeraltı örgütleri tetik üstünde
adres değiştirmiş silah kaçakçıları
fahişeler birbirinden kuşkulanıyor" (s. 11).

Ayrılık Sevdaya Dahil[19] kitabında, hapishane ve tutukluluk bağlamında kaçış ve gizlenme temasının en güzel işlendiği şiir ise "'muhbir'"dir. Daha şiirin adında yaptığı oyunla bile, bir kaçışın ve gizlenmenin ortaya çıkarılma, ele verilmesi ihtimalini barındırır Attilâ İlhan bu başlıkta. Ve yine bir kaçış, bir adreste bulunmama hâli söz konusudur:

"aynalarda bırakıp kullanılmış yüzünü
kimliğini değiştirdi kaşla göz arasında
telefonları kesik hiç kimse cevap alamıyor
apartmanı boşalmış yazıhanesinde yok" (İlhan, 2014, 23, 20. bs).

[18] Attilâ İlhan, *Elde Var Hüzün,* 19. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.
[19] Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil,* 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Kimi Sevsem, Sensin[20] kitabındaki "çiftin çifte yalnızlığı" şiiri de kaçış ve gizlenme teminin en güzel örneklerinden biridir. Kaçma, saklanma, gizlenme, polislerden uzak bir adres belirleme, hatta bir kaybolma hâli, farklı kimliklere bürünme gibi şeylerle desteklemiştir Attilâ İlhan kaçış ve gizlenme temasını:

"soğuk ağaçlar yaprakları buz tozu
fahişeler kırmızı ağzı burnu duman
hiç kimse bilmiyor kaybolduğumuzu
ne polis ne basın ne bir haber bir radyodan
tarlabaşı'ndaki yamuk bir oteldeyiz

asansörde küf kokusu koridor kimsesiz
kimliğimiz yakışmıyor başkasını denedik
ben bolu tabancayım o dalgalı bir deniz
camlar sabah oluyor bütün gece seviştik
hâlâ duman tütüyor kalçalarından" (s. 52).

Attilâ İlhan, kaçış ve gizlenme temasını ele aldığı şiirlerinde pek çok noktayı odak noktası almıştır: Kaçma, saklanma, gizlenme, adres ya da kimlik değiştirme, hayata ve insanlara karşı güvensizlik, tedbirli ve tetikte bulunma hâli… Tüm bunlar, hem hapishane ve tutukluluk korkusu ve gerilimi nedeniyle bir gereklilik olarak görülen kaçış ve gizlenme temasını en iyi şekilde verir hem de kişinin, içinde bulunduğu durumdan nasıl kaçtığı, bunun onun hayatını nasıl etkilediği, ne gibi noktalara dikkat etmesi gerektiğini ve akabinde ruhsal yaşantısında bıraktığı izleri – korku ve gerilim-. Bu konuda pek çok örnek barındıran şiirleri, kaçış ve gizlenme temasını en iyi yansıtan dizelerdir.

4.2. Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını ele alırken, kişinin içinde bulunduğu dönem ve topluma ek olarak, ruhsal dünyaya ve yaşananların, olayların, ihtimallerin kişinin psikolojisi üzerindeki etkilerini de es geçmez. Hatta öyle ki, bu durumu öyle yansıtır ki, oldukça gerçekçi ve açık bir şekilde sunmak ister yaşananları ya da kişileri. Bu konuda, hapishane ve tutukluluk ihtimali barındıran ya da daha önce

[20] Attilâ İlhan, *Kimi Sevsem, Sensin…,* 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, 2001, Ankara. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

bunu tecrübe edip tekerrürden kaçan kişiler, bu gerilimi en iyi yaşayan ve yansıtanlar olarak karşımıza çıkar. Bir başka örnek olarak da, hapishane, tutukluluk, sorgu ya da hücre süreci içerisinde yer alan kişilerin yaşadığı gerilimi de söz konusu eder. Attilâ İlhan, bu bağlamda, hapishaneyi bir gerilim unsuru olarak da ele almıştır.

Bir gerilim unsuru olarak ele alınan hapishanenin ilk örneklerinden biri *Duvar*[21] kitabında yer alan "marianne" şiiridir. Bu şiirde söz konusu edilen gerilim, hücre içerisinde yer alan bir insanın gerilimidir. Sessizliğin, karanlığın, yalnızlığın dayattığı bir gerilim:

"zincir şıkırtıları zindan ve ölüm
sonra sonra sükûn sükûn havalar dolusu
kahrolası bir sağırlık delirtici bir sükût" (s. 136).

Attilâ İlhan'ın romanlarında yarattığı karakterlere ve onların gerilimlerine baktığımızda da buna benzer yaşantılar ve anlatımlar çıkar karşımıza. Hücrenin öldürücü karanlığı, zaman ve mekân mefhumunu kaybetme, hücreden bir türlü kurtulamayacağına inanç; bireylerin içsel gerilimlerini anlatmak adına kullanılan ögelerdir.

Sisler Bulvarı'nda yer alan "başka adam" şiirinde de hapishane bir gerilim unsuru olarak anlatılır. Bu kez, farklı olarak; yakalanma, götürülme ve içeri alınma korkularının yansıması olarak kabul edilir. "götürülmek" fiili, başlı başına bir gerilim içermektedir, tedirginlik söz konusudur:

"yerinden kaldırmasalar
tedirgin etmeseler
armonikle ezbere polkalar çalan
alsace'lı kör kadını
türkülerin başlayıp bittiği yerdeki kız
raspail bulvarı'ndan
yine gelip yine geçsen her akşam
yalnız
tedirgin etmeseler
armonik çalan bir kadını

[21] Attilâ İlhan, *Duvar,* 21. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

ışıklar yola çıkınca herhangi bir akşam
beni alıp duvarın arkasına götürmeseler
seni alıp götürmeseler" (s. 11).

Aynı kitapta yer alan "tatyos'un kahrı" da bir gerilim unsuru olarak hapishanenin verildiği en güzel örneklerden biridir. Yorgunluk, telaş, gerginlik, kaçış, içsel buhran, neredeyse yaşlanmak ve huysuz bir kişiliğe bürümnmek… Bu duyguların ve değişimlerin hepsi, hapse götürülme, tutuklanma gerilimini yansıtır:

"'dövülmüş süt gibi yorgunum
geceleyin kapımı çalsalar
öyle telâş telâş uyanıyorum
iflâhımı kesti fransızlar
taşların üstünde yattım
karımla konuşturmadılar
üç günde bütün ihtiyarladım
üç gün dua ettim küfrettim
beni süreceklerdi biliyordum'" (s. 27).

Ben Sana Mecburum kitabında yer alan şiirlere baktığımızda da, kaçış ve gizlenme temasını barındıran pek çok dizeyle karşılaşırız. Özellikle "24-61" şiirinde, Attilâ İlhan bu temayı en açık şekilde örnekler. Kaçış ve gizlenme içerisinde olan kişi, bir yere çağrılmış olmanın korku ve gerilimini yaşar. Arkadaşı olduğunu düşündüğümüz Ahmed'e aktarır bu korku ve gerilimi. Başına ne geleceğini, neden çağrıldığını, dönememe korkusunu; bu nedenle de, Ahmed'e ne yapması gerektiğini, yapılacaklar listesini, haber vermesi gereken yerleri iletir. Geri dönememe durumunda her şey yine de rayında olmalıdır, sanki hiç gitmemiş ya da dönebilmiş gibi, çeşitli maddeler iletir Ahmed'e. Bu gerilim, hapishane ve tutukluluk korkusu yaşayan kişi için zirve noktasındadır adeta:

"ahmed beni fevzipaşa bulvarı'na çağırdılar
on ikinci ağacın altında bekleyeceğim
ahmed beni neden çağırdılar bilmiyorum
izmir'in yabancısıyım ahmed korkuyorum
sabaha dönmezsem telefon edersin
emniyet nöbetçi müdürlüğü'ne: 24-61

ahmed şu para sende dursun ne olur ne olmaz
rıhtımda istanbul oteli var bilirsin
kapıcı ibrahim'den çilli ferihan'ı sorarsın
benim için bir yalan uydur telgraf geldi de
acele gitti de nasıl bilirsen öyle yap
ahmed benim senden başka arkadaşım yoktur
yarından sonra mektup gelecek yırt at
unutma ferihan'a giderken karanfil götür
tarafımdan söyle turgut köpeğine yüz vermesin

ahmed beni fevzipaşa bulvarı'na çağırdılar
ahmed beni neden çağırdılar bilmiyorum
birazdan kalkıp gideceğim namus belâsı
ben izmir'in yabancısıyım kimseyi tanımam
ahmed benim senden başka arkadaşım yoktur
sabaha dönmezsem telefon edersin
emniyet nöbetçi müdürlüğü'ne: 24-61" (s. 39).

Bu şiir, bir gerilim unsuru olarak hapishane teması için, başlı başına bir örnektir. Kişinin içinde bulunduğu durum ve koşullar ile bunların kişide yarattığı psikolojik etkiler açıkça verilmiştir. Böylece, gerilim de tırmandırılmıştır. Bu nedenle, oldukça başarılı bir şiirdir.

"gece buluşması" şiiri de "24-61"e benzer bir ruh hâli içerisinde verilir. Hapishane ve tutukluluk korkusu yaşayan, buluşma yerine ulaşamama –çünkü bu arada başına gelebilecekleri tahmin etmekte ve bundan korkmaktadır- gibi bir durumla karşılaşma olasılığından bahseder. Karşısındaki kişiye, gelemediği durumda çok beklememesi gerektiğini anlatır. İçinde bulunduğu psikolojik koşullardan dem vurur; korkusunu, gerilimini, izlendiği endişesini paylaşır onunla:

"sen istinye'de bekle ben buradayım
içimde köpek gibi havlayan yalnızlığım
belki gelmem gelemem beş dakika bekle git
çünkü ben buradayım karanlıktayım

çünkü elimi kestim beni kan tutuyor
şarabım bütün ekşi suyum soğuk

yanımda olmadın mı seni seviyorum
belki gelmem gelemem beş dakika bekle git

yüzünü ıslatmadan ağlayabilir misin
yarı geceden sonra telefon ettin mi hiç
karanlık adamlar hüviyetin sordu mu
ben senin olmadığını arıyorum
belki gelmem gelemem beş dakika bekle git

yabancı gibisin miyop gözlerin kısık
bana ait ne varsa seni korkutuyor
sana ait ne varsa hiçbiri tamam değil
belki ölmek hakkımı kullanıyorum
belki gelmem gelemem beş dakika bekle git" (s. 89).

Aynı hislerle, "ortadoğu'dan gece telgrafları" şiirinde de karşılaşırız. Ebû Şükr'ün içinde bulunduğu durum anlatılarak yansıtılmıştır burada da. Telefonlara ve kapıya yanıt vermeme, izlenme ve içeri atılma korkusudur başat izlekler:

"ebû şükr'ün saat bir buçuğu
her zaman sonbahar
tek tek bütün kapıların ardında
şüpheli yabancılar
telefon çaldı mı cevap verse de kimse konuşmuyor" (s. 120).

Belâ Çiçeği'ne baktığımızda, "-4. sirkeci garpalas 32" şiirinde görürüz kaçış ve gizlenmeyi. Kişinin içinde bulunduğu ruhsal durum anlatılmıştır yine. Bu kez, diğer şiirlerden farklı olarak, hiçbir şeyi yoluna koyamama, suçlu olduğunu bir türlü anlatamamanın verdiği çaresizlik ve kaçış verilir:

"hangi kız yüzüme baksa mutlaka parasızım
yıldız falımda mutlaka yolculuk görünüyor
benim için bir şey yapın suçlu değilim ki
kimin kapısını çalsam elini tutacak olsam
kendiliğinden atıyor bütün sigortalar
şehrin bütün ışıkları bir anda sönüyor
ben de sönüyorum sirkeci garpalas 32
birisi neuilly'den iki uçak mektubum var" (s. 65).

Tutuklunun Günlüğü[22], Attilâ İlhan'ın hapishane ve tutukluluk teması üzerine kaleme aldığı bir eserdir. Bir tutuklunun günlüğü formunda yazdığı eser; hapishane ve tutukluluk süreci, mahkûmiyet günleri, tutuklanma ihtimalleri, takip edilme ya da endişesi, korku, gerilim, hücre yaşantısı üzerinde durur. Bu nedenle, kaçış ve gizlenme anlamında da pek çok örnek içerir.

"tutuklunun günlüğü" şiirinin "/sabaha karşı/" bölümünde verilir bu gerilim. Hücrede bulunan bir mahkûmun gerilimidir bu kez anlatılan. O kadar sessiz –fakat gürültülü, koyu bir sessizlik- ve insansızdır ki hücre, çıldırma eşiğine getirir insanı adeta:

"zaman dokunursun soğuyan bir çirkin ölü
çatlamış bir at mı karanlık nemli yapışkan tüylü
sessizliğin dehlizleri insansız ve gürültülü
uzaktan sarmasa neclâ'nın sarmaşık gülü
işten değil ısırmak çıldırıp prangaları" (s. 98).

"/çarşamba/" bölümünde de yine aynı şekilde, hücrede korku ve gerilimin iç içe yaşandığı, hissedildiği zamanlardan bahsedilir. Kimi zaman eylemin kendisinden daha korkunçtur onun gerçekleşebilmesi ihtimali. Attilâ İlhan burada, gerçekleşmemiş ama gerçekleşmesi olası bir şeyin bile hücre yaşantısında ne kadar zor geldiğini, tüm bunların ruhsal ve içsel dünyayı nasıl şekillendirdiğini örneklendirmiştir aynı zamanda. Bu, katlanılmaz bir gerilimdir:

"dalından ham koparılmış bir meyvanın uğultusu
beyninde tutuklunun
gecenin bir vaktine kaldı mı sorgusu
birden yabancılaşır ray değiştirir uykusu
burnunda anlaşılmaz bir ıslak koyun kokusu
dövülmek kanlıdır
dövülmekten de kanlı dövülmek korkusu

izmir'de fuar akşamlarından neon yılanları
sımsıkı sarılır boynuna kaypak asitli sarı

[22] Attilâ İlhan, *Tutuklunun Günlüğü,* 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

sersem sepelek bir zil dolaşır koridorları
kızgın demirlere bastıkça yanar tabanları
ağzı kurur
umulmaz bir cennet olur her yudum su

dövülmek kanlıdır
dövülmekten de kanlı dövülmek korkusu" (s. 99).

Özellikle *"dövülmek kanlıdır/dövülmekten de kanlı dövülmek korkusu"* dizeleriyle Attilâ İlhan, bir gerilim unsuru olarak hapishane temasının en keskin örneğini sunmuştur.

Bir başka gerilimli şiir ise, "tutanak 1"dir. Attilâ İlhan, bu şiirde, hücredeki korkunun ve gerilimin somut izlerini vermiş, sorguya çekilmenin yarattığı hissi anlatmış, nereden geldiği belli olmayan fakat öte yandan korkunun dibinde bulunan mahkûmların seslerini duyurmak istemiştir:

"anlaşılmaz nereden geldiği korkunun
darağaçları kelepçeler yıldırımlarla uyanmak
tetik düşerken duyulan tık sesi
alarm gecesi yangın zilleriyle donan telefon

fakat asıl korkacağından korkması insan
bunu en iyi sorguya çekilenler bilir
kendilerini cam çerçeve pencerelerden atanlar
damarlarını açanlar bulanık hücrelerde" (s. 106).

"tutanak 1" şiiri, başlı başına bir gerilim sebebidir, görüldüğü üzere. Darağaçları, kelepçeler, tetik sesleri, alarmlar, yangınlar, korku, sorgu, intihar, hücre soğukluğu ve sessizliği… Tüm ögeler, bir gerilim unsuru olarak ele alınan hapishanenin anlatımıdır.

Aynı şekilde, "tutanak 1"in devamı niteliğinde kabul edebileceğimiz "tutanak 4" de, mahkûmun duygu dünyasına eğilmiştir. Hepsinin bir diğeriyle ortaklığı söz konusu edilmiştir ve tüm bu korkuların ve gerilimlerin, hücre yaşantısını tecrübe etmiş herkesin en olağan hâlleri olarak aktarılması söz konusudur:

"nedir o tutukluları birbirine benzetir

içlerine kilitlenmek mi kapatılmış olmak mı
aynı böcekli sakallar iğne ucu gözler
aynı saatlı bomba hepsinin göğüs kafesinde" (s. 109).

Daha sonra *Böyle Bir Sevmek*[23] gelecektir ve Attilâ İlhan bu kitapta yer alan şiirlerinde de hapishane ve tutukluluk temasından uzaklaşmayacaktır. Zira, Attilâ İlhan'ın kısa süreli de olsa bu tutukluluk sürecini ve hapishaneyi yaşamış olması, onun hayatını temelinden sarsmış ve hayatına dönüm noktası olmuş bir meseledir. Bu nedenle Attilâ İlhan, bu izlekleri anlatmaya devam edecektir.

Böyle Bir Sevmek'te de, "sakın ha" şiiriyle gitgide daha da başarılı örnekler sunar. *"sabiha bu adamlar beni alıp götürecek"* çağrısıyla başlar şiir ve hapse atılma, sorgulardan kurtulamama; daha önceki şiirlerde de karşımıza çıkan, hazırlıksız yakalanma durumu nedeniyle çeşitli işler ve mesajlar bırakma; öte yandan da *"bakarsın çabuk biter akşama evdeyim"* diyebilecek kadar ümitvâr olmaya çalışan insanlardır söz konusu edilen:

"sabiha bu adamlar beni alıp götürecek
sakın ha ağlamanı istemiyorum
soracakları varmış yıllardır sorarlar
anlaşılan bu sorgu daha yıllarca sürecek
ilk götürülüşümü bak hatırlıyorum
sendikaya yazıldığım günlerdi sanıyorum
(...)
çocuğa bir şey söyleme sabiha belli olmaz
sakın ha ağlamanı istemiyorum
bakarsın çabuk biter akşama evdeyim
uzayacak olursa git hüseyin'i bul
eli kızıl kanda olsa bizi bırakmaz
çantamı hazırlarsın pijamam terliklerim
izin verirlerse seni de beklerim
hani bir gülümsemen vardır sanki istanbul
gözlerin gözlerimi bulur bulmaz
içimde bütün şehir atlıkarınca gibi
döner ha döner ılık renk ve pul
(...)

[23] Attilâ İlhan, *Böyle Bir Sevmek*, 21. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda sayfa numarası verilecektir.

bu adamlar sabiha beni alıp götürecek
günlerden cuma sabah saat dokuz" (s. 14-15-16).

"ilk kelepçe" şiirinde de, korku ve gerilimin tırmandığı ancak belli edilmek istenmediği, belli edildiği takdirde daha büyük korkularlar karşılaşma ihtimaline engel olmak istendiği görülür:

"hepsi bana bakıyorlar kötü kötü bakıyorlar
yüreğimde bir ezinlik ağzımda ekşi bir su
içimdeki korkuyu göstermeden silmeliyim" (s. 17).

Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı*[24] kitabında da, korkunun ve gerilimin farklı örneklerini verir. Takip edilme korkusu, temkinli yaşamak, özgürlüğün ve yaşantısının istendiği gibi yaşanılmaması, korkunun ve gerilimin hâkim olduğu ortamlar ve ruh hâli içerisinde bulunmak gibi duygusal eğilimlerden bahseder.

"serüvenin sonu" şiirinde örneğin; polis tarafından takip edilme düşüncesi, karanlıklarda kalmak gibi durumlar ele alınıyor. Bir telefon sesinden bile irkilme, sadece telefon çalmasıyla bile korku veren farklı düşünceler üşüşmesi durumu söz konusudur:

"birileri mi var
o mu çok sarhoş
siyasi polis olmasın
yoksa serüven bitti mi
anlaşılmaz telefonlar çalıyor
karanlık anlamları
anlamları" (s. 23).

"ölmek zamanı"nda yine, polislerin devriye gezdiği anlarda bile kendileri için geldiklerini düşünme, takip edildiğini sanma, karanlığın verdiği korku dolu düş/ünceler anlatılır:

"ansızın beni de vururlar mı korkusu
izlendiğini sanmak her gece adım adım

[24] Attilâ İlhan, *Korkunun Krallığı,* 11. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

şehrin karanlığında devriyeler geziyor
telsizde cızırtılar/cinayet alarmı" (s. 31).

"on sekiz" şiirinde, 40'lı yılların izdüşümlerini görürüz. Attilâ İlhan'ın hayatının dönüm noktası olarak bildiğimiz Sansaryan Hanı da bu şiirdeki yerini alır. Kaldığı hücre numarasının on sekiz olması nedeniyle, ona bir göndermede bulunur bu şiiriyle Attilâ İlhan. Hapishaneyi bir gerilim unsuru olarak ele alır burada da. Yerinden kıpırdayamayan, yılgın, korkmuş, umutsuz, neredeyse ihtiyarlayan bir kişiden bahsedilir örneğin:

"iki gecedir yerinden kıpırdamadı
çenesi kilitli dudakları şiş
karanlıkta gizlice sakal büyütüyor
(...)
korkudan ihtiyarlayabilir mi
yirmi yaşında insan" (s. 36-37).

Kitaba adını veren "korkunun krallığı" şiirinde ise, geceleri kapısında ıslık duyan, arandığını sezen, peşinde birilerinin varlığını duyumsayan, sessiz telefonlar aldığından bahseden, televizyonu kapasa bile görüntüler gören, kendisini yakaladıklarında öldürüleceğini düşünen histerik, çaresiz bir kişiyle karşı karşıya kalırız. Bu korku ve gerilim, kişinin, yaşantısını derinden etkileyip, verimsiz bir ömür sürmeye başlamıştır. Öyle ki, işinin bitik olduğunu haykırır:

"korkuyorum
korktuğumun bilincindeyim
birileri
şalteri indirdi indirecek
işim bitik" (s. 42).

"kim o?" şiirinde yine, zilinin çalınmasından bile korkan –ki gerçekten çalıp çalmadığı belirsizdir-, polisin gelme ihtimalini düşünen; daha sonra ise, gelenin kendi gençliğini olduğunu, polisten kurtulduğunu kuran biri vardır:

"kapının ziliyle sıçradım
gecenin saat üçü

açtım baktım
kimseler yok

zili duyduğum kesin
birisi çalmış olmalı
gelen yoksa ben miyim
kırk yıl daha genç
polisten bırakmışlar" (s. 104).

Attilâ İlhan'ın, duygusal yönü ağırlıklı kitaplarında bile, hapishane ve tutukluluk temasını işlemekten vazgeçemediği göze çarpar. *Kimi Sevsem, Sensin* kitabında da bu temanın dikkat çektiği şiirler bulunmaktadır. "her sabah, yanılmak!.." şiirinde, tutuklanma korkusu nedeniyle bir gerilim yaşayan, nitekim daha önce bunu tecrübe etmiş bir şahsın korku ve gerilimine tanık oluruz. Üstelik, bu duyguların onları hiç terk etmeyeceğini düşünürler:

"elbet en kötüsü sokaklarda tutuklanmak
hani bir kere iki yanınızda iki sivil polis
beyoğlu'ndan çekilip nasıl koparılmıştınız
nabız gibi vuran o kötü ve karanlık his
yakanızı hâlâ bırakmadı asla bırakmayacak" (s. 36).

"bana bir şimşek çak…" şiirinde de, ortalığın karanlık olması nedeniyle korkan ve kendisine bir şimşek çakılıp aydınlığa kavuşturulmasını isteyen, kalabalıktan ve karanlıktan korkan, bir tuzakla karşılaşacağını düşünen birinin gerilimi yer alır:

"bana bir şimşek çak
kötü bir tuzaktayım
bilmem ne yapsak
aklımda fikrimde onlar
yaşlı ve genç
erkek ve kadın
korkularıma tutsak" (s. 95).

Attilâ İlhan, şiirlerini kaleme alırken, hayatını etkisi altına alan hapishane ve tutukluluk temasından faydalanmış, onu pek çok yanıyla değerlendirmiştir. Bir

gerilim unsuru olarak hapishaneyi ele aldığı eserlerinde de, temaya geni bir perspektiften yaklaşmış, onu oldukça derinlikli işlemiştir. Korku, endişe, karanlık, ıssızlık, sessizlik, yalnızlık, soğuk, takip edilme zannı, hapishane ya da hücre yaşantısı çıkmazı, tuzaklardan, hücrelerden, izlenmelerden kurtulamayacağına inanç… Bunların hemen hemen hepsine değinmiş, hapishaneyi her ayrıntısıyla bir gerilim olarak kabul ederek, bunu şiirlerine yansıtmıştır.

4.3. Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını işlerken; tutuklanma, yakalanma ve sorgu süreçlerini de derinlikli bir şekilde ele alır. Kişilerin tutuklanma anı ya da tutukluluk hâlleri, yakalanma ya da sorgu süreçleri sıklıkla anlatılır. Bu süreçlerden birine dâhil olmuş ya da olacak kişiler, okura canlı bir şekilde sunulur. Şiirlerinde de tutuklanma-yakalanma-sorgu anları ve süreçlerini dizelerine yansıtmıştır.

İlk olarak; *Duvar* kitabında yer alan "ümmühan" şiirinden söz etmek gerek. Ümmühan, bir Anadolu kadını imgelemi olarak çıkar karşımıza. Erkeğinin alınıp götürülmesinden, otuz sekiz ay boyunca hapis yaşantısı sürdüğünden bahsedilir:

"erkeği toprak derdine dövüşüp
cerh ile otuz sekiz aya mahkûm olan
dal boylu dalyan vücutlu çilekeş ümmühan'ın" (s. 28).

Daha sonra, kitaba adını veren "duvar" şiirine eleştirel bir gözle baktığımızda, Attilâ İlhan'ın bir duvarı konuşturduğunu, dünyada yaşanan bütün savaşlara, zulümlere, mahkûmiyetlere bir eleştiri getirdiğini görüyoruz. Kitabın son bölümünde yer alan "meraklısı için notlar"da, *"elbette bu şiirlerin dokumasında, gözaltına alınmak, tutuklanmak, siyasi bir suçtan götürülmek gibi çarpıcı şeyleri bizim de yaşamış olmamızın etkisi var,"* (s. 184) diyerek anlatır. Duvarlar, birinin tutuklandığı andan bahseder bu şiirde:

"çığlıklarını değil kırbaç sesini duyduk
biz duvarız neyleyelim gözlerimiz ağlamayı bilmez
onu bir gece sabaha karşı büsbütün götürdüler
kendi gitti ismi kaldı yadigâr başımızda

o zaman mayıstı yağmurlar başımızda" (s. 89).

Sisler Bulvarı'nda yine Tatyos'la anlatılır tutuklanma-yakalanma-sorgu teması. "tatyos'un kahrı" şiirinde bulunan,

"tatyos'u iki polis getirdiler
marsilya'daydık kıştı kıyametti
rıhtıma kelepçeli getirdiler
mistral zehir kusuyordu
deniz bildiğiniz felâketti
bölük pörçük akşam oluyordu
tatyos'u göz hapsine koydular
katiyen cıgara içiyordu" (s. 26).

dizeleri, bir tutuklanma anından ve tutukluluk hâlinden bahseder. Tatyos, elleri kelepçeli, göz hapsinde bulunan bir kişi olarak çıkar karşımıza.

"sisler bulvarı" şiiri, henüz tutuklanmamış fakat bir tutukluluk hâli anlatılan bir şiirdir. Attilâ İlhan, sisler bulvarında bulunmanın, bulvarının varlığının ve yağmurların bir anlam ifade ettiğini, onlar olmasa tutuklanıp hüküm giyeceğini anlatır:

"eğer sisler bulvarı olmasa
eğer bu şehirde bu bulvar olmasa
sabah ezanında yağmur yağmasa
şüphesiz bir delilik yapardım
hiç kimse beni anlayamazdı
on beş sene hüküm giyerdim
dördüncü yılında kaçardım
belki kaçarken vururlardı" (s. 61).

"yeraltı ordusu"nda, bir matbaanın basılıp içeridekilerin tutuklanması meselesi bir telgraf yazımı üzerinden anlatılır:

"çizgi
nokta:
-...prag konuşuyor

gestapo dün gece matbaamızı basmış
gazete darmadağın
çocukları götürmüşler" (s. 71).

"uzun hava" şiirinde, jandarmaların ev basıp birini tutuklamaları söz konusu edilir. On sekiz ay mahkûmiyet yemiştir jandarmaların "dumanlı dağın çobanı garib yıldız":

"kemah pazarında sıra sıra testiler
jandarmalar anacığım evimizi bastılar
al kanlarım bulaştı kelepçemin demirine
üstelik on sekiz ay ceza kestiler
ya ben neyleyim neyleyim neyleyim" (s. 132).

Sisler Bulvarı'nda yer alan şiirlerden tutuklanma-yakalanma-sorgu temasına örnek son şiir ise, "derecikviran"dır. Bilâl'in tutuklanma anı, mahkûmiyet yemesi, şiirin ana konusudur:

"toprağın ırzı demek bilâl'in ırzı demek
mapusluk varmış nedek alnındaki yazıda
(...)
önüne düşüp de çifte jandarmanın hey felek
köprüden geçtiydi bilâl kolları kelepçeli" (s. 135).

Yağmur Kaçağı[25] kitabında Attilâ İlhan, "müçteba kulunuz" şiiriyle adım adım bir tutuklanma hâlini, ne kadar ceza alındığı, hangi koğuşta tutuklu bulunduğu gibi detaylara da yer verir:

"müçteba kulunuz/dört sene beş ay
ikinci koğuşta yalnız efendim
ihtilâs dediler/dört sene beş ay
rezil rüsvay oldu düştü dillere
tövbe tövbe rabbim/dört sene beş ay
mahpuslarda çürüdü gitti fukara" (s. 75).

[25] Attilâ İlhan, *Yağmur Kaçağı,* 10. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara. Şiirlerden yapılan alıntılar bu baskıdan olup alıntılarda yalnızca sayfa numarası verilecektir.

Belâ Çiçeği'nde, kitaba adını veren "belâ çiçeği" şiirinde, yine bir gece tutuklanma anı anbean verilir. Kelepçeli bir erkek girer kadraja bu kez:

"aslancak garı'na devrildiler
gece garın saati belâ çiçeği
hiçbir şeyin farkında değildiler
kalleş bir titreme aldı erkeği
elleri yırtılmıştı kelepçeliydiler
çantasını karısı taşıyordu" (s. 24).

"orient-express"te de, yine zindan, kelepçe ve idam gibi; hapishane ve tutukluluk temasının temel ögelerine yer verilir ve tutuklanma söz konusu edilir:

"nasıl dokundukça parmak uçlarıma
en koyu zindanlar saygıyla genişlemiş
iki siyah padişah zar zor yetişmiş
özgürlük kapısında dördüncü idamıma
tutuklu bindirilmiş rasputin sakallar
hırsız irkilmeleriyle ansızın geriye" (s. 103).

Yasak Sevişmek kitabında bir perde sayfada, manşet gibi görünen bir sayfa yer alır. Sonbahar kaçakçılarından bahsedilir ve onların, bir sorgu ardından tutuklanmaları anlatılır. Artık sorgu süreçleri ya da kavramsal olarak "sorgu"dan da bahsedilir:

"BİN MISRA KAÇAK SONBAHAR
ELE GEÇİRİLDİ

iki sonbahar kaçakçısı
dün İzmir'de yakalandı

şair olduğunu ileri süren sanık ve İtalyan
sevgilisi ilk sorgularından sonra tutuklandılar" (s. 25).

"-5°. savcılıktaki ifademdir" başlıklı şiirde, Attilâ İlhan'ın kendisini de şiirde görürüz. Üstelik, Cenova ile birlikte tutuklanmaktadır.

"biz aslında iki kişiydik

cenova'yı gümrükte tuttular
kaçak sonbahar sokuyormuş
hırsızlama bir ay incecik
yüz papel bilmem kaç kuruş" (s. 34).

Sorguya ve tutuklanmaya dair bir itiraz yoktur esasen. Fakat bu süreçler yaşanacaksa da, Cenova'sız yaşansın, o serbest bırakılsın istenir. Suçu üstlenme durumu söz konusudur:

"ya onu bırakın ya beni tutun
benim sonbaharı kaçıran
işim gücüm kaç türlü yağmur
geldim işte ne soracaksanız sorun
cenova'nın dalgası attilâ ilan
öteki adı yılanlı çukur" (s. 35).

Bir tutuklunun tuttuğu günlük formunda yazılan, tutuklanma ve hapishane yaşantısını anlatan *Tutuklunun Günlüğü*'nde ise, yine tutuklanma-yakalanma-sorgu temasına örnek teşkil edecek pek çok şiir yer alır.

"tele-foto 4" şiirinde, yine kelepçeden bahsedilerek tutuklanmaya vurgu yapılıyor ve akabinde bir sorgu sahnesi çıkıyor karşımıza; parmak izinden ve Sansaryan Hanı'ndan bahsediliyor:

"kıllı bir yağmurla asılmış gibidir gökyüzüne
benzer uzaktan tozlu bir bulut ölüsüne
eğmiş başını istanbul kelepçelerinin üstüne
sansaryan hanı'nda parmak izi veriyor" (s. 39).

"40 karanlığı"nda, genel olarak döneme bir atıfta bulunulurken; Nâzım'dan, Dinamo'dan, hapis ve sürgün dönemlerinden bahsediliyor. Ayrıca karanlık ve kasvetli bir hava yaratılırken, pek çok kişinin –hatta meyhanelerin bile- tutuklanıp gözaltına alındığı sezdiriliyor:

"ne haydut bir akşamdı
ne kadar da karanlık

kilitlenmişti ellerimiz görünmez kelepçelerle
meyhaneler gözaltında
rakılar zehirli
kadehler kırılmıştı artık" (s. 90).

"tutukluyu uyutmamak" şiirinin "1. ilk gece" bölümünde, sorgu sürecinde bulunan ve buna sonuna kadar direnen, kendisine bir şey söyletememeleri için çırpınan bir mahkûmla karşılaşıyoruz. Zaman ve mekân mefhumunu kaybetse de, yalnızlığını iliklerine kadar hissetse de, kendini en başta kendine tutsak görse de ne kadar dayanıklı olduğunu ve sorguda konuşmayacağının sinyalini veren bir mahkûmdur aynı zamanda:

"yağmura soğuğa dayanıklıyımdır
ne çıkar uykusuz da kalırım
günlerden cuma mı cumartesi mi
bunlar beni söyletemezler
daha gecelerce dayanırım" (s. 91).

"tutanak 2" şiirinde, işkenceyle birlikte bir sorgu görüyoruz. Esasen bildiklerini söyletmek için mahkûma hunharca işkence yapan, onun üstüne giden ve psikolojik anlamda yıpranmasına ve zarar görmesine neden olan işlemlerle dolu bir sorgu sürecidir bu:

"elektrik elletirler kıvılcım yalatırlar
tuzruhu damlatırlar kulak boşluğuna
çekip alırlar kerpetenle tırnaklarını

öğrenmek istedikleri aslında bildikleridir
geceleri rüyalarına girip uykularını kaçıran
insanın insanı soyduğu derisini yüzdüğü" (s. 107).

Böyle Bir Sevmek'teki şiirlere baktığımızda ise, "sakın ha"da yer alan bir gerilim unsuru olarak hapishaneden söz etmiştik. Sabiha'ya bir yakarma hâlinde olan tutuklu, yaşadığı gerilim ve korkuya rağmen oldukça cesur bir imaj da çizer. Her ne kadar geri dönememe, tutuklanıp içeri atılma korkusu yaşasa da; bir yandan da,

"beyler ben hazırım haydi gidiyoruz" (s. 16).

diyecek kadar da cesur söylemlerde bulunur.

"hadi, sen git…" şiiriyle, sevdiği kızın tutuklanmasına üzülen biri anlatılırken, yine bir tutuklanma olayına tanıklık ediyoruz. Tutuklanmanın sebebinin bilinmediği de vurgulanıyor:

"hadi sen git yağmur bastırmadan ben sonra gelirim
bir kız vardı sevdiğim (alman) nedense tutuklamışlar
hadi sen git beni yalnız bırak bu akşam iyi değilim" (s. 25).

"ah" şiirinde genç bir kadın militandan söz edilir. Sorguya alınmasından bahsedilirken, işkence gördüğüne dair da atıfta bulunulur. Kan içinde, saçlarından asılmış, yorgun bir militandır gördüğümüz:

"tavana asılmış sosyalist saçlarından
ah sabah sabah omuzları kan içinde
işkence sonrası genç bir kadın militan
yığınlar uğulduyor hummalı gençliğinde
adı bile çıkmamış dudaklarından
doğru yaşadığının sımsıkı bilincinde" (s. 44).

Elde Var Hüzün'de yer alan "kısa devre" şiirinin 2. bölümünde, sorgusu başlayan biriyle karşılaşıyoruz:

"sabaha karşı başladı sorgum
polis öleni ben sanıyor" (s. 17).

Korkunun Krallığı'nda hapishane ve tutukluluk bağlamında ele alabileceğimiz pek çok şiir vardır. Korkunun kol gezdiği dönemler, yaşamlar söz konusudur. Bu nedenle, hapishane ve tutukluluk temasına ve akabinde tutuklanma-yakalanma-sorgu başlıklarına ulaşmak çok da zor değildir.

"ölmek zamanı" şiirinde örneğin; duruşmalardan, uzun süren sorgulardan, hapishane yaşantısından bahsedilir. Bununla birlikte; unutulma, yalnız kalma sıkıntıları da baş gösterir:

"eflâtun ve ıssız ağzınız bir muamma
susardınız arkasında susmuşluğunuzun
tekrar tekrar sizi duruşmaya çağırırlar
geç vakte kalır sorgular bitmez ama
hapislik nedir ki/unutulmak asıl sorun
seyreldikçe seyrelir istanbul'dan mektuplar
ne arayanı kalır gittikçe ne soranı" (s. 31).

"lâmia'yı görseydiniz…" şiirinde, hapishane ve tutukluluk bağlamında, tutuklanan ve ardından ölüsü geldiğinden bahsedilen lâmia'yla bir araya geliriz:

"lâmia'yı görseydiniz gözleri bir memleket
nasıl da cana yakın mutlaka severdiniz
samsun'da tutuklandı/en büyük felâket
verem mi neymiş orası çok belirsiz
ölüsü sokaklarda kaldı nihayet" (s. 87).

"o eski adamlar" başlığıyla pek çok şiiri barındıran bölümde, Attilâ İlhan'ın hayatında oldukça önemli bir yere sahip, kendine üstad bellediği ve bir dönem tutukluluk süreci yaşayıp sonrasında onu kurtarmak adına çalışmalara katıldığı Nâzım Hikmet'ten bahsedilir. Büyük komünist tevkifatının başlamasından söz ediliyor öncelikle:

"bin dokuz yüz otuz'lar bakıyor pencerelerimden
bütün gazetelerde büyük komünist tevkifatı" (s. 93).

Daha sonra da, adının Nâzım Hikmet olabileceği bir tutuklu getiriliyor, elleri kelepçeli:

"kısmı-siyasi'den 'onu' mevcutlu getirdiler
gözleri mavi mavi mahzun başında meşin kasket
uzun boylu bir adam bilekleri kelepçeli
şair miymiş neymiş ihtimal nâzım hikmet
mahkemesi ankara'da idamdan görülüyor" (s. 93).

"- 4°." başlıklı şiirinde götürülmek üzere olan gençlerden, polisin bir anda baskın yaptığından söz edilir. Bu götürülüşün, tutuklanışın aynı zamanda bir ömrün sonu, gençliğin tükenişi gibi görüldüğünü de fark ediyoruz burada:

"kimseler anlamadı siyasi polisin etrafı sardığını
suna pastahanesi'dir tenha yeşil briç masaları
el örgüsü kızlar geçer yüksek camlarından
içerde üç tıbbıye'li behemehal götürülecekmiş
birisi dört miyop birisi bronşit birisi fazlaca sarı
gençliklerinin sona erdiğini o an hiçbiri bilmiyor
pangaltı'da tan sineması'na üç bilet almışlardı
seans henüz bitmiş haylayf'ın önü ana baba günü" (s. 104).

Ayrılık Sevdaya Dahil kitabında bulunan "'mevcutlu'" şiiri, bir tutuklunun götürülme anını anlatır. Korktuğunun anlaşılmasından da korkan, yanından tedirgin edici bir polisle bir arada bulunmaktan rahatsızlık duyan, yine Sansaryan Hanı'na götürülen bir kişidir söz konusu edilen. Tutuklu, içinde bulunduğu korku ve gerilime ek olarak, sorgusunu da düşünür. Ve tüm bunlar yaşanırken, bunlara tanık olan eş ve kız kardeş de söz konusu edilir, ki bu bir tutuklu için daha dayanılmaz bir andır şüphesiz:

"'mevcutlu' bir yanıyla 'müdüriyet' yolcusu
üstelik cumartesi sorguya başlamazlar
bir yanıyla bıraktığı sabah uykusu
karısı kızkardeşi dokunsan ağlayacaklar
kulaklarında kalmış asansörün uğultusu
biletçi ipi çekti sirkeci inecek var" (s. 27).

Attilâ İlhan, şiirlerini bir tutukluluk ya da hapishane anıştıran kelimelerle adlandırmıştır ki bu da ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Zira, 'mevcutlu' kelimesinin kullanımının ardından, bir başka şiirinin de 'mevkuf' ismini taşıdığını görüyoruz. Bu şiirde de, "-2. acı mavi bir kız…" bölümünde, suçüstü yakalanan bir kızdan bahsedilir:

"acı mavi bir kızcağız ağzı tütün ve sarı
burun deliklerinde kalın duman sarmalı

sâbıka kaydı varmış nereden sormalıyız
doğumu alaşehir manisa'dan olmalı
kalabalığa doğranmış derinlemesine yalnız
bildiri dağıtırken sokakta tutuklamışlar" (s. 29).

"flash-back" şiirinde ise korkuyla iç içe geçmiş bir tutukluluk hâli ve sorgu söz konusudur. Sansaryan Hanı yine merkezdedir ve önemli bir yer teşkil eder. Tutukluların götürüldüğü ve sorgulandığı yer olarak bahsedilir. Yine bir işkence sezdirmesi yapılır:

"o gözlüklü çocuk sansaryan hanı'ndan
yoksa geldiler mi korkularıyla büyük
sarışın sevgilisi saçlarından asılan
avuçları sıyrılmış omuzları çürük" (s. 32).

"kim arar kim sorar" şiirinde, 30'lu-40'lı yıllara dönüş yapılır ve yine Sansaryan Hanı görünür odak noktasında. Belli bir dönemin baskıcı ve otoriter yönetimi sonucu hemen hemen her aydının bir kez girdiği, tutuklandığı, gözaltına alındığı, sorgulandığı bir mekândır. Bu nedenle burada da bu etkiyi vermek adına kullanılmıştır ve hem tutuklanmalar hem de sorgulardan söz edilir:

"acaba hangi yıllar
30'lar mı 40'lar mı
sansaryan hanı'nda akşam
o müthiş terk edilmişlik duygusu
kış mıdır yaz mıdır
yoksa sonbahar mı
daktilolar zamanı teyelliyor
koridorlarda izmarit kokusu
kollarını iki taharrinin omuzlarına atmış
sakalı bir karış
suratı allak bullak
'tornacı ömer sorgudan geliyor
sol kulağına kurşun akıtılmış
yaşadığı o dehşeti o işkenceyi
kim arar kim sorar" (s. 40).

Kimi Sevsem, Sensin'de de yine tutuklanma-yakalanma-sorgu bağlamında örnek gösterilebilecek dizeler yer almaktadır. Yine suçüstü gibi görünen, her sabah afiş asmakla ilgilenen kızın tutuklanmasından bahsedilir "'aranıyor'" şiirinde:

"biter mi hiç insanın kendine soracakları
hâlâ o kız mısın herkese meydan okumuş
afişlemeye giden kalkıp her sabah erken
fakültede tutuklanmış sınav çıkışı ansızın" (s. 50).

"bana bir şimşek çak…" şiirinde, karanlık ve ürkütücü bir atmosferden söz edilir. Yüreği daraltan, insanı umutsuzluğa düşüren bir karanlıktır ve "bir şimşek çak" denerek aydınlık, ferahlık istenmektedir. Tutuklanmanın, tutukluluk hâlinin, tutsaklığın söz konusu edildiği şiirde, yine bir tuzağa düşürülecek olma korkusu, endişesi göze çarpar:

"bana bir şimşek çak
kötü bir tuzaktayım
bilmem ne yapsak
aklımda fikrimde onlar
yaşlı ve genç
erkek ve kadın
korkularıma tutsak" (s. 95).

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk bağlamında ele aldığı tutuklanma-yakalanma-sorgu temasını şiirlerinde farklı şekillerde ve yaklaşımla ele almıştır. Tutuklanma, tutukluluk hâli, yakalanma anı, sorgu süreçleri, işkenceler, bunların korkusu ve gerilimi temel izlekler olarak karşımıza çıkar. Kendi yaşamından tecrübelerini aktararak şiirlerine gerçekçi bir hava da katan Attilâ İlhan, özellikle de, hayatının bir döneminde kendisinin de tanıştığı Sansaryan Hanı'na ve oradaki tutukluluk ve sorgu süreçlerine sıklıkla yer verir.

4.4. Mekân Olarak Hapishane

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını ele alırken, bir mekân olarak hapishaneyi de kullanır. Hem dönemin ünlü hapishanelerini hem karakolları hem de

somut anlamda hapishaneyi oluşturan her parça ve hapishanenin kendisi, değişik yönleriyle ele alınır. Kör, sağır, ıslak ve soğuk duvarlar, hücre kapıları ve kilitler, hapishanenin yalnızlığı, karanlığı ve ıssızlığı gibi özelliklerden de faydalanır ki, bu, okurun da kafasında daha somut bir hücre ve hapishane oluşturmasına; akabinde, mahkûmun içinde bulunduğu ruh hâlini anlamlandırmasına ihtimal sağlar.

Duvar kitabında, hapishaneyi bir mekân olarak ele alırken, hücre duvarlarından, hapishaneyi çevreleyen duvarlardan faydalanır Attilâ İlhan. Bir yere kapatılmak, kilitlenmek öne çıkar örneğin:

"kilitlendi üstümüze kale kapıları" (s. 47).

diyerek somutlaştırır anlatmak istediği kapatılmayı, mahkûmiyeti. Öyle bir mekândır ki hapishane/hücre, duvarların bile sağır olduğu, açılmayan kapıların ardında kilitli kalındığı, yalnızlığın ve karanlığın hüküm sürdüğü yerlerdir:

"gelgelelim yıkılmaz gam sarayı
kale kapıları açılmaz
vurursun duvar sağır
vurursun kapılar sağır
bakarsın dört taraf kara
kapanıp yüzü koyun taşlara
mahzun düşünürsün" (s. 48).

Bitişik hücrelerdeki yaşamlardan da haberdar olur mahkûmlar. Simsiyah bir ortamda, hep kapalı kalan kapılar ardındadır:

"derken kapanır yeniden kale kapıları
ve zemin simsiyah olur
bir mahpus öksürür bitişik hücreden
buz tutmuş müdüriyet'in tavan camları" (s. 49).

"akşamüstü düşünceleri" şiirinde, karanlığın nirvanaya ulaştığı, öyle ki, demirlerin bile gözükmediği bir geceden bahsedilir. Dışarı çıkma arzusu, özgürlük özlemi eklenir tüm bunların üstüne:

"burası mapusane demirler kaybolmuş gecede
sen benden uzaksın ben senden uzak
gönlümde serazat hürriyet rüzgârları" (s. 75).

Tüm bunların yanında, Attilâ İlhan, duvarları da kişileştirerek, hapishane ve hücreleri bir de onların gözünden vermek ister. Pek çok olaya şahitlik etmiştir bu duvarlar ve bundan utanırlar da esasen. Hiçbir şeye engel olamamaları, ellerinden bir şey gelmemesine değinir:

"*ben bir duvarım hiç güneş görmedim*
sen hiç güneş görmemiş bir başka duvar
(...)
- kelepçeden kahroldu kahroldu bileklerim
- sıyrılıp çıktım artık ölüm korkusundan
- dilim dilim sırtımdaki yaralar
(...)
çığlıklarını değil kırbaç sesini duyduk
biz duvarız neyleyelim gözlerimiz ağlamayı bilmez
onu bir gece sabaha karşı büsbütün götürdüler" (s. 88).

Ben Sana Mecburum'daki "viyolonsel yalnızlığı" şiirinde, Doktor Sabiha'dan bahseder Attilâ İlhan. Yine gerçek yaşamından izdüşümler taşır şiir bu anlamda. Onun Harbiye Nezareti'nde bulunduğundan bahsedilir:

"sonra doktor sabiha iki miyop
bir yerde bırakmış doktorluğunu
harbiye nezaretinde tutuklu
ölümünü görüyor sinemaskop" (s. 105).

"'hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir'" şiirinde ise bir gestapo hücresinden bahis açılır. Yine karanlık, yine kapıların kilitlenmesi söz konusudur. Bu, hapishane ve hücre yaşantısını en yalın, en açık hâliyle vermenin en etkili yoludur da aynı zamanda:

"işte bak
eflâtun bir karanlık çektiler üstüme

kilitlediler
dişlerim ayrılmıyor birbirinden
dilsiz bir gestapo hücresindeyim
on beş dakika sonra yirmi dört saat dolacak" (s. 131).

Belâ Çiçeği'nde yer alan "yarının başlangıcı" şiirinde de buna benzer bir hücre anlatımı vardır. Karakollar da eklenir bu kez üstelik. Bir tutukluluk mekânı olarak yer bulur kendine. Hapishanelerin karanlığına bu şiirde de dikkat çekilir:

"daha parmak kadar çocukken paşam
mapuslara sokuyorlar bizi
bir fidan kadar çocukken
bir çiçek kadar
sonra tutup dilimizi bağlıyorlar bizim
tepeden tırnağa silahlı karakollar
ardında karakollar
her söylediğimizin" (s. 93).

Yasak Sevişmek'te, bir dönemin ünlü hapishanesi Sansaryan Hanı'na yer verilir. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, Sansaryan, Attilâ İlhan'ın hayatında da önemli bir yer teşkil eder. Lise yıllarında tutuklandığında kendini Sansaryan'da bulur. Daha sonra tutukluluk ve sorgularında da yine buraya gelecektir. Bu nedenle Sansaryan Han, Attilâ İlhan eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Bu kitapta yer alan "yaş kırktan yukarı" şiirinde olduğu gibi:

"hani istanbul'u ilk tanıdığımda
bir karanlık edinmiştim sansaryan hanı'nda
korkunun böcekleri nemli duvarlarında
bazen ter içinde hatırlarım da
yüzümü basar bir ölünün sakalları" (s. 39).

Yine aynı kitapta bulunan "mehmed sıradağları" şiiri de, avlu ve pencereden bahsedilse de, kilitli kapılar ve özgürlüğün çok uzakta, dışarda olması nedeniyle yine güneş görmeyen şiirlerden biridir. Bu nedenle kasvetli bir ortam yansıtılır:

"cezaevi avlularına bakar nedense son pencereler

içimde güneşler açsa da dışarısı bütün kıştır
fakat kapılar açılmıştır zincirler kırılmıştır
kalabalıkları kaldırır en heybetli düşünceler" (s. 74).

Tutuklunun Günlüğü'nde bulunan "tele-foto 4" şiirinde yine Sansaryan çıkar karşımıza. Tutuklanmış ve parmak izi veren birinden bahsedilir:

"kıllı bir yağmurla asılmış gibidir gökyüzüne
benzer uzaktan tozlu bir bulut ölüsüne
eğmiş başını istanbul kelepçelerinin üstüne
sansaryan han'ında parmak izi veriyor" (s. 39).

"tutukluyu uyutmamak" şiirinde, karanlık bir hücre imgesi yer alır. Yalnızlık baş göstermiştir bu nedenle:

"hücremin karanlık olması iyi
yalnızlığımı görmem böylece
yırtıldı içimdeki afişler
olduğum yerde sakatlandım
içim dışım eylemim gece" (s. 91).

"tutuklunun günlüğü" şiirinde ise; sorgu odalarından ve Sansaryan Hanı'ndan bahsedilir. Özgürlüğe hasretlik, intihara meyil gibi duygular yer alır. Hücrenin, sorgu odalarının, hapishanenin genel havasının verdiği olumsuz düşüncelerdir anlatılan:

"daktilolar camları bulutlu sorgu odalarında
didiklemez mi özgürlüğünü sansaryan hanı'nda
küflenir suyun bir bakır çalığı birikir ağzında
kendini öldürmeyi belki bin kere tasarlarsın da
bir kere aklından geçmez bitirmeden ölmek şarkıyı" (s. 96).

Böyle Bir Sevmek, hapishane ve hücrenin somutlaştırıldığı, betimlendiği daha başka şiirleri örnekler. İnsanın ruhuna işleyen o karanlıktan ve soğukluktan da vazgeçilmez ayrıca hücredeki. "sana ne yaptılar" şiirinde, bunun en iyi örneği verilir. Hapisten çıkmış bir kızın, içinde bulunduğu ortamın özelliklerini artık kendinde taşıması, ona bunca sirayet etmesi anlatılır:

"o sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi
bir bıçağın ağzında yürür gibiydin
demirlerin soğukluğu soluk dudaklarında
gözlerinde karanlığı dar hücrelerin" (s. 11).

Elde Var Hüzün, "rüya bu ya" adlı şiirle hapishane ve hücrenin betimlenmesi ile karşımıza çıkar. Çok net, yalın bir şekilde anlatmıştır bu kez Attilâ İlhan. Soğuk, karanlık, sessizlik ve zamansızlık bu şiirde kendini gösterir:

"(betonlar soğudu/koğuş bir tabut gibi sessiz
yarıgeceyi saydım cezaevi saatından)" (s. 25).

Korkunun Krallığı'nda da aynı şekilde, karanlık ve soğuk bir mekân olarak betimlenir hapishane. Buna ek olarak, daha önce herhangi bir şiirde karşımıza çıkmayan iki nokta daha ele alınır: pislik ve yerin altında olmak. Attilâ İlhan gitgide daha da somutlaştırmıştır bir mekân olarak hapishaneyi:

"tavandan yağlı bir su damlıyor
lâğım karanlığında farelerin ıslığı
dört zaruret halinde dört duvar
içimiz artık büsbütün deniz
o mavi gezegen ki adına dünya denilmiştir
aslında yedi kat zindan içindeyiz" (s. 69).

Kimi Sevsem, Sensin kitabında "nasıl olduysa…" şiiriyle yeni bir odak noktası çıkar karşımıza. Attilâ İlhan, İzmir Cezaevi'nden bahseder bu kez farklı olarak. Aynı zamanda, Nâzım Hikmet şiirleriyle nedeniyle liseden atılıp tutuklanmasına da atıfta bulunur:

"sahi ben ne hırçın bir çocuktum
ele avuca sığmaz aklı fikri şiirde
mısra mısra başımı belaya soktum
izmir cezaevi dokuzyüz kırk bir'de
kaşla göz arası liseden kovuldum" (s. 20).

"hesap kitap" şiirindeyse;

"mapusanede gece
dışarıdakinden çok daha kalın
çok daha karanlık
fosforlu ve derin
sübyan koğuşu pejmürde
kadınlar koğuşu bitap
siyasiler vesveseli
mapusanede mehtap
bakır çalığı
küf yeşili" (s. 94)

diyerek, hapishanenin geceyle yakın ilişkisi, karanlık ortamı ve tüm bunların mahkûmları endişeye, vesveseye, umutsuzluğa sürüklediğini anlatır.

Bu şiirlere ek olarak; *Korkunun Krallığı*'nda "o eski adamlar" şiiriyle, *Ayrılık Sevdaya Dahil*'de "kim arar kim sorar" şiiriyle ve son olarak *Kimi Sevsem, Sensin*'de "yani epeyce zindan" şiiriyle yine Sansaryan Hanı'nı duyuracaktır Attilâ İlhan, okuruna.

Attilâ İlhan, hapishaneyi bir mekân olarak ele alarak, hem yarattığı karakterlerin içinde bulundukları fiziki koşulları canlandırmak hem de onların bu koşullardan etkilenmeleri sonucu ortaya çıkan ruh hâllerini daha iyi anlatmıştır. Hapishanenin karanlık, izbe, ıssız, soğuk, pis, kasvetli ve umutsuzluğa sürükleyici havasını en çarpıcı, en etkili şekilleriyle yansıtarak, şiirlerine hem estetiği hem de gerçekliği sindirmiştir.

4.5. Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk

Attilâ İlhan, aşkın da kimi zaman bir tutsaklık, gönüllü bir mahkûmiyet olduğuna inanıyor olacak ki, eserlerinde bu konuyu da odak noktasına almıştır. Aşkın gerektirdiği hâllere binaen, tutuklu ve tutsak kalmış karakterler yaratmış; aşkın bağımlı kılıcı, vazgeçilemez etkisini işlemiştir.

Bir aşk şairi olarak anılan Attilâ İlhan, aşkın tutsak edici, insanı tutuklu kılan etkilerini de oldukça başarılı örneklerle sergilemiştir. Kitaba da adını veren "yağmur kaçağı" şiirinde, sevgilisi olmadığı, elini tutmadığı zaman çaresizliğe, yalnızlığa

mahkûm olan; bu nedenle de sevgilisine bağımlı hâle gelmiş, ona tutsak bir âşık çıkar karşımıza:

"elimden tut yoksa düşeceğim
yoksa bir bir yıldızlar düşecek
...
elimden tut yoksa düşeceğim
yağmur beni götürecek yoksa beni
...
eğer ben yalnızsam yanılmışsam
elimden tut yoksa düşeceğim
yağmur beni götürecek yoksa beni" (s. 9).

"-3. iki elin kızıl kanda olsa…" şiirinde, sevgilinin, âşığını mahkûm etmesi açık bir şekilde verilmiştir, ki âşık, buna dünden razı gibidir. Aşkın tutsaklık hâlinin anlatıldığı en iyi şiirlerden biridir:

"parmaklarımdan istifamlar çoğaltırsın
her ağacın dalına bir istifham asarsın
ölüme mahkûm eder beni asarsın" (s. 19).

Ben Sana Mecburum, Attilâ İlhan'ın "aşk şairi" olarak anılmasının en önemli etkenidir belki de. İçinde yer alan şiirlerde başat tema olarak karşımıza çıkan aşk, çoğunlukla bir tutsaklığa, tutukluluğa işaret eder. "ağustos çıkmazı" şiirinde, sevgiliye gitmemesi için yalvaran, gitmesi durumunda ise onunla gidemeyeceğini belirten; hem sevgiliye duyduğu aşkta hem de içinde bulunduğu koşullarda tutuklu olması hâlinden bahsedilir. Şiirin geneline yayılan bu sesleniş,

"elimi tutuyorlar ayağımı
yetişemiyorum ardından
hevesim olsa param olmuyor
param olsa hevesim
yaptıklarını affettim
seninle gelemeyeceğim attilâ ilhan
beni koyup koyup gitme
ne olursun" (s. 44)

dizeleriyle daha da belirgin bir hâl alır.

Attilâ İlhan'ın, sevgiliye mıhlanıp kaldığını, onsuz yapamadığını, adeta aşkla ona tutsak, tutuklu olduğunu anlatan şiirlerinden biridir "ben sana mecburum" da. Bir sevgiliye mecbur olmak, onsuz kalmamak için onunla yaşamak ve bu durumun getirdiği tutsaklık, tutukluluk hâli, en güzel bu şiirde örneklenmiştir diyebiliriz; nitekim,

"ben sana mecburum, sen yoksun" (s. 91)

dizeleriyle, aşkın getirdiği mecburiyet ve tutsaklık, sevgilinin yokluğunda bile kendini gösteren bir durum olarak verilir. Buna bir de sevmenin korkulu ve tutsak yaşattığı düşüncesini ekler Attilâ İlhan:

"sevmek kimi zaman rezilce korkuludur
insan bir akşam üstü ansızın yorulur
tutsak ustura ağzında yaşamaktan
kimi zaman ellerini kırar tutkusu" (s. 91).

Sevgiliye öyle takılmış, öyle bağımlı ve tutsak hâle gelmiştir ki âşık, bundan başka bir yolun olmadığını, birlikte olmazlarsa hiçbir şeyin olmayacağını ısrarcı bir dille anlatmaya çalışır. Çünkü kurtlar sofrasına dönmüş bu dünyada, yaşamak denilen şey sevgiliyle mümkündür onun için:

"ne vakit bir yaşamak düşünsem
bu kurtlar sofrasında belki zor
ayıpsız fakat ellerimizi kirletmeden
ne vakit bir yaşamak düşünsem
sus deyip adınla başlıyorum
içimsıra kımıldıyor gizli denizlerin
hayır başka türlü olmayacak
ben sana mecburum bilemezsin" (s. 92).

Elde Var Hüzün'de yer alan "gözleriyle cellat" şiirinde ise, söz konusu cellat gözlere sahip olan kişi sevgilidir. Korkulu, tutsak eden bir yolculuktur sevgilinin

gözlerine bakmak. Hayranlıkla korkunun iç içe geçtiği, kalbi telaşa boğan bakışlarıyla sevgili, âşığını adeta bir cellat sehpasına alır:

"böyle göz mü olurmuş galiba karıştırdım
korkulu bir yolculuk bu/bu cehenneme iniş
mavi ala dönüşüyor biraz da mor yakaladım
ince bir yürek telaşı bir göğüs geçiriş
hayranlık korkuyla sanki yer değiştirmiş
bir ıslık duyuyorum jilet gibi bilenmiş
hain fısıltıları birden anlayamadığım
sehpanızın altında idamıma hükmedilmiş" (s. 27).

Bir tutsaklık hâli olarak aşkın ele alındığı en sarih ve en çarpıcı şiir, *Kimi Sevsem, Sensin* kitabında yer alan "saklı sevda"dır. Sevdanın yasak olmasının getirdiği çekicilik duyurulur örneğin daha ilk etapta. Daha sonra; ne yazsa, ne yaşasa, neyi duyumsasa "şehnaz"sız yaşamanın tutsak olduğundan bahseder âşık. Bu oldukça tutkulu ve şiddetli bir aşk tutukluluğudur. Her kıtanın sonunda bunu açıkça belirtir Attilâ İlhan, âşık aracılığıyla. Şehnâz'ın kendisiyle yaşamadığı şeyi uygunsuz bulur örneğin, onunla yaşadıklarını hiçbir şeye değişmeyeceğini söyler, bunun bir tutsaklık hâli olup olmadığına aldırmadan. O, zaten, tutsak olduğunu haykıran bir âşıktır:

"benimle yaşayamadığı ona uygunsuz
hiçbir şeye değişmem onunla yaşanmışı
uygunsam ona tutsak
/ adı şehnâz
(...)
saklı bir sevdadır bulduk sığındık
bu büyülü bir aşk çünkü yasak
gizli bir mutluluk ki ne söylesem az
bin yıl da yaşasak hiç de yaşamasak
varımız yoğumuz aşkımız artık
hayatım ona tutsak
/ adı şehnâz" (s. 21).

"kimi sevsem, sensin" şiirinde, hem âşığın da hayret ettiği hem de kendini bu tutsaklığından ayıramadığı bir aşk mevcuttur. Sevgilinin, kendisini, ona bu kadar

bağlamasını anlamlandıramadığı gibi; baktığı, gördüğü, bildiği hatta sevdiği herkes artık sevgiliyi çağrıştırır, ona tekabül eder. Sevgiliden neden vazgeçemediğini de çözemiyor çoğunlukla:

"kimi sevsem sensin/hayret
senden nedense vazgeçilmiyor" (s. 27).

Ve bu sevgilinin aşkı öyledir ki, gerçeklik sınırlarının dışında değerlendiriyor âşık bunu. Bu tutsaklığı başka türlü açıklamak mümkün olmuyor onun için:

"kimi sevsem sensin/hayret
in misin cin misin anlamıyorum" (s. 27).

"ayaküstü aşk"ta ise, sevgili bir hapishaneye benzetilir. Divan şiiri geleneğini hatırlatan bu benzetme, sevgiliye tutsaklığı dolaylı yoldan anlatır gibidir:

"bilmem n'apsam nereye kaçsam
yeşil karanlığında ağır tutsağım
gözlerinden çıkmak başlıca tasam
saçlarının zincirinde elim ayağım
kirpikleri süngü takmış bir ordu" (s. 47).

Attilâ İlhan, hapishane ve tutukluluk temasını ele aldığı şiirlerinde yalnızca bir konuya saplanıp kalmamış, bu temayı her hâliyle, farklı farklı, ele almıştır. Kaçış ve gizlenme, bir gerilim unsuru olarak hapishane, tutuklanma-yakalanma-sorgu, bir mekân olarak hapishane ve bir tutsaklık hâli olarak aşk gibi izleklerin peşine düşmüş; hapishane ve tutukluğu pek çok farklı açıdan değerlendirmiş, eserlerinde işlemiştir.

5. SONUÇ

Eserlerinde yakın tarihin önemli olaylarını ve karakterlerini de ele alan Attilâ İlhan; eserlerinde genel bir dönem panoraması çizmiş, bireyden yola çıkarak toplumu, toplumdan yola çıkarak bireyi anlamlandırmaya çalışmış, böylece tarihsel ve sosyal bağlamda nitelikli ve değerli eserler kaleme almıştır. Türk ve dünya edebiyatının önemli yazarlarını, şairlerini ve düşünürlerini okuyarak fikir dünyasını geliştirmiştir. Toplumda yaşanan olayları, toplumu göz ardı etmemek gerektiğini, bunun aydın bireyin bir sorumluluğu olduğunu ancak bunu bir propaganda aracı hâline getirmeden, estetik ve sanatsal bağlamdan koparılmadan yapılması gerektiğini savunmuş, eserlerinde toplumsal gerçekçi düşüncesini açığa çıkarmıştır.

Eserlerinde ele aldığı dönemler; II. Dünya Savaşı'ndan 27 Mayıs'a kadarki süreçlerdir ve her birini toplum-birey-çevre üçgeninde ele almış, hem toplumsal olayları ve süreçleri hem de bireyleri açıklamaya çalışmıştır.

Ele aldığı dönemlerin genel ve özel pek çok olayına yer vermiş, bireyi ve toplumu anlamlandırmak adına, öncelikle dönemlerin ve olayların neden ve sonuçlarını da kurgusal düzlemde aktarmıştır. Böylece, yaşanan dönemin toplum ve birey üzerindeki etkilerini de nedensellik içerisinde vermiş, toplumun ve bireyin yaşantısını, tercihlerini, düşünsel ve duygusal yönlerini derinlikli bir şekilde tahlil etmiştir.

Yakın tarihe mercek tutan eserlerinde, ülkeyi uzaktan yakından ilgilendiren hemen hemen her olaya değinmiş; bunlara ek olarak, dünya üzerinde, toplumu ve bireyi, onun yaşantısı ile duygu ve düşünce dünyasını etkileyen olaylara da duyarsız kalmamıştır. Bireyin davranışlarının temelinde yatan toplumsal değişimlere, dönüşümlere, süreçlere yer vererek bireyi anlamlandırmıştır.

Bu olaylar ve süreçler pek çok şeyi kapsamaktadır: savaşlar, anlaşmalar, yenilikler, darbeler, baskılar, otoriter ve diktaya hizmet eden devlet adamları ve yönetimleri, baskıcı yönetimler… Toplumu ve bireyi psikolojik ve fiziksel anlamda değiştiren, dönüştüren her olayı neden sonuç ilişkileriyle vererek genel bir panorama çizmiştir.

Tüm bunların ardından, toplum tarafından dışlanan ya da kendini toplumdan ve onun genel ahlâk normlarından soyutlayan bireyler, aydınlar, öğrenciler, gazeteciler, devlet adamları… vb. söz konusu edilmiştir. Ele alınan dönemlerdeki baskıcı ve otoriter yönetimlerle uzlaşmayan, uzlaşamayan, farklı fikir ve görüşlere

sahip ilerici aydınlar; bu dönemler ve toplum içerisinde her zaman suçlanmaya, mahkûm edilmeye, düşünce özgürlüğü başta olmak üzere pek çok özgürlüğü ve hakkını kaybetmeye mecbur kalmıştır. Bu nedenle, Attilâ İlhan, bu bireyleri anlatma gayesi gütmüş, bireyleri hapishane ve tutukluluk bağlamında ele almıştır.

Eserlerine genel bir bakış attığımızda, Attilâ İlhan'ın, kendi yaşamından izdüşümlerle de karşılaşıldığı görülür. Lise çağlarında Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuyup sevmesi ve bunu sevdiği kızla paylaşması sonucu bir anda tutuklanan, hapse atılan ve okuldan atılan Attilâ İlhan, bu dönemi hayatının dönüm noktası olarak kabul etmek zorunda kalmıştır. Sansaryan Hanı'yla daha o günlerde tanışması, bu hapishanenin ve hapishane/hücre yaşantısının da eserlerine sirayet etmesine neden olmuştur.

Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirleri hapishane ve tutukluluk teması bağlamında incelendiğinde; bu temanın beş farklı yönden eserlerine yansıdığı tespit edilmiştir. Hapishane ve tutukluluğun yalnızca mekânsal düzlemde ya da somut bir şekilde ele alınmadığı, daha soyut ve kavramsal anlamda da kullanıldığı göze çarpmıştır.

Bu çalışmada; Attilâ İlhan'ın romanları ve şiirlerinde hapishane ve tutukluluk teması, beş farklı maddede ele alınmış ve bu maddeler, eserlerinde yer alan olaylar ve karakterler üzerinden örneklendirilmiştir. Hapishane ve tutukluluk teması bağlamında ele alınan başlıklar; Kaçış ve Gizlenme, Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane, Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu, Bir Mekân Olarak Hapishane ve Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk başlıkları altında irdelenmiş; Attilâ İlhan'ın eserleriyle de örneklendirilmiştir.

Kaçış ve Gizlenme başlığı altında; takip edildiğini düşünen, bu gerilimle yaşayan ve bu nedenle de kimlik, adres, kılık kıyafet vb. değişiklikler yapmak zorunda kalan; yakalanacağını ya da hapse atılacağını öğrendiğinde kaçış ya da gizlenme planı yapan; başta geçmişinden ve kendinden, daha sonra da başını belaya sokmamak adına çevresinden, toplumdan kaçan bireyler olduğu tespit edilmiş; bu bireyler ve onların fiziksel ve psikolojik tahlilleriyle örneklendirilmiştir.

Bir Gerilim Unsuru Olarak Hapishane başlığı altında; hapishane ve tutukluluk tecrübesi yaşamış ya da yaşıyor olan; hapse atılma, tutuklanma, yakalanma korkusuyla hayatını temkinli ve tetikte yaşayan; attığı her adımda birkaç kez düşünüp daha sonra bundan vazgeçen, cesaretini yitirmiş olan; hapishane ya da hücre yaşantısı içinde bulunduğu koşullardan kurtulamayacağını düşünerek korkan, gerilen, kimi

zaman delirmeye yatkın olan; zaman ve mekân mefhumunu kaybederek karanlık ve ıssız bir anlamsızlığın ortasında kalan bireylerin varlığı gösterilmiş; bu bireyler ve yaşantıları eserler üzerinden örneklendirilmiştir.

Tutuklanma-Yakalanma-Sorgu başlığı altında; tutuklanma anı ya da tutukluluk hâlleri yaşayan; yakalanma korkusuyla hayatını idame ettirmeye çalışan fakat başarısız olup yakalanan; sorgu sürecinden geçmiş ya da geçmekte olan; kimi zaman işkencelere maruz kalan bireyler bir araya getirilmiş; bu bireylerin içinde bulunduğu fiziki ve ruhsal koşullar irdelenerek eserlerden örneklendirilmiştir.

Bir Mekân Olarak Hapishane başlığı altında; hapishanenin ve onun yarattığı koşulların birey üzerindeki etkisini anlamlandırmak adına kullanılan mekân betimlemeleri tespit edilmiş, bunlar eserlerden örneklendirilerek aktarılmıştır. Ayrıca, Attilâ İlhan başta olmak üzere, eserlerde anlatılan yakın tarih süreçlerinin önemli ve hemen herkese kapısını açmış Sansaryan Han, Davutpaşa, Balmumcu gibi hapishanelerin varlığı tespit edilmiş; eserlerde yer alan anlatımları aktarılmıştır.

Son olarak, Bir Tutsaklık Hâli Olarak Aşk başlığı altında; aşkın tutsaklık ve tutuklulukla bağlantısı irdelenmiş, Attilâ İlhan'ın eserlerinde aşkla tutsaklık ya da aşkla tutukluluk ilişkisi ele alınmıştır. Yasak aşkın gölgesinde kalan; toplumsal normların dışında ilişkiler yaşayıp aşkını da kendini de özgür bırakamadan, neredeyse bir hapishane yaşantısı oluşturan; sevgilisi olmayan yaşamayan ve bu nedenle sevgiliye bağımlı ve tutuklu hâle gelen bireyler üzerinden örnekler sunulmuştur.

Sonuç itibariyle, Attilâ İlhan, eserlerinde hapishane ve tutukluluk temasını hem toplum hem birey hem de yakın tarihi baz alarak, geniş ve kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Eserlerinde kaleme aldığı yakın tarih dönemlerinin genel bir panoramasını çizmiş, toplumu ve bireyi bu bağlamda açıklamış, bunları da hapishane ve tutukluluk temasıyla bir arada işleyerek başarılı eserler vermiştir.

KAYNAKÇA

Adalı, Şaziye. "Hapishane Romanları". Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Akpınar, Soner. "Kerim Korcan'ın Hikâye ve Romanlarında Hapishane". **AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Türkoloji Dergisi.** c. 17 s. 2 (2010): 21-36.

Arseven, Tülin. "Attilâ İlhan'ın Romanları ve Romancılığı". **Attilâ İlhan Armağanı. e**d. Yakup Çelik. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006: 233-261.

Alver, Ahmet. "Türk Edebiyatında Unutulan Sesler: 12 Eylül 1980 Askeri Darbe Sonrası Türkiye'de Yazılan 'Hapishane Edebiyatı'na Analitik Bakış". **Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.** Vol. 8/9 Summer (2013): 603-618.

Babacan, Mahmut. "Dönemler, Yönelimler ve Eleştiriler Çerçevesinde Attilâ İlhan Şiiri". **Attilâ İlhan Armağanı.** ed. Yakup Çelik. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006: 194-211.

Çelik, Yakup. **Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri.** 2. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

_____. 2006. **Attilâ İlhan Armağanı,** Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

_____. 2011. **An Gelir Attilâ İlhan,** İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

Çevirme, Ali Emre. "Attilâ İlhan Romancılığı Üzerine Kapsamlı Bir Çalışma: Romancı Yönüyle Attilâ İlhan". **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları.** s. 6 (2011): 329-334.

Erdem, Arif. "Attilâ İlhan Düşüncesinde Ulusalcılık". Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Göğebakan, Turgut. "Attilâ İlhan'ın Dumanlı Aynasından Yakın Dönem Manzaraları". **Attilâ İlhan Armağanı.** ed. Yakup Çelik. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006: 279-286.

Gözükaraoğlu, Didem. "Attilâ İlhan Şiirlerinin Dili". Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üni Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Hüseyinoğlu, Aşkın. "Attilâ İlhan'ın Türkiye'de Aydın Sorunlarına Yaklaşımı". Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Işık, Serhat. "Attilâ İlhan ve Batı". Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

İleri, Selim. **Attilâ İlhan'ı Dinledim – Nam-ı Diğer Kaptan.** 1. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

İlhan, Attilâ. **Duvar.** 21. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

_____. **Sokaktaki Adam.** 2. bs. İstanbul: Öz Kitaplar, 1969.

_____. **Sisler Bulvarı.** 25. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

_____. **Yağmur Kaçağı.** 10. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

_____. **Zenciler Birbirine Benzemez.** 3. bs. İstanbul: Karacan Yayınları, 1980.

_____. **Ben Sana Mecburum.** 39. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

_____. **Belâ Çiçeği.** 7. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

_____. **Kurtlar Sofrası.** 13. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

_____. **Yasak Sevişmek.** 6. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994.

_____. **Tutuklunun Günlüğü.** 9. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

_____. **Bıçağın Ucu.** 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1981.

_____. **Sırtlan Payı.** 5. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

_____. **Böyle Bir Sevmek.** 21. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

_____. **Yaraya Tuz Basmak.** 1. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

_____. **Fena Halde Leman.** İstanbul: Karacan Yayınları, 1981.

_____. **Dersaadet'te Sabah Ezanları.** 4. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.

_____. **Elde Var Hüzün.** 19. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

_____. **Haco Hanım Vay.** 2. bs. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1986.

_____. **Korkunun Krallığı.** 11. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

_____. **O Karanlıkta Biz.** 1. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988.

_____. **Ayrılık Sevdaya Dahil.** 20. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

_____. **Kimi Sevsem, Sensin.** 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.

_____. **Allah'ın Süngüleri Reis Paşa.** 10. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

_____. **Gazi Paşa.** 1. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

_____. **O Sarışın Kurt.** 12. bs. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Manisalı, Erol. **Attilâ İlhan'la 1000 Saat.** 3. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005.

Naci, Fethi. **Yüz Yılın 100 Türk Romanı.** 4. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Özher, Sema. "Romancı Kimliğiyle Attilâ İlhan". Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

_____. "Attilâ İlhan'ın 'Sokaktaki Adam' Adlı Romanında Aydın Sorunsalı". **Attilâ İlhan Armağanı.** ed. Yakup Çelik. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006: 309-317.

Soydemir, Suat. "Erol Güngör ve Attilâ İlhan'da Aydın Sorunu". Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Turan, Kutbettin. "Attilâ İlhan Romanlarında Yakın Tarih". Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Yağcı, Öner. **Büyük Yolların Haydutu.** 1. bs. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1997.

_____. "Düşünce Ustası Attilâ İlhan". www.turksolu.com.tr/ileri/10/yagci10.htm.

Yılmaz, Nurullah. "Nazım Hikmet ve Mahmûd Dervîş'in Şiirlerinde Ortak Temalar: Sürgün, Hapishane ve Vatan Özlemi". **İÜ Şarkiyat Mecmuası.** c. 22 s. 1 (2013): 175-195.

ÖZ GEÇMİŞ

22.11.1990 tarihinde Eskişehir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Mat-Fkb Özel Gelişim Koleji'nde tamamladı. 2008 yılında Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde eğitimine başladı. 2013 yılında buradan mezun olduktan sonra aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı yüksek lisans programına başladı. Bu süre zarfında Hürriyet Eskişehir ve YM Dergi'de yazarlık ve editörlük yaptı. Mayıs 2014 ile Ağustos 2014 arasında Abm Yayınları'nda genel yayın yönetmeni asistanı olarak görev yaptı. Eylül 2014 ile Ağustos 2015 tarihleri arasında Dedalus Kitap'ta editör olarak çalıştı. Hâlihazırda bir kültür sanat web kanalı olan Art Jurnal'de editörlük mesleğine devam eden Merve Akıncı Almaz, ileri düzeyde İngilizce bilmektedir.